

27222

16.385

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

ТЕМНИЙ МѢСТЦЯ

ВЪ

„СЛОВѢ О ПЛѢКУ ИГОРЕВѢ“

ПОЯСНИВЪ

ОМ. ПАРТЫЦКІЙ.

ЧАСТЬ ПЕРША.

Цѣна 1 зр. 40 кр. а. в.

У ЛЬВОВѢ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
підъ зарядомъ К. Беднарского.

ТЕМНИ МѢСТЦЯ

ВЪ

„СЛОВѢ О ПЛѢКУ ИГОРЕВѢ“

ПОЯСНЕНІЕ

ОМ. ПАРТЫЦКІЙ.

PARTITSKII

„ТЕМНУ МѢСТЦЯ
О ПЛѢКУ“

— { Передрукъ съ „Зоря“ } —

У ЛЬВОВѢ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
надъ зарядомъ К. Беднарского.

27222. 16. 305

✓

11. 11.

До Читательвъ.

Жадна може наукова розправа не появилась подъ такъ дивными обстановами, якъ тѣ мои критичнѣ uwagi надъ Словомъ о полку Игоревѣмъ. Я въ цѣломъ своѣмъ житю нѣколи тымъ старорускимъ поематомъ не занимавъ ся, нѣ-якихъ студій надъ нимъ не робивъ и навѣтъ, будучи еще учителемъ гимназіальнымъ, нѣколи его не учивъ. Еще на лавкахъ школьныхъ зраили мене дивачнѣ коментарѣ до рѣзно-родныхъ темныхъ мѣстцъ того поемату и я вже тогда и до поемату и до интерпретовъ почувъ якусь невыясниму и доси неохоту.

Сего року будучи кѣлька тыжднѣвъ въ Хорваціи, недалеко Загребу, я старавъ ся пѣзнати хорватско-сербску бесѣду и жите тамошного селянства. Зъ давна почувавъ я велику симпатію до того побратного народу, тымъ бѣльше, що ѡнъ, по свѣдоцтву исторіи, выйшовъ зъ нашего краю, зъ прикарпатскихъ сторонъ, а тоє почуте колишньої родо-вости не выгасло у него и до нынѣ*). Отъ и замѣтивъ я въ хорватскѣмъ языкѣ неѡдно, що нынѣ на нашѣй Руси вже вымерло, але находитъ ся въ старорускихъ творахъ письменныхъ. Выражена, якъ oždrelje (ожрѣле), szil (чильй), žestok (=горячій), пригадали менѣ давно забыте Слово о полку Игоревѣмъ и пѣддали гадку, выяснити за ихъ помощью бѣдай гдѣякѣ мѣстця староруского поемату. Однакъ я не мавъ тогда подъ рукою тексту Слова и мусѣвъ своєю думкою ѡдложить ажъ до кѣнца вакацій, коли приѣду назадъ до Львова.

*) До исторіи выходу Хорватѣвъ и Сербѣвъ зъ нашего краю збравъ я цѣкавы матеріалы, котры помѣщу въ слѣдующѣмъ рочнику „Зорѣ“.

Розправа моя була обчислена на два числа „Зорѣ“, тимчасомъ въ другій половинѣ Вересня при читаню Слова о полку Игоревѣмъ наткнувъ ся я на виражене „краснымъ готскимъ Дѣкы“ и ту одкрывъ ся менѣ въ поематѣ цѣлый, доси нѣкимъ незамѣченный свѣтъ півночної митології. Днѣвъ, Дѣкы, Боусъ, Бѣлѣды — все то стануло въ великихъ образахъ передъ душею и я не сомнѣвавъ ся о правдѣ першихъ враженій. Бѣльшого захѣду и працѣ стояли мене дослѣды про Умри, про Трояна и про славянську митологію, бо признаюсь, що готового матеріалу на той тематѣ въ лите- ратурахъ незмѣрно окупно и треба було часто самому ро- бити окремі студіи на тѣмъ поли.

Вже підчасъ публикаціи сихъ артикулѣвъ въ „Зори“ зъ двохъ сторонъ зроблено менѣ догану, що я своими за- мѣтками хочъ и високо підношу вартѣсть Слова, але роблю немалу прислугу — Нѣмцямъ! Выгѣдна то, признаюсь, кри- тика, але щожъ въ кѣнци доводить? Въ нашѣмъ старору- окѣмъ поематѣ выступають два народы, а кождый подѣ охороною своихъ богѣвъ — чижъ въ тѣмъ для науки и для народу нашего есть яка шкода? Чижъ Русь тратить що на тѣмъ, если познасть ближше религію першихъ рускихъ князѣвъ и ихъ дружины? Я впрочѣмъ зъ давной вѣры Сла- вянъ далеко бѣльше ѣднайшовъ въ Словѣ, нѣжъ воѣ интер- преты разомъ взяті. Доси нѣкто не выяснивъ такъ важныхъ подѣмъ взглядѣмъ митологичнымъ вираженій, якъ Донъ кланчѣтъ, Дѣкенци на Доунали, прысноу морѣ и т. д.; нѣкто не вы- яснивъ тыхъ папоротѣй-тализманѣвъ, що находились подѣ шоломами двохъ рускихъ князѣвъ; нѣкто не выяснивъ того другого тѣла, що носивъ князь Воеславъ на ообѣ, — а се предѣ не есть скандинавщина, лишь одвѣчний сла- вянскій вѣрованя, доховані по-нынѣ на Руси. Тай тѣи „сморци“, що ратують Игоря зъ неволѣ, чѣй такожъ взяті зъ повѣрокъ Руси, бо духи и постати митологичні Готѣвъ, одвѣтно до укладу цѣлого поемату, не булибы прихильніи русокому князеві.

И якъжъ корысть въ кѣнци для молодежи, що она учи- тись буде воѣлякого рода ложей про „славянського“ Дива, про „славянського“ Буса, про цѣсаря „Траяна“, про „крича- чихъ въ Римѣ Русинѣвъ“, про готскі „мѣщанки“ и т. д.?

Або яка користь буде зъ того, що станемо винаходити якихось новихъ богѣвъ славянськихъ, коли въ концѣ поганьска религія Русинѣвъ була въ оущности однобожою? Чи може однобожа религія есть щось нижшого ѡдъ многобожой? Чи въ тѣмъ, що скандинавскіи боги бѣють ся зъ собою, ведуть жите змыслове, що гинуть при пожарѣ свѣта, або що одного та другого бога їдять якійсь вовки, або що найвысшого бога Водана блявотину ласо пожирають мешканцѣ неба — чи въ тѣмъ есть щось высшого ѡдъ религіи Славянъ? У насъ, на Руси, надають тонъ въ митологіи не оистемы богѣвъ, але той великаньскій свѣтъ всѣлякого рода духѣвъ, свѣтъ чарѣвъ и повѣрокъ, въ котрыхъ предѣѣ дуже богато змыслу, поезіи и красы.

Не хочу зовсѣмъ твердити, якобы моя розправа уже вычерпала весь предметъ Слова. Я на иншѣмъ мѣстци выразно замѣтивъ, що мы стоимо не на концѣ работы, але въ самыхъ початкахъ. Я взявъ ся за найтяжшій мѣстця, але дробныхъ неясностей лишаець еще досыть много.

Дотеперѣшній интерпреты не рѣшили майже нѣчого. Мы маемо досыть великихъ розмѣрѣвъ памятникъ поетичный передъ собою, а мимо те укладу ритмичного поемату нѣкто по розумному доси не розѣбравъ. Всѣ интерпреты кажуть, що есть ритмъ въ поематѣ, що ухо той ритмъ чуе, а однакъ не умѣють его ѡдшукати, бо — якъ кажуть: „не знаемо правилъ давной ритмики“. Поематъ есть, ритмъ есть, а правилъ ритмики „не знаемо!“ Гдесъ иншіи народы умѣють все розѣбрати, умѣють зъ даного матеріалу що треба высновати, ба въ новѣйшихъ часахъ ученіи поѣдчитували рѣжній, зовсѣмъ новій, нѣкому незнаній, на тысячѣ и тысячѣ лѣтъ сягаючій письма, а нашіи интерпреты мають готовый матеріалъ, кажуть, що есть въ нѣмъ ритмъ, але „правилъ давной ритмики не знаемо!“ Чи може мавъ авторъ Слова тіи правила имъ посписувати и еще всюды нотовати, котра сияба наголошувець а котра нѣ, котра довга а котра коротка?

Окрѣмъ ритму оуть еще въ Словѣ и римы, — правда що не модерні римы, але годѣ 12-ый вѣкъ судити посли нынѣшнихъ понятій. Треба умѣти ритмы и римы найти и посли нихъ порядковати цѣлый текстъ Слова.

А поручь зъ ритмикою иде одна необычайной ваги справа. Якъ вѣдомо, правила акценту старославянскаго и старорускаго языка не суть знаніа, бо не було въ старину акцентованныхъ книжокъ. Слово о полку Игоревѣмъ есть едине жерело, зъ котораго, доходячи ритму, дійти можна и правилъ акцентовыхъ, правилъ посяа котрыхъ слова наголошувались и овѣи акцентъ змѣняли. Ту булябы огромный корысти для науки въ загалѣ, а для исторіи нашего языка, для управильнення нашего выговору въ подробности.

Замѣчаю еще, що мы до нынѣ не посѣдаемо нѣ одного добраго перекладу Слова, нѣ російскаго нѣ малорускаго. Толкователѣ хочъ и не дійшли старорускои ритмики, але повинни були бодай въ приближеню наслѣдовати ритмъ и римъ оригиналу, а не зъ волякаго рода свободами давати прозові переклады для ужитку загалу. Такъ нѣгде въ свѣтѣ не роблять и въ той способъ не збудимо задоволеня и естетичнаго омаку у нѣкого.

Отъ и лишаецъ еще богато до дѣла. „Зоря“, при скромныхъ розмѣрахъ овнихъ, не може обширно надъ тыми предметами розводити оя, однакъ надѣюсь, що въ слѣдуючѣмъ рочнику бодай въ окремыхъ додаткахъ можъ буде обговорити всѣ порушеніа пытаня.

Мушу еще оправдати оя передъ Читателями, для чого въ декотрыхъ артикулахъ певні гадки нѣяко повтарають ся. Се сталося по коначности. Въ Словахъ суть уступы, а навѣтъ поодинокіа реченя, въ котрыхъ по кѣлька темныхъ мѣстцъ находить оя. Переходячи кожде таке темне мѣстце, я мусѣвъ брати его въ звязи зъ цѣлымъ уступомъ, божь годѣ жадати, щобы всѣ Читателѣ „Зорѣ“ мали подъ рукою текстъ Слова и що хвилѣ вглядати до него. Моя задача була, писати ясно и зрозумѣло, а сего въ иншіи способъ не мѣгбы я доконати.

Ом. Партиципій.

1. Свѣтлое и тресвѣтлое солнце! Чемоу, господине, простре горячую свою лоучю на лады вон? въ полѣ безводнѣ жаждею имъ лоучи съпрыже, тоугою имъ тоули затче?

Наведене речене приходитъ въ молитвѣ Игоревой жены, Ярославны. Неудачу борьбы зъ Половцами приписуе княгиня двомъ причинамъ: недостаткови воды на степяхъ и надмѣрному горячу.

Въ текстѣ одно лишь мѣстоце гдѣщо неalone, именно выражено: жаждею имъ лоучи съпрыже.

Интерпретеры толкуютъ жаждею черезъ „снегою“, а лоучи замѣняютъ на лоуци; такимъ чиномъ выходилабы мысль: *на що-жь, господине, въ степь безводнѣмъ погнуло еси имъ* (т. е. войнамъ) *луки*?

Ту выпадаютъ въ око двѣ неправильности: жажда нѣколи не означае опеки и нѣколи не односитъ ся до предметѣвъ неживотныхъ, а лоучи мѣсто лоуци чей не напише нѣкто, що бодай яко-такo знае руску бесѣду.

Въ текотѣ находить ся играшка слѣвъ въ выраженю: тоугою имъ тоули затче; думаю, що и въ попереднѣмъ реченю аналогично стоять повинно: *лоучею имъ лоуци съпрыже*. Оба реченя суть на той самый ладъ збудованъ, оба мають той самъ ритмъ, очевидно въ обохъ мѣстатисъ мусѣла и играшка слѣвъ.

Текотъ Слова попсоуваный ту зъ вини переписовача. Онъ обаламутьивъ ся словами лоучею и лоуци, и замѣнивъ перше слово на жаждею а зъ лоуци утворивъ лоучи, зъ чого въ концѣ вышла недорѣчнѣсть.

2. Изрони жемчужноу доушоу чресъ злато ожереліе.

Въ выданю Дра Ом. Огоновского подане таке выяснене слова „ожереліе“: „Ожереліемъ называе ся тое, що около горла лежить, отже нашійникъ, наместо. Що до кореня стоять отже тое слово во звязи зѣ сущникомъ *грялю*.

Односно до сего мѣстца замѣчае Макоимовичъ, що золотымъ ожереліемъ названа тота впадина, де одъ груди начинае ся шія, та що на тое мѣстце простый чоловікъ и теперь укажуе, якъ кто его запитае: „де у тебе душа?“ Древній Русичѣ вѣрили отже, що умираючій чоловікъ ронивъ душу зъ тѣла черезъ ожереліе, неначебъ черезъ горло“.

Супротивъ той догадки замѣчаю, що слово „ожереліе“ уживаеь еще и доси декуды въ славянщинѣ. Хорватскі селянки поверхъ рубатки нашивають або надыгають полотняный нагрудникъ, безъ рукавѣвъ и безъ розпору на передѣ, приперезанный крайкою повыше клубѣвъ. Сей нагрудникъ служитъ для охороны груди одъ вѣтрѣвъ и зимна, и зовесъ по хорватски „oždrielje“. Въ хорватско-нѣмецкомъ словари Ивана Филиповича на ст. 1032 подане таке выявлене того слова: „oždrielje = Ueberfutter am Brusttheil des Hemdes“ (въ сербскихъ словаряхъ пишесь „ождрѣлье“).

Въ словѣ „ождрѣлье“ межѣ ж а р находятъ ся вставне Д, якъ то звичайно буває въ языцѣ хорваткомъ (н. пр. ždriebe = жеребя, ždrieb = жеребій, ždral = журавель, žderati=жертѣ; подобно дѣсь и въ рускомъ языцѣ: з-д-рѣти, роз-д-рухати). Одкинувши вставне Д одержуемо правильну форму „ожрѣлье“; пося звѣстнаго правила повноголосности перетворилоь тое слово въ рускомъ языцѣ на „ожереле“.

Рѣжного рода нагрудники безъ рукавѣвъ були въ уживаню не тѣлько на Руси, але и у другихъ народѣвъ, якъ то часто бачимо на давныхъ малюнкахъ. Ихъ первѣстною цѣлею було огрѣване тѣла, а на се вказуе вже и назва слова, бо „ожрѣлье“ не буде ничъ иншого, якъ зъ часомъ попсована назва „огрѣлье“.

3. Жестокъ.

Въ „Словѣ о плѣку Игоревѣ“ приходитъ двѣчи слово „жестокъ“:

а) Блю хулерамъ сердца въ жестоцѣмъ харалоузѣ скована и въ боуѣсти закалена.

б) Оутроу князю кровавымъ його раны на жестоцѣмъ його тѣлѣ.

Выдавцѣ „Слова“ выясняютъ поодинокі слова звы-

чаиню лишь за помочю руского и старославянскаго языка, а нѣякои доси уваги не звертали на языкъ хорватско-сербскій, котрый не то́лько задержавъ богато давныхъ слѣвъ и формъ, але еще дуже добре надае ся до выясненя старорускихъ народныхъ слѣвъ, позаякъ по свѣдоцтву исторіи Хорваты и Сербы були ажъ до 7 ого столѣтя мешканцями нашего краю, проте неодна могли до днесъ задержати, що находить ся въ нашої староруско́й литературѣ але вже вымерло въ устахъ народу. Тому маловаженю хорватского языка завдячити маємо надмірно слабый успѣхъ при пояснюваню темныхъ мѣстцъ такъ самого „Слова“ якъ и иншихъ словесныхъ нашихъ памятникѣвъ.

„Жестокій“ значить у насъ „овирѣпый, грѣзный“. Понятіе тоє не дасть ся нѣякъ принововити до обохъ горѣшыхъ мѣстцъ „Слова“, проте коментаторы мусять зновъ на все оспособы накручувати, щобы вийшла яка-така доладна мысль. Въ выданю Дра Огоновского выражене „въ жестоцѣмъ харалузѣ“ перетолковано: „зѣ твердои крыцѣ“ (отали), а выражене „на жестоцѣмъ тѣлѣ“ перетолковано: „на тѣлѣ жорстоко раненѣмъ, помарнѣлѣмъ“.

Перше толковане („зѣ твердои крыцѣ“) уважаемо зовсѣмъ хибнымъ, бо по́сля тексту требабы оказати: „въ твердои крыци“, а таке значене не малобы тамъ змыслу. Друге толковане („на тѣлѣ помарнѣлѣмъ“) есть надто довольне, натягнене и навѣтъ противне понятію слова „грѣзный“, проте его такожь усправедливити не можемо.

Въ хорватомъ языкѣ находимо инше значене слова „жестокій“, надаюче ся якъ найкраще до обохъ наведенихъ мѣстцъ. Въ словари Филиповича стор. 2097 читаемо: „žestok = feurig, geistig; žestia = Feuer, Heftigkeit; žestiti se (ся) = entbrennen“. По́сля того толкованя выражене „въ жестоцѣмъ харалузѣ“ = „въ розпаленѣй (горячѣй) крыци“, а выражене „на жестоцѣмъ тѣлѣ“ = „на розпаленѣмъ (горячѣмъ) тѣлѣ. Раны ѡдъ стрѣль споводовують небезпечну горячку, фебру, и нѣщо дивного, що на мысль такой горячки затревожилась добра жена Игоря.

Корень приложника „жестокій“ стоить въ звязи зъ глаголомъ „жечи“; нынѣ безъ потреби и безпѣдотавно ужинаємо тоє слово въ значеню „грѣзный“. Поворотъ до старо-

рущины, до властивого значення слівъ, бувбы въ подібныхъ випадкахъ дуже пожаданий.

4. СЫПАХОУТЬ МИ ТЪЩИМИ ТОУЛЫ ПОГАНЫХЪ ТЛЪКОВИНЪ ВЕЛИКИЙ ЖЕНЧЮГЪ НА ЛОНО.

Дрѣ Огоновскій пише: „тлѣковины — слово непевного значення; sing. nominat. тлѣковинѣ = побѣдникѣ, с. е. той, що другого товче, побиває, або = волокита, що товче ся, волочить ся по всѣмъ усюдамъ“.

Намъ дивно, що слово такъ легке до выясненя и жіюче еще нинѣ въ устахъ руского люду, наробило критикамъ, одъ Мусинѣ-Пушкина почавши, такъ багато неприємностей. Въ „Словѣ“ односитъ ся тое выражене до Половцѣвъ и ужите въ значеню згѣрднѣмъ. У Гуцулѣвъ „тлукъ“ означає: зволючь, погань, туманъ, дурень — и въ тѣмъ значеню ужите тое слово Федьковичемъ въ поезіи „Порука“. (Дамонъ, нападений опрышками, кличе до нихъ: „Що хочете одъ мене вражій, злодѣйскій тлукъ?“)

Sing. nomin. не буде „тлѣковинѣ“, бо тогды безсмыслино въ другѣмъ пад. числа многого одпавбы наростокъ — *инъ* и лишиласьбы коротша форма „тлѣковъ“. Для першого падежа единичного числа надаєсь лучше форма „тлѣковина“ яко збѣрне слово, въ котрѣмъ заразомъ пробиває ся понятя погордливости.

Выражене „тлѣковина“ утворилось зъ тогожъ кореня, що и слово „толока“, уживане у насъ для означеня громадныхъ робѣтъ въ часѣ жнивъ. „Кликати на толоку“ було те саме що „кликати на паньщину“; въ хорватско-сербскѣмъ языцѣ слово „tlaka“ означає и теперь еще паньщину. (Въ словари Филиповича стор. 1830: Tlaka = Frohne, Frohndienst, Gemeindegarbeit, Robot, Herrendienst). Въ тѣмъ то значеню (паньщина, пѣдданьщина) ужите слово „толковина“ Несторомъ въ тѣмъ мѣстци, где наводять ся рѣжніи племена славянскій (Хорваты, Деревляне, Дулѣбы и т. д.), идучи вразъ зъ Олегомъ на войну зъ Греками (року 907).

Слово тоулѣ = сагайдакъ, находяче ся въ наведенѣмъ нами повѣстѣ уступѣ, выясняютъ критики за по-

мочею персого языка, хочъ оно находилось и въ старорускомъ и въ церковномъ, и доси въ рѣзныхъ покровныхъ значеняхъ уживавсь въ языкѣ хорватскомъ. У Филиповича на стор. 1864 читаемо: „Tul = hohler Zilinder; tulac = Köcher; tulajica = Röhre, Giesseimer, Giessel; tulijaš = Lochbohrer; tulum = Schlauch; tuljac = Düte, Büchse“. Всѣ тѣ выражения дадутъ ся звести до одного головного понятя, бо всѣ выражаютъ якійсь предметъ въ серединѣ „порожны й“. Греческе *κοιλ-ος* и *κοιλ-ια*, латиньске *caul-ae*, нѣмецке *hohl* (давнѣйше *hol*) и славянське *тоулъ* вказуютъ на вполъный корень, проте и не потребували Славяне пожити того слова одъ Перзѣвъ.

5. „Чили“.

Дуже понадный для критикѣвъ матеріалъ находить ся въ другомъ уступѣ „Слова о плъкоу Игоревѣ“. Наводимо его зъ тексту посли выдана Дра Огоновского:

О Бояне, соловню стараго времени!.. Пѣти было пѣснь Игоревн, того (Ольга) вноукоу: „Не коури соколы занесе чресъ поля широка: галици стады вѣжатъ къ Доноу великому...“ Чили вѣспѣти было, вѣцний Бояне, Белесовъ вноуче?

Въ томъ уступѣ взыває авторъ давнѣйшого поэта, Бояна, до зложеня пѣсни Игоревн. Есть то наклековане музы великого, колишного поэта, пригадуюче зновъ першій стихи Гомеровоу Иліяды. Поезія въ цѣлости дуже удачна, тѣлько послѣдне речене: „*Чили вѣспѣти было, вѣцний Бояне, Белесовъ вноуче*“ якось не гармоніює зъ зазывомъ до Бояна и, правду сказати, не має нѣякого змыслу.

Але критики порадили собѣ легко. Они выражене „чили“ уважаютъ частицею пытайною, а позаякъ еще и тогды нема доброго змыслу, они въ текстъ впроваджаютъ „контрабанду“ и кажуть по „чили“ вставити слово „намъ“. Такимъ чиномъ зложилось въ кѣнци речене, але речене непоетичне и въ ѣдношеню до Бояновоу музы навѣтъ не деликатне.

Сомнѣваемось, щобы въ котрѣмъ памятнику рускомъ приходило слово „чили“ въ непосредномъ полученю обохъ

частиць; въ „Словѣ“, въ иныхъ мѣстцахъ, приходитъ саме то́лько „ли“ або „чи“ — а польске „czyli“, не знане нѣ давнѣйшѣ теперѣшнѣй Руси, не може ити на вагу. Въ наведенѣмъ мѣстци навѣтъ изъ взгляду на ритмъ не можна оправдати того „чили“, бо чейже той самъ ритмъ, а при томъ и повна мысль булабы въ выраженю „намъ ли“. Тутъ истинно зайшла рѣчь дивна: поетъ двоить безъ потребы то-тожнѣй частиць, а опускае такъ важне слово „намъ“! Нѣ поезія, нѣ реторика, нѣ грамматика абсолютно не позволяютъ на тое, щобы опускати займенникъ тогды, коли особы противоставлять ся, або коли на нихъ почивае акцентъ. А пѣснѣ критикѣвъ „Слова“ власне такіи выпадокъ противоставленя особъ ту заходивъ: „пѣти было тебѣ... чили въспѣти было намъ“. Не подлѣжитъ протѣ найменшому сомнѣню, що дотеперѣшнѣй комѣнтарѣ до цитованого уступу суть зовсѣмъ хибніи.

У Хорватѣвъ, Сербѣвъ и Чехѣвъ есть приложникъ „чили“, надаючій оя добре, безъ всякихъ поправокъ, до тексту „Слова“. Въ словари Филиповича (стор. 112) стоитъ такъ: „čil *adj.*, čilan *adj.* = rüstig, kräftig, muskelig, lebhaft, rege, regsam“ — а въ чешскѣмъ словари Ранка (стор. 55): „čily = empfindsam, gerührt, wach, rege, frisch, munter“. Очевидно слово „чили“, уживане въ двохъ противныхъ сторонахъ славянщины, не може бути выключнымъ якимсь чехизмомъ або сербизмомъ, але уживалось давнѣйше всюды и лишь вымерло теперь на Руси.

Выражене „чили“ есть, якъ видно зъ цѣлого реченя, прислѣвникомъ и стоитъ мѣсто старославянскаго прислѣвника „чили“.

Мысль „Слова“ буде отже така: „О Бояне! пѣти было пѣснь Игоревѣ, того Ольга внуку... Бодро (ярко, живо) запѣвати было, вѣщій Бояне, Велесѣвъ внуку!“ Тутъ въ концѣ реченю повторена зѣстала мысль попередна, то́лько зъ большою еще силою, а се власне цѣлому уступови надае тымъ бо́льше поетичной вартости.

Додаю еще, що въ словацкѣмъ языкѣ приходитъ прислѣвникъ „чили“ въ значеню „теперь“. И тое пояснене надаеь добре до горѣшного тексту, то́лькожь есть то выключно словацке слово, и я сомнѣваюсь, чи до такъ численныхъ

выраженій на одно поняте (теперь, днесъ, нынѣ, сегодня) потребовали Русины еще иного слова.

6. Желѣзнии папорзи.

На вѣсть о неволи Игоря авторъ Слова взываетъ всѣхъ могущихъ и хоробрыхъ князѣвъ Руси на святую войну. Его зазывъ звернений до князѣвъ Всеволода, Рурика, Давида, до галицкого князя Ярослава Осмомысла, и до князѣвъ Романа и Мстислава. До послѣднихъ кличе патриотъ-поета: „Я вы Бѣй-Романе и Мстиславе! храбрая мысль носитъ вашу оумъ на дѣло... Соуть ко оу каю желѣзнии папорзи подѣ шелома латиньскими. Тѣми тресною земли и многы страны хиновы. Литва, Ятвязи, Деремела и Половци сѣлници своимъ повѣргоша, а главы своимъ поклонниша подѣ тымъ мечи харалоужнымъ“.

Думавбы кто, що мысль Слова есть ту подѣ каждымъ взглядомъ ясна и навѣтъ не потребуе коментаря — такъ нѣ! Треба було высоко-поэтичну гадку знизити конечно до обычной прозы и зробити въ текстѣ якусь несчастливу поправку. Давнѣйшій критики слово „папорзи“ выясняли черезъ „хѣсточки въ птичьихъ крылахъ“, а нынѣ безцеремонно замѣнено „папорзи“ на „прапорци“. Отъ и вышло теперь правдиве чудо: подѣ шоломомъ на головѣ желѣзній прапорцѣ!

Кто уважно читаетъ горѣшный уступъ Слова, той и безъ довшого намыслу ѡдгадае, що тотѣ „желѣзній папорзи“, схованъ подѣ шеломъ, суть якимсь чудеснымъ тализманомъ, передъ котрымъ „затряслась земля и многы страны хиновы“, а Литва, Ятвяги, Деремела и Половцѣ въ страхомъ вергали ѡдъ себе списы и головы свои поклоняли.

Чижь треба выяснювати, що тализманомъ такимъ, якъ вѣрують на всѣй Руси, есть цвѣтъ папороти?

Отъ бодай коротка звѣстка про сей цвѣтъ. Пѣсля поѣрки люду папороть цвите одну тольکو хвильку въ нѣчь передъ Куналомъ (Іоаномъ Крестителемъ). Цвѣту папороти стереже самъ чортъ, тому и не легко его дѣстати.

Кажуть, що одинъ селянинъ загубивъ въ лѣсѣ волѣвъ. Оня иде, шукае — ажъ случайно попалъ ся ему въ ностогъ

(ходакъ) цвѣтъ папороти. Онъ ставъ ся заразъ **всевѣдущимъ** : не лишъ побачивъ овою худобу, але и **всѣ** **скарбы**, якій въ земли закопанъ. Иде ушасливленный за тыми скарбамъ, ажъ стрѣчае его якійсь „господинъ“ красно одѣтый, и проситъ, щобы промѣнявъ ему постолы за добрі чоботы. Селянинъ промѣнявъ, але въ тѣйже хвили лишивъ ся **всевѣдущости** и ставъ ся еще дурнѣйшимъ, нѣжъ бувъ. А „господинъ“, одержавши цвѣтъ папороти, гдесъ счезъ.

Цвѣту папороти можна дѣстати такимъ способомъ : Въ вечеръ передъ Купаломъ пойти треба въ лѣсъ, взявши зъ собою ножикъ, посвященный 12 разъ, и скатерку такожъ 12 разъ посвящену ; ѡдакъ розстелити около папороти тую скатерку и зробити въ округъ рослины крестъ посвященнымъ ножемъ. Коли зацвите папороть, въ млѣ ока цвѣтъ зѡрвати и заховати его пѡдъ шкѡрою лѣвои руки и заразъ утѣкати, не стаючи и не оглядаючись, хотьбы и кликавъ якій „господинъ“.

Цѣкава еще рѣчь, що такъ цвѣтъ папороти, якъ скарбъ найденый при помочи того цвѣту, пѡсля народной повѣрки треба **и** **а** **к** **р** **ы** **т** **и** **ш** **а** **п** **к** **о** **у**. У князѣвъ и у войска мѣсце шапки займае шоломъ, а папороть въ часѣ военъ, одвѣтно до узброенн, чей не може бути иншою, якъ зъ желѣза. Се зовѣмъ логична придумка поета — придумка въ мысль народной повѣрки, але въ застосованю до войсковыхъ обставинъ.

Авторъ „Слова“, якъ мы вже замѣтили, любить гдєякі свои выраженя въ дальшихъ уступахъ самъ пояснювати, и такъ чинить онъ зъ своимъ высоко-поетичнымъ „папорзи“. Дарма всѣ интерпреты ломлять собѣ головы надъ властивымъ значенємъ того слова — поетъ заразъ кѡлька слѡвъ дальше самъ каже, що пѡдъ тымъ желѣзнымъ тализманомъ розумѣе онъ славный рускій „мечъ харалужнй“.

Такимъ дѣломъ „*папорци*“ у Потєбнѣ и у Дра Огоновского уважаемо поправкою зовѣмъ хибною и суперечною зъ автєнтичнымъ-поясненємъ самого поета.

Давнѣйшія россійскі интерпреты выводили слово „*папорзи*“ ѡдъ „*папорз*“ = кѣсточка въ птичихъ крылахъ“, але нынѣ вже ѡдступлено ѡдъ того толкованя, бо нѣкто не знавъ, що зъ тыми „кѣсточками“ зробити. Однакъ и ту [бубвы] **в** **ы** **х** **ѡ** **дъ** **м** **о** **ж** **л** **и** **в** **ы** **й**. **П** **е** **р** **о** **в** **а** **ж** **н** **у** **р** **о** **л** **ю** **г** **р** **а** **е** **у** **н** **а** **ш** **и** **хъ** **ч** **а** **р** **ѡ** **въ**

ницъ и вѣдьмъ, особливо коли его „зашепчуть“ або „заговорять“. Таке „заговорене пѣрце“ есть также нѣбы якійсь рѣдъ тализману, хочъ и не має тои силы, що цвѣтъ папороти. „Заговорені пера“ оуть выключною тайною чарѣвницъ и зъ тои причины не надають ся добре до тексту Слова.

Форма „папорзи“ вказуе на *nom. sing.* „папор(о)зь“, котре очевидно побѣчь слова „папороть“ було въ уживаню.

7. О руская земле, оуже не шеломянемъ еси!

Пѣсля Дра Огоновского значить тоє мѣстце: „Прощай родино! Вже тебе не бачимо, — мы вже за горою. Шеломя = холмъ, гора“.

Намъ власне розходитъ ся о тоє „шеломя“, котре стоить въ очевиднѣй звязи зъ словами „шеломъ“ и „холмъ“. Толькожь „шеломя“ яко выразъ здрѣбнѣлый мусѣлобы выразжати якійсь дуже маленький горбочокъ (не гору), а тогды цѣле речене не малобы поважнои и доброи мысли. Выкликъ: „О руская земле, ты вже за маленькимъ горбочкомъ еси“ бувбы, якъ кождый чуетъ, не дуже поетичнымъ и поетъ навѣрно здобувбы ся на якійсь красшій образъ для выражения своихъ тяжкихъ патріотичныхъ думокъ.

Выражене „шеломянемъ еси“ приходитъ въ „Словѣ“ два разы; въ обохъ мѣстцахъ сказано, що войско Игоря стало вже поза границями Руси:

а) Игорь къ Дону конъ ведеть... Рѣсичи великаи поля (т. е. степъ) чръленими щиты пригороднша.

б) Тоу сѣмъ сѣламъ потроучати о шеломя половецкыи... оу Дону великаго.

Въ хрестоматіи Як. Головацкого, въ котрѣй текстъ Слова напечатаный пѣсля найстаршого выдання Мусинъ Пушкина, въ першѣмъ зъ наведенихъ мѣстцъ говорятъ ся „за шеломянемъ“, а въ другѣмъ стоить „не шеломянемъ“. Хотяй всѣ издавцы Слова приняли першу стилизацію, яко нѣбы лучшу, до обохъ уступѣвъ, я таки стилизацію другу уважаю едино правильною; лишь она освободжуе мене ѡдъ якихъ-

то „степовыхъ горъ“ и надае цѣлому уступови зовсѣмъ ясне значене.

Войско Игоря стануло було поза границами Руси: на великихъ поляхъ и у Дону. Чимъ дальше шло войско, тымъ бѣльше росло небезпеченство; затѣмъне сонця, зловѣщій вожбы и великій силы Половцѣвъ („отъ Дона, и отъ моря, о отъ есъхъ странъ“) не вѣщували доброго успѣха войнѣ. Але Игоревѣ годѣ було вертатись, разъ що бувбы зъ того соромъ для войска, а ѡтакъ що ѡнъ вже „далече залетѣлъ“. Отъ и бачучи войско Игоря далеко за рускою землею, лишене саме собѣ посередъ степу, поетъ зъ бодемъ душѣ выкликае: „О руска земле, ты вже не шеломянемъ еси!“

Слово „шеломя“ або „шлѣмя“ уживае ся еще доси у Хорватѣвъ и Сербѣвъ. У Филиповича стор. 1793: „šleme gen. šlemenā, neut. = First, Firstbalken, Firstsparren, Dachfirst, Scheitel, Giebel“.

Такъ отже „шеломя“ означае самъ верхъ стрѣхи, той горѣшній пагѣрокъ, где солома по обохъ бокахъ приложена кѣздами. У насъ тую часть поверхъ стрѣхи зовуть теперь звичайно „щитомъ“ або „вершкомъ“.

Шеломя есть важною частею забудованя, есть нѣяко символомъ цѣлого дому, безъ него сельска стрѣха навѣтъ немислима. До шеломеня, якъ въ загалѣ до рѣжныхъ хатныхъ предметѣвъ, вяжуть ся певнѣй символичнѣй значеня и повѣрки, и нема сомнѣня, що въ символичнѣмъ або въ переноснѣмъ значеню уживъ того выраженя и авторъ „Слова“.

Цѣкава пригадуеся ту аналогія. Нынѣшнѣе „щитъ“ означае и „вершокъ дому“ и „оборону“ (tarcza, защита). Въ мысль народнаго погляду мусѣло и слово „шеломя“ въ тыхъ двохъ значеняхъ уживати ся. Такимъ чиномъ наведено мѣстце Слова малѣбъ значене: „О руска земле, ты вже не еси нашимъ щитомъ (защитою)!“

Въ поезіи, где береть часто „pars pro toto“, може шеломя означати стрѣху, дѣмъ, и навѣтъ ѡтчину. Въ тѣмъ случаю мѣгъ поетъ, чи тамъ Игорь, находячися поза границами Руси, сказати: „О руска земле, ты вже не ѡтчиною (не рѣднымъ домоу) еси!“

8. Того стараго Владимира не лѣзѣ вѣ пригвоздити къ горамъ кыевскимъ: сего бо нынѣ сташи стизни Рюриковы, а друѣззи Давыдовы; нѣ розинности имѣ хоботы пашоутѣ, копны поютѣ на Доунали.

Выражене „розиносѣ“ дѣливъ Мусинъ-Пушкинъ на два слова „рози носѣ“ и зѣ ѡдси поѣшли безчисленнѣ баламутства о якихъ-то рогахъ воловъ, о рогахъ мѣсяца, о трубахъ и т. д. Дуже быстроумно справивъ се мѣстце, ѡдповѣдно до цѣлого тексту, Дрѣ Огоновскій, звернувши слушно увагу на те, що въ реченю „нѣ розиносѣ имѣ хоботы пашутѣ“ есть тѣлько дальше розвинена мысль попередного реченя, що отже поетѣ головну свою мысль тутѣ тѣлько коментуе. Выходячи зѣ тои едино слушной засады легко уже въ тѣмъ „розиносѣ“ далось ѡкрыти слово „розино“, ужите поетомъ для означеня ѡддѣльности (окремѣшности) межѣ полками Рурѣка а Давида. „Сей сюды, а той тулы“ — отѣ и все значене слѡвъ поета.

Пѣсля поправки Дра Огоновского наведено мѣстце такъ буде звучати: нѣ розно си имѣ хоботы пашоутѣ (въ дословнѡмъ перекладѣ на нынѣшну бесѣду значитѣ: „но рѡжно имѣ бунчуки повѣвають“).

Одно тѣлько въ текстѣ Слова позѡстало невыяснене, именнѡжъ заимѣнникъ „ся“, котрый при глаголѣ „пашутѣ“ не може мати мѣстца; впрѡчѣмъ жалѣ менѣ и самогласной „и“, котра находитѣ ся въ выраженю „розиносѣ“, а въ поправцѣ Дра Огоновского ѡдпала. Я читаю такъ: нѣ розни ось имѣ хоботы пашоутѣ, значитѣ: „но ось имѣ рѡжнѣ бунчуки повѣвають“.

Выражене „ось“ есть для характеристики языка Слова дуже важне и яко односложне надае ся ѡно въ тѣмъ мѣстци далеко лучше до ритму поезіи нѣжъ двосложне „осѣ“. Оче-видно тутѣ переписовачъ народне „ось“ поправивъ на бѡльше книжне „осѣ“, а позаякъ новоутворене слово не мало змыслу, вырвавъ ѡнѣ зѣ попередного „розни“ букву „н“ и тымъ способомъ вышли двѣ нѣсенѣтницѣ: „рози носѣ“.

Послѣдне речене тексту: копны поютѣ на Доунали мусѣло первѣстно, якъ то вже сама логика wymagaє, стояти

въ рѣчевої звязи зъ цѣлымъ уступомъ, отже отягати ся и до полкѣвъ Игоря и до полкѣвъ Давида. Переписовачъ, що выномпоновавъ два такъ чуднѣ слова: *рози нося*, позволивъ ообѣ въ дальшѣмъ текстѣ новыхъ поправокъ и списавъ еще страшнѣйшу нѣсенѣтницю: *копни поють на Дунаи*.

Для коментаторѣвъ зъ тыми „копиями“ вышла правдива грызота. Однѣ ѓдносятъ цѣле загадочне речене до часѣвъ галицкого князя Ярослава, котрый, мовъ *deus ex machina*, попавсь въ той уступъ на подставѣ дивачной яконос комбинაცი; иншѣ „*копнѣ поють*“ перемѣнили на „*копнѣ поють*“, що такожь не дало нѣякого звязку зъ цѣлымъ уступомъ.

По мойй гадцѣ слово „Дунаи“ вложивъ переписовачъ, не розумѣючи тексту, для означеня якогось переходу до дальшой части Слова, божь истинно находить ся тамъ выражене „по Дунаевѣ“. Ему байдуже було про те, що въ той дальшѣй части оспѣванный зовсѣмъ иншѣй предметъ, именно „Плачь Ярославны“, и що нѣ словомъ вже не говоритъ ся о полкахъ Игоря и Давида...

Хотячи привернути первѣотный текстъ и найти въ цѣломъ уступѣ якусь гармонію мыслей, я поправляю такъ: слова „поють на“, якъ то вже слухъ догадыватись каже, стоять мѣсто „обоюдна“, а выражене „Дунаю“ уважаю попованымъ мѣсто *dual*. „у нею“. Такимъ дѣломъ выходитъ речене: „копнѣ обоюдна у нею“ = „копнѣ у нихъ зъ обохъ сторонъ острѣ“.

Въ дословномъ перекладѣ выходитъ мысль така: „Того старого Владимира не можъ було пригвоздити къ горамъ кievскимъ; нынѣ стяги его стали однѣ Руриковѣ, другѣ Давидовѣ, но ось рѣжнѣ имъ бунчуки повѣвають, копнѣ у нихъ зъ двохъ сторонъ острѣ“.

Словами „рѣжнѣ бунчуки“ и „зъ двохъ сторонъ острѣ“ поэтично тутъ выражена розня, т. е. незгода, межи потомками Володимира Великого.

Мѣгбы кто закинути, що „обоюдныѣ“ уживаеось звичайно лишъ яко придатокъ до слова „мечъ“, однакъ думаю, що аналогія тутъ надто близька, особливо коли знажимо, що авторъ „Слова“ всюда роздѣляе старанно „копнѣ“ ѓдъ „отружѣя“. Стружѣемъ зове ѓнъ часть дере-

вяну опиомъ, а копіемъ часть зъ жёлѣза. Придатокъ „ободный“ есть ту отже зовоимъ на мѣстци.

Я пересвѣдченный, що власне выраженемъ „копія ободна“ авторъ заявивъ высокій змысль поетичный. Якъ бунчуки повѣвають у верху стяговъ и суть воимъ виднѣй, такъ и копія поверхъ стружій окорше будуть замѣтнѣй нѣжбы мечѣ при боку тѣла. А власне поетъ словомъ „ось“ (= дивѣтъ ся) вказати хоче на предметы навѣтъ зъ далека виднѣй.

9. Я всидемъ, братиѣ, на свои брѣзвыи комони, да по-
зримъ синего Доноу. Съпала князю оумъ псхоти и жа-
лость кмоу знаменіе застоупи, искоусити Доноу
великаго.

Дрѣ. Огоновскій слово „умъ“ поправляє (за приводомъ проф. Потебнѣ) на „у у мъ“, слова „псхоти“ и „жалость“ уважае першими падежами а „знаменіе“ четвертымъ, „съпала“ выясняе черезъ „въпала“, а въ толкованю переставляє реченя въ такіи способъ: „Впала князеви въ умъ охота, и искоусити Дону великаго, и жалость тая заступи ему знаменіе неба“.

На те замѣчаемо:

1) Выражене „у у мъ“ булобы истиннымъ варваризмомъ языковымъ, недостойнымъ поетичной музы автора Слова. Якъ побачимо, въ текстѣ навѣтъ нѣякои поправки не треба, бо „умъ“ есть ту пѣдметомъ, а не падежемъ четвертымъ.

2) „Съпала“ не значитъ „впала“, и форма тая не есть регфестивъ, але авристъ ѡдъ глагола „опалати, въспалати“. Акцентъ почивае на другѣмъ а: съпала́.

3) „Похоти“ не есть першій падежъ, але семый. Се стара безприименникова форма, котру досытъ часто подыбуемо и въ иншихъ мѣстцяхъ Слова. „Похоти“ — „въ похоти“.

4) „Жалость“ не есть першій падежъ, бо предѣлъ чіюсъ жалость (охота) не може станути въ дорожѣ затымнѣню сонця, а противно затымнѣне помѣшати може чіеумоу бажаню. Тутъ „жалость“ есть ассивъ, а „знаменіе“ пѣшій.

5) Переставляти слѡвъ „жалость искоусити До-

ну великаго“ такожь не можна, бо до тыхъ слѣвъ на-
вязане есть послѣдующе, выясняюче речене: „Хочу бо...
попити шехомомъ Дону“. Не лишъ граматика, але вже и
оама логика wymaga, щобы поясняюче речене стояло не надто
далеко одъ тыхъ слѣвъ, що мають ся пояснити.

Зъ тыхъ причинъ лишаемо цѣлый текстъ безъ вся-
кихъ поправокъ. Дословно толкуемо такъ: А всядемъ, братья,
на свои борзїи конѣ, щобъ побачити синѣго Дону. Спалавъ
(воспалавъ) князеви умъ въ похоти (въ пристрастнѣмъ ба-
жаню), а затымѣне въ дорожѣ стануло его жалости (жадобѣ),
покусити Дону великаго“.

Зъ сего нашего виводу легко пересвѣдчити ся, околь-
то поправокъ и насилїй навѣтъ въ зовсѣмъ ясныхъ мѣст-
цахъ Слова натворено. Поетъ выражае ся всюды зъ най-
большою точностю и часто свои слова для большой зрозу-
мѣлости самъ интерпретуе, а ученїи комментаторы такъ
умѣли все перекрутити, такъ все поставити до горы дномъ,
що найкрасшїй гадки и поетичнїи звороты стають ся тѣлько
млавыми и загадковыми якимись высказанїями.

10. Заря свѣтъ запала.

Въ текстѣ Слова при описѣ сонѣчного затымѣнїа ска-
зано такъ: „Дл҃го нощь мркнѣть; заря свѣтъ запала,
м҃гла поля покрыла, щекотъ славнїи оуспїе, говоръ га-
личь оубоудн“.

Дрѣ Огоновскїй поправляє „запала“ на „запала“ и по-
дае до своей поправки такїи комментарий: „Заря вздержала
овѣтло; ночи зловѣщїи нема кѣнца“.

И поправка нещаслива и комментарий нещасливый, бо чей
свѣтло сонца есть сильнѣйше одъ свѣтла зорѣ, отожь заря
не може вздержати сонѣчного свѣту.

Єдино добрый комментарий до наведенного тексту удѣливъ
намъ проф. Н. Вахнянинъ. „Запала“ есть авриетъ одъ
глагола „запалати“, а „заря“ есть давнїи другїи падежь
мѣсто теперѣшного „зарѣ“. Пѣсля того поясненїа не треба
въ текстѣ нѣякихъ поправокъ; мысль цѣлого уступу есть
така: „Довго нощь меркне; зарѣ свѣтъ запалавъ (зорѣ за-

овѣтили), мрака степы покрыва...“ Ту зновѣ мусимо подивляти недорѣванный талантъ поэта въ доборѣ слѣвъ; онъ пише: „ночь меркне“, а ѡдтакъ тоє „меркне“ выясняе черезъ „зарь свѣтъ“ и „мрака“. Красшоя дефиниція ночи и слова „меркнути“ навѣтъ годѣ придумати.

11. Рѣкъ Боянъ исходи на Святъслава, пѣснотворца стараго времени Ярославля, Ольгова, когана хоти: „Тяжко ти головѣ кромѣ плечю; зло ти тѣлоу кромѣ головы“; — роуской земли кезъ Игоря.

У Дра Огоновского сказано: „Се мѣсто почитуе ся найтруднѣйшимъ въ цѣломъ Словѣ, позаякъ текстъ его зовѣмъ попсованный и пѣзнѣйшими Глоссами (пояснениями переписовачѣвъ) безперечно змѣненный. Въ выданю Мусина-Пушкина читаемо: Рѣкъ Боянъ и ходы на Святъславля пѣснотворца. Ѳдтакъ поправивъ Миллеръ и ходы на исходы, покликуючи ся на значене грецкого *ἔξοδος* (*исходъ* = конецъ повѣсти). Тѣлько гадавъ онъ, що оимъ Святославовымъ пѣснотворцемъ е таки самъ авторъ Слова. Придержуючи ся тои поправки и поправивши еще Святъславля на Святъслава, можемо се мѣсто такъ переложити: „Сказавъ (заспѣвавъ) Боянъ конецъ своєи пѣсни противъ Святослава, пѣснотворца стародавнихъ часѣвъ Ярослава и Олега, пріятеля когана (хана)“. Можна бо догдуватись, що за часѣвъ Бояна бувъ еще иншій спѣвакъ, именемъ Святославъ, противъ которого Боянъ выступивъ. Про него згадує авторъ зъ докоромъ, тому-що онъ бувъ спѣвакомъ Олега, ворохобника и пріятеля хана. Впрочѣмъ можнабъ наведеніє слова еще и такъ поправити: Рѣкъ Боянъ, исходи на Святъслава, пѣснотворца... („Сказавъ Боянъ, выходячи (въ борбѣ словесно́й) противъ Святослава...“) Хотѣ означає вѣдай въ сѣмъ мѣстѣ пріятеля“.

Всеволодъ Миллеръ и Дръ Огоновскій годять ся на те, що въ наведенѣмъ уступѣ Слова есть бесѣда о двоухъ поетахъ, о Боянѣ и Святославѣ. Есть то безперечно дуже достовѣрна догадка и каждый читатель при читаню тексту ѡдчуває въ души правду тыхъ выводѣвъ. Мѣгъ авторъ „Слова“

цитовати по імені Бояна — для чогожъ не мѣгбы навести по имени и другого поета, Святослава?

Тѣлькожъ о часѣ, коли живѣ той Святославѣ, розходять ся коментаторы. Миллеръ зове его авторомъ самого „Слова о плѣку Игоревѣ“, а Дрѣ Огоновскій слушно замѣчае безпѣдставнѣсть того твердження и ошираючись на словахъ тексту зове его „пѣснотворцемъ часѣвъ Ярославъ и Олега“.

Я приймаю въ цѣлости поправку Дра Огоновского: **исходи на Святослава**, однакъ що до рѣчowego виводу не могу во всѣмъ згодити ся. „Пѣснотворцемъ времени Ярослава“ бувъ Боянъ, якъ то въ першѣмъ уступѣ „Слова“ выразно сказано; Святославъ мѣгъ бути тѣлько пѣснотворцемъ часѣвъ Олега, виновника великихъ нещастъ на Руси, задля чого и выступавъ противъ него вѣщій Боянъ. Вирочѣмъ дивно булобъ, щобы Святославъ рѣвночасно оспѣвувавъ такъ знамениту и честну личнѣсть, якою бувъ Ярославъ, и такого лихого чоловѣка, якъ нимъ бувъ прїятель хана. А еще дивнѣйше, якбы Боянъ и Святославъ разомъ оспѣвували и хвалили часы Ярослава, а рѣвночасно мѣжъ собою дерли ся и полемизовали.

Баламутство въ „Словѣ“ даєсь легко усунути, если слово „пѣснотворецъ“, ѡдповѣдно до выраженной мысли, поставимо два разы и попереставлюванїя слова ѡдповѣдно унорядкуемо. Текстъ буде такїй: **Рикъ Боянъ, пѣснотворецъ стараго времени Ярослава, исходи на Святослава, пѣснотворца Олега, когани хоти**. Переписувачѣ перше „пѣснотворецъ“ опустили, а належачїй до него слова („старого времени Ярослава“) перенесли до слѣдующого „пѣснотворца“. Похибка така єсть дуже можлива; она споводована неврозумѣнемъ предмету, або скоростею при переписованїю.

Въ перекладѣ рускѣмъ цѣлый уступъ такъ буде звучати: „Сказавъ Боянъ, спѣвакъ давныхъ часѣвъ Ярославыхъ, выступаючи противъ Святослава (спѣвака Олега, прїятеля хана): Тяжко ти головѣ кромѣ плечю; зло ти тѣлу кромѣ головы. Отъ и я такъ кажу: Зле рускѣй земли безъ Игоря“.

Бувъ звичай въ давнѣй Руси, перенятїй зъ захѣдной Европы, що князѣ держали на своихъ дворахъ власныхъ

спѣвако́въ-поето́въ, котрі при сопрова́дѣ яко́го музыка́ннаго инструмен́ту спѣвали про да́внину, або про сла́ву своихъ князѣвъ. Имена гдѣкихъ да́внихъ поето́въ су́ть на́мъ звѣстныхъ, але ихъ твора́ не до́йшли нашихъ часо́въ; инші́ да́вній спѣваки по имени не су́ть зна́ни, за те твора́ ихъ дохо́вались до ны́нѣ. Въ да́внихъ памя́тникахъ найшо́въ я слѣ́ды исто́ванія шѣсто́хъ старо́рускихъ поето́въ. Наво́джу ихъ твора́, або имена, въ хроноло́гично́мъ порядку :

1) Незвѣ́стный по имени спѣва́къ зъ часо́въ Володи́мира Вели́кого, крестите́ля Руса^{*)}).

*) Въ півні́чній Росси́ заховала́сь въ уста́хъ лю́ду старинна́ сказка про Володи́мира и его́ вуйка Добры́ню (Гл. Русскія наро́дн. сказки изд. И. Сахаровымъ, С. Петербургъ 1846). Сказка то́та мѣ́ститъ въ со́бѣ мно́жество поэти́чныхъ зворото́въ, а ви предме́тъ одно́ситъ ся до Кі́ева и его́ жителѣ́въ. Мимо́ змѣ́ни, якимъ сказка ко́нечнo по́дпасти мусѣ́ла въ протя́гу вѣ́ко́въ, за́держала она́ и въ бесѣ́дѣ и въ само́й поезі́и оче́видній слѣ́ды полудне́вого по́ходження.

Наводимо́ ту гдѣ́кій усту́пу зъ то́и исторично́й сказки :

а) „На небе́ ясно, во теремѣ́ я́сній того́; на небе́ звѣ́зды изна́сѣяны, во теремѣ́ богачество́мъ изукра́шено; на небе́ подза́рево пыла́етъ, якъ ра́дость небесна́я, во теремѣ́ кня́гиня красу́етъ ся красо́тою несказа́ною. А весь то́ теремъ́ состро́енъ на семи́ столба́хъ золоти́хъ на кру́той го́рѣ Кі́евско́й; а кры́лечки у́ терема́ красна́ золота, а лаво́чки во теремѣ́́ чиста́ серебра. На небе́́ взойде́тъ со́лнце красное́, во теремѣ́́ запою́тъ пти́цы райскія́. Посере́дь́ терема́́ сто́ять сто́лы бѣло́дубовы, за сто́лами́ сидя́тъ кня́зи и бо́яре и весь лю́дь по́честный“.

б) И порѣ́шили́ Влади́миръ, сто́льный кня́зь Кі́евскій, со́лнце свѣ́тъ Святосла́вьевичъ, бы́ти бо́ю у Добры́ни съ Тугари́номъ́ Змѣ́вичемъ́, оди́нъ на оди́нъ.

На за́рѣ́ то́ было на у́тренній, на восхо́дѣ́ красна́го со́лнца по́днимали́сь во Кі́евѣ́ ста́ръ и мла́дъ, ста́ръ и мла́дъ, и весь лю́дь по́честный. Бирю́чи по́ городу́ розсы́пають ся, буйни́и моло́дци на кня́жий дво́рь собира́ють ся, кто на ко́ни, кто са́мъ, о се́бѣ. Во ру́кахъ у́ до́брыхъ мо́лодцовъ́ мечи́ булатні́и, да пали́цы же́лѣ́зніи, а ша́почки на мо́лодыхъ́ разноря́дѣ: со́ бобра́ми, со́ ку́ницами, да со́ черны́ми лудами... Соби́рали́ ся лю́де ве́сь по́четні́и, кня́зи и бо́яре; схо́дили́ ся си́льны и мо́гучіи́ бо́гатыри, ни́ мало ни́ мно́го, стѣ́снотъ́ безъ́ одно́го... Выхо́дитъ со́ хруста́льного кры́лечика́ вове́да кі́евскій, стано́вить ся посере́дь́ дво́ра, вы́мольвляє́тъ та́кови́ слова“...

в) „Не́ вѣ́тры́ буйні́и въ по́лѣ́ поды́мали́ ся, не́ жо́лти́ пѣ́ски со́ дна́ мо́ря розсы́пали́ ся, то́ съ́взжали́ ся, схо́дили́ ся Добры́ня съ Тугари́номъ́. Поднима́етъ́ ся Тугари́нъ́ выше́ лѣ́са сто́яче́го, а у́ Тугари́на́ кры́ла́ бума́жны́и, и лѣ́тае́тъ онъ́ по́ подне́бесю. Изви́ль́ ся ко́нь по́дъ́ Добры́нею́ выше́ лѣ́са сто́яче́го, до́ обла́ка хо́дяче́го. Са́мъ то́ Добры́ня́ мече́мъ́ руби́тъ Тугари́на, а́ слуга́ то́ пу́скае́тъ ка́лену́ стрѣ́лу въ́ Тугари́на́ Змѣ́вича, во́ его́ кры́ла́ бума́жны́и. И упа́лъ онъ́, Тугари́нъ, на сы́ру зе́млю —

2) Другимъ зъ ряду поетомъ бувъ Боянъ, про которого частѣйше згадує „Слово о плъку Игоревѣ“. Онъ живъ, здає ся, на дворѣ кїевского князя Ярослава Мудрого и оспівувавъ его чини. Авторъ „Слова“ гдекуды наводить цѣлы реченя Бояна дословно, одушевляєсь его музою и зове его вѣщамъ. Бувъ то безсомнѣнно найбільшій поетъ въ княжескомъ періодѣ Руси.

3) Въ житю св. Теодозїа згадує ся про игры, якї „по обычаю“ одбували ся въ палатѣ княжеской. Одного разу св. Теодозїй зайшовъ въ палату и тутъ: „идѣ же бѣ князь, сѣде; и се видѣ многія играюща предъ нимъ: овы гуслиенныя гласы испущаючи, другїя же органныя гласы поючи, инѣмъ за

И тутъ ему Добрыня голову свернулъ,
Голову свернулъ, на копье взоткнулъ,
А самъ коня ко граду Кїеву вернулъ...”

Послѣдній уступъ, якъ видимо, уложеный въ римованой бесѣдѣ, хотя и въ иншихъ мѣстцахъ стрѣчають ся римы, и то навѣтъ дактилическїй (—), якъ то буває и въ народныхъ нашихъ поезїяхъ.

пѣдъ б) { Бирючи по городу розсыпають ся,
Буйни молодци на княжїй дворѣ собирають ся.
пѣдъ в) { Не вѣтры буйни въ полѣ подымали ся,
Не жолти пѣски со дна моря розсыпали ся.

Послѣдні два стихи уже самымъ укладомъ своимъ всказують на те, що наведена сказка перетворилась зъ колишного поемату. Якъ звѣстно, поезїя руска любує ся въ образахъ зъ природы, котрымъ бѣдакъ одповѣдає якесь чувство людске або якась чинність чоловіка. Аналогичні примѣры находятъ ся и въ „Словѣ о плъку Игоревѣ“: „Боянъ же, братіе, не десять соколовъ на стадо лебедей пушаше, но своя вѣщїя персты на живая струны воскладаше“ — Не буря соколы занесе чресъ поля широкая: галици стады бѣжать къ Дону великому“.

Замѣтный еще въ сказцѣ зворотъ: „на зарѣ на утреннїй“, такъ властивый народной нашой поезїи; а не меншой ваги есть выражене „нѣ мало нѣ много, сѣмсотъ безъ одного“, выняте живцемъ зъ поетичной скарбниці нашего люду.

Не дармо такожъ въ уступѣ в) двѣчі повторяють ся слова „старь и младъ“; такого повтореня домагавъ ся очевидно первѣстный ритмъ поэзи.

Въ концї и те замѣчаемо, що якъ въ „Словѣ о полку Игоревѣ“ и въ пѣзнѣйшихъ думахъ козацкихъ, такъ и въ згаданой сказцѣ при именахъ особъ и гдѣякахъ рѣчей все и нерозлучно повторяють ся сталї епитета: Владимїръ солнце свѣтъ Святославъевичъ (або: Владимїръ стольный князь кїевскїй), могучїи богатыри, сїри волки, калена стрѣла, крыля бумажнїи, мечи будатнїи, палици желѣзнїи и т. д.

Нема сомнѣня, що сказка про Володимїра и Добрыню повстала зъ давной поэзи, написаной сучасникомъ князя Володимїра и очевидцемъ описаныхъ сценъ. О сказцѣ самой можнaby нынѣ повѣсти словами пословицъ: „Нынѣ оно казкою, а колись було правдою“.

марныя піскі гласящимъ; и тако воёмъ играющимъ и веселящимъ оя, якоже обычай есть предъ княземъ“. Авторъ житєписи, строгій монахъ, не радо дививъ оя на такі „игры“, тай самъ Теодозій докорявъ за нихъ князєви Святославу, однакъ для исторіи важне тое мѣстце житєписи, бо вказує на давнѣйшій забавы въ княжескихъ дворахъ. Однѣ тамъ грали на гусяхъ, другі спѣвали, инші (здаєсь блазни) „замарныя піскі“ выправляли, а пѣснѣ „Сказки про Владимира и Добрыню“ пописувались передъ княземъ и боярами еще и борцѣ-силачѣ. Все то пригадує двory заходной Европы и лишь похвально свѣдчить про нашихъ князѣвъ. На ихъ дворахъ перебували артисты-музыки, спѣваки, поэты — такъ и не дивъ, що музыка и поезія такъ незрѣвно-хорошо розвинулись були на Руси.

4) Поетъ Святославъ на дворѣ князя Олега.

5) Авторъ „Слова“ на дворѣ князя Игоря.

6) Поетъ Митуса за часѣвъ князя Данила.

Про Митусу згадує наша лѣтопись, — онъ бувъ чоловікъ правый и волѣ незломной: своєи музы не хотѣвъ продати за паньскѣ выгоды. Митуса належавъ, здає оя, до тыхъ людей, що не узнавали Данила правнымъ владѣтелемъ Руси; онъ не хотѣвъ спѣвати въ честь князя, за що и потерпѣвъ неволю. Хоч и нѣкто не похвалить политичныхъ пересвѣдчень Митусы, а всежъ незломнѣсть волѣ и характеръ ставляють его морально високо въ рядѣ староруоскихъ поетѣвъ.

12. Готскыи красныи Дѣвы.

„Слово о плѣку Игоревѣ“ есть поетичнымъ памятникѣмъ зъ 12 столѣтя, повсталымъ на Малѣй Руси. Оно толковане вже на всѣ образованѣи языки и есть безперечно въ своѣмъ родѣ наилучшимъ поетичнымъ творѣмъ, якимъ нѣяка инша народнѣсть, нѣ въ минушности нѣ въ теперѣшности, повеличатись не може. Здавалось бы, що маючи такого рода скарбъ въ своѣй литературѣ, зумѣсмо его гѣдно почтити, зрозумѣти, зумѣсмо ѡдчитати зъ него того животворного великого духа, якій влявъ въ своѣй трудъ одушевленный поетъ. Инші народы посѣдають зъ такъ ѡддале-

нихъ часо́въ лишъ незначній поетичній окрушини, а предсе́ умѣли ихъ одчитати, серцемъ одчути, умѣли невеличкій матеріяль выхоснувати на славу и литературы своєї и своего народу. О насъ того повѣсти не можна. Одъ 80-и лѣтъ трудять ся и Малорусины и Великороссы науковою и естетичною розбѣркою „Слова“, а результатъ выпавъ надмірно слабый: дивного рода коментарями еще лишъ затемнено и зѣпсовано найкрасшій мѣсця поемату! Многій интерпреты, не порозумѣвши широкои засновы поемату и глубокихъ, якъ на своій часъ, вѣдомостей поэта на поли географіи, исторіи, литературы и митологіи, стали Слово на всѣ способы критиковати, поправляти, фалшовати, а самого поэта звати невѣжою, псалтирникомъ, або простымъ слѣпцемъ-бандуристомъ, що вправдѣ мавъ талантъ поетичный, але не знавъ добре нѣ языка, нѣ исторіи, нѣчого. Отъ и привыкли гдеякій дуже ученій зъ певного рода погордою дивити ся на дорогоценный памятникъ старорускои литературы и уважати всяку дальшу студію на томъ поли вже излишною, непотрѣбною, безцѣльною. Але показуєсь, що работа не такъ то вже закончена, а протиявно домагавсь еще многихъ а многихъ робѣтниківъ. Мы стоимо не на кѣнци, а въ самыхъ початкахъ. Дотеперѣшна праця интерпретѣвъ въ переважнѣй части омежалась на фантастичный комбинаціи и на механичний „миманія“ языковій; на духа поезіи, на мысль автора, на звязъ органичну твору, на впливы живои бесѣды народной майже и не зважано. А предсе́ то едина дорога, котра, якъ показалоь, неодну вже тайну намъ розъяснила, и надѣюсь, еще и бѣльше ихъ розъяснить.

Отъ хочбы и зъ тыми „готскими и красными Дѣвами.“ Они выступаютъ въ рѣжныхъ мѣстцяхъ Слова яко незвычайный, надлюдскій, божескій ества, яко дѣвицѣ зъ лебединными крылами, она берутъ удѣлъ въ вѣйніѣ, стають по оторонѣ Половцѣвъ, тѣшатъ ся ихъ побѣдами, складають пѣсни въ ихъ славу, дѣлять ся ихъ добычами: „рускимъ златомъ“. Чижь вже сама назва „Готскій Дѣвы“ не домагалась того, щобы заглянути до митологіи Готѣвъ и шукати въ нѣй розвязки до такъ важнаго уступу Слова? Тымчасомъ интерпреты що зъ тыми Дѣвами зробили? Они не зважаючи на выразну мысль тексту нѣ на дотычний пара-

лельнй мѣстця, берутъ все въ значеню звычайнѣмъ, сухѣмъ, бездушнѣмъ, а ѡдтакъ дивуютъ ся, що выходитъ зъ ихъ языковой „обработки“ правдива нѣсенѣтництва, curiosum! У нихъ готскій Дѣвы то прості дѣвчата, якійсь хлопки чи маломѣщанки, що не маючи иншой роботы ходять собѣ по берегахъ азовского моря и „побренкують“ тымъ „рускимъ златомъ“, що Половцѣ здобули. Шкода тѣлько, що не сказали намъ интерпреты, зъ ѡдки „руске злато“, добуते Половцями, взялось наразъ, ба навѣтъ въ протягу битвы, въ рукахъ готскихъ Красиавиць? Чей же то не була проста крадѣжъ зъ ихъ стороны, а нѣ якась великодушнѣсть дикихъ Половцѣвъ!

Для порозумѣня тексту роздивѣмъ ся въ митологiи Готѣвъ.

Готы, скандинавско-германське племя, мешкали въ третѣмъ и четвѣртѣмъ столѣтjю на пѣвнѣчъ ѡдъ чорного (и азовского) моря на просторонныхъ рѣвнинахъ и поляхъ, где були пѣзнѣйше украинскій степы. До головныхъ рѣкъ въ краю „восточныхъ“ Готѣвъ зачислявъ ся Донъ, а въ краю „западныхъ“ Готѣвъ нашъ Днѣстеръ. Готы, рѣвно якъ пѣзнѣйшій козаки, славились великими воевниками и предпріймали часто выправы черезъ Чорне море и Босфоръ, воюючи на выбережахъ азійскихъ, въ нынѣшнѣй Анатолiи. Готѣвъ побили Гунны въ роцѣ 375 и тогды головна сила Готѣвъ перейшла до Паннонiи, зъ ѡдки въ пятѣмъ столѣтjю завоювала горѣшну Италiю. Дрѣбнiй останки Готѣвъ лишились въ краю — про ихъ иотноване надъ чорнымъ моремъ згадуе исторiя еще и въ пѣзнѣйшихъ вѣкахъ. Землю Готѣвъ межи Дономъ а азовскимъ моремъ заняли въ 11. столѣтjю Половцѣ. Они були племенемъ турецкимъ и жили перше въ степахъ азійскихъ недалеко каспiйского моря. Нѣ звычайми своими, нѣ бесѣдою, нѣ религiєю они не подобали на Готѣвъ, а противно у всѣмъ ѡдъ нихъ ѡдрѣжняли ся: Готы, по свѣдоцтву исторiи, були образованымъ, культурнымъ племенемъ, а Половцѣвъ звычайъ були дикий и нечистiй.

Авторъ Слова, уважаючи землю Половцѣвъ „землю готскою“, переносить религiю Готѣвъ на всѣхъ мешканцѣвъ той землѣ, отже и на Половцѣвъ — такимъ чиномъ готскiй боги стають ся у него ѡпѣкунъчими богами Половцѣвъ.

Готска, и въ загалѣ германська митологiя, була въ

12 столѣтю добре знана на Руси. Нашъ князѣ и ихъ дружины походили зъ Скандинавіи, а хочъ Володимиръ Великій и принявъ христіанство, предсѣжъ въ протягу двоухъ вѣковъ не могла нова вѣра затерти воіхъ слѣдовъ вѣрованя давного. Впрочемъ авторъ Слова бувъ чоловікомъ образованымъ, мѣгъ протѣ и безъ помочи традицій оббзнати оя зъ пѣвнѣчною вѣрою.

Наводжу мѣстця Слова, въ котрыхъ згадуе оя про „готскыя красныя Дѣвы“:

а) Брѣже са Днѣкъ на землю. Ге бо готскыи красныи Дѣвы кѣспѣша на брезѣ синемоу морю: зѣони роускымъ златомъ поють время Боусоко, лелѣють мѣсть Шароканю.

б) Бѣстала Обида въ силахъ Дажьбожа вноука: вѣстѣпникъ Дѣвою на землю Тросию, вѣсплескала лебединыи крылы на синѣмъ морѣ; оу Доноу плещоучи оубоудн жирны времена.

Кто есть той Дивъ и Боусъ, выясню пѣзнѣйше на подставѣ готской*) митологіи. Ту замѣчаю тѣлько, що то були божества Готѣвъ и, рѣвно якъ готскі Дѣвы, держали стону Половцѣвъ.

„Готскіи красныя Дѣвы“, що берутъ участь въ войнахъ, що мають „лебединыи крылы“ и тѣшатъ ся „златомъ“ неприятельскаго краю — то знаніи въ митологіи германскихъ народѣвъ *Валькири*, такожъ *дѣвицъ-воиницъ* (*Schlachjungfrauen*) або *дѣвицъ-лебедки* (*Schwabenjungfrauen*). Були то урочіи божескі Дѣвы, що зъ волѣ бога управляли судьбою военъ. Они узброеніи були въ лискучій шлемъ и щитъ и ѣздили воздухами на невидимыхъ облачныхъ коняхъ. Гдѣ наибѣльшій виръ воіны, тамъ безпечно находились и тѣ Дѣвы: они невидимыми щитами заслонювали героѣвъ передъ стрѣлами неприятеля, а покѣйникѣвъ освящали своими цѣлунками и несли ихъ, вѣнчанныхъ золотыми галузями, до Вальгалѣ на оубѣднѣ пиры душъ. Въ митологіи представляють оя они часто въ убранку лебединомъ, а навѣтъ зъ ле-

*) Пѣвнѣчну, т. е. скандинавско-германську митологію, за приводомъ Слова называю звычайно вѣрою готскою. Еслижъ говорю о Готахъ, то маю лишь тоє спеціальне племя на оцѣ.

бединами нѣжками; они люблять блескъ зброѣ и золота, ба-
вать ся грошемъ и подѣ ихъ дозоромъ позѣстаетъ *злато морске*.

Выражене „*готскыи красныи Дѣвы звонать рѣ-
скыи златомъ*“ лишь тогда має зовсѣмъ зрозумѣлу мысль,
коли его возьмемъ въ митологичнѣмъ значеню. Якъ вѣдомо,
боги берутъ участь въ щастю своего народа, тѣшатъ ся его
добычами, уважають себе и нарѣдъ за одно. Авторъ Слова
выразивъ ся ту тѣлько образowo, поетично — властиво хо-
тѣвъ онъ сказати: „*половецкѣи дѣвчата звонять рускыи
золотомъ*“. А що справдѣ така була думка поета, видно
найлучше зъ другого, паралельного мѣстця, где поетъ опи-
суючи побѣду Русинѣвъ надъ Половцами, такъ каже: „*Роу-
сичи потопташа поганыи пѣткыи половецкыи, и рассу-
шася стрѣлами по полю, помчаша красныи дѣвкы
половецкыи, а съ ними и злато и паволокы
и драгыи оксамнты*“. Ту приходять „*красныи дѣвкы по-
ловецкыи*“ и „*злато*“, але поетъ не мѣгъ вже сказати, що
ту Русинами снѣйманѣи були „*краснѣи готскѣи Дѣвы*“, бо пре-
цѣжь богинѣи нѣкто ловити не буде. А замѣчаю еще, що не
безъ причины говорить поетъ о „*половецкыи дѣвкахъ*“
и „*готскыи Дѣвахъ*“. Въ давнѣй Руси, на Литвѣ, въ
Польшѣ, въ Чехахъ дѣвчата называно здрѣбнѣлымъ вы-
раженемъ „*дѣвки*“, и того слова уживъ нашъ поетъ для озна-
ченя половецкыи дѣвчатъ; готскѣи богинѣи зове онъ бѣльше
по-церковному и вже всюды именуе ихъ „*Дѣвами*“. Се оче-
видно такожъ важный моментъ для оцѣненя не лишь тексту
Слова, але вже и самого эстетичного образования поета.

Еще бѣольшой ваги для доброго зрозумѣня, що властиво
значитъ выражене „*готскыи красныи Дѣвы*“, есть той
уступъ Слова, где описаный сонъ кѣевского князя Свято-
слава. Интерпреты, якъ воюды, такъ и ту постарались
вѣйма силами, щобы зъ найкрасшихъ помыслѣвъ, зъ недо-
рѣванныхъ комбинацѣи языковыхъ вытворити якъ наибѣольшу
нѣсенѣтницю. Въ окреомѣмъ артикулѣ я той сонъ розберу
основнѣйше — ту лишь замѣчаю, що князевѣи Святославовѣи
приснились готскѣи Дѣвы (Валькириѣи) власне въ ту пору,
коли они найголовнѣйшу свою чиннѣсть сповняють, т. е.
коли ѡдпроваджаютъ покійного героя до святой Вальгалѣи.

Головні чинности Валькирій після норманської релігії були такі:

1) Валькирії нахиляють ся до покійного богатыря, окривають его, в'їначають голову галузками и несуть душу до Вальгалі;

2) в'ї Вальгали подають они душамъ чудесный напитокъ, такъ зване божеске вино, маюче силу воскресити изъ мертвыхъ небощика;

3) они пестять, забавляють воскресшого духа, радуючи его золотомъ и жемчугами.

Въ „Слові о плъку Игоревѣ“ князь свій сонъ межъ иншими такъ описує:

1) Бѣ Кыекѣ на горахъ сночно съ вечера одѣ-
кахъте ми чрѣною паполомою;

2) чрѣпахуѣть ми синєє вино съ трѣдомъ
сѣмѣшно;

3) сыпахуѣть ми великый жєнчюгъ на лоно, и нѣ-
гѣють ми.

Бояре одгадуючи той сонъ, говорятъ виразно о „*готскихъ красныхъ Дѣвахъ на брѣзѣ синему морю*“ — тожъ зовѣмъ не розумѣю, якъ могли нинѣшній интерпреты думати, що князь оживъ ту о боярахъ. Хибажъ то дѣло боярѣ, сыпати небощикови жемчугъ на лоно, давати небощикови (не знати по-що и на-що) затроєного вина, а потѣмъ того „затроєного небощика“ нѣговати (пестити)? Красный бы то бувъ поетъ, що komponує такъ недорѣчний сны!

Дивуютъ ся многі, для чого князь не кому иншому, а боярамъ каже свій сонъ одгадувати. Для мене рѣчь ту цѣлкомъ ясна. Бояре були потомками Варягъ и межъ ними, якъ то инакше и бути не може, жили еще повѣрки ихъ давной релігії, рѣвно якъ в'ї народахъ германскихъ переходились многі подробности давной релігії навѣть по нинѣ. Бєлибъ князь Святославъ для одгаданя сну прикликавъ якого знахура-ворожбита, то сей безперечно не знавбы, що зъ такъ дивачнымъ сномъ зробити, бо про напоѣ посмертний и про „нѣгованє“ мертвого тѣла онъ не мавбы потрібныхъ вѣдомостей. Лишь бояре могли добре знати про Вальгалю и про Валькирії, лишь они могли розумѣти гдєякі играшки слѣвъ, якъ в. пр. вираженє „вино смѣшено оъ трѣдомъ“. Се послѣдне слово не означає, якъ говорятъ

интерпреты, отруй, бо чей мертвому чоловікови вина зъ отрутою вже не треба. То есть незрѣвно хороша играшка словъ, чи тамъ играшка понятій, надаючи ся въ своѣй дво-значности якъ не можь красше до поетичного представления сну. Князь говорить по руски „трудъ“, а бояре видять въ томъ словѣ скандинавскѣ „*thrud*“, означающе божеску силу. Вино зъ трудомъ — есть отже тое божеске вино, що Валькиріи подавали духамъ покойныхъ героѣвъ для покрѣпленя, для воскресеня изъ смерти. Недаромъ же и назване тое вино „*синимъ*“ — се такожь играшка понятій, бо Валькиріи пробували „*на брезъ синему морю*“, и тамъ, надъ синимъ моремъ, находила ся Готѣвъ Вальгала.

Князь говорить до бояръ: „на горахъ одѣвахъте мѣ чръною паполомою“, а въ томъ „одѣвахъте“ вже есть сказано, кто его одѣвавь. „Одѣвахъте“ окладаєсь зъ двоухъ частей: *дѣва* + *хите*, значить: *Дѣва Готѣвъ*. Щобы такъ геніяльну играшку понятій утворити, поетъ позволивъ собѣ въ наведенѣмъ глаголѣ дуже дотепной формы грамматичной, пишучи „*одѣвахите*“ вмѣсто „*одѣвахуть*“. Рѣзница въ выговорѣ обоухъ тыхъ формъ була въ 12-омъ столѣтїю дуже незначною, хѣба що ъ звукомъ своимъ бѣльше зближалось до *о*, отже форма „*хите*“ мимохѣтъ пригадати мусѣла Готѣвъ.

Пѣсля нашихъ и російскихъ интерпретѣвъ форма „*одѣвахите*“ — то великій блудъ грамматичный, бо повинно бути „*одѣвасте*“! У нихъ се друга особа *plur.*, а не третя — а яку цѣль малобы тогды ъ въ формѣ „*одѣвахите*“, про се интерпретамъ байдуже. Отъ и выходитъ зъ тыхъ ученыхъ интерпретацій нова смѣшность: разъ говорить князь „одѣ-вахте мѣ“, а потѣмъ: чръпахѣуть мѣ вино... сыпахѣуть мѣ женчюгъ... нѣгѣють мѣ“. Бояре стоять передъ княземъ, а сей до нихъ разъ черезъ другу особу, разъ черезъ третю!... Чижь не смѣшность?

Снилось еще князевѣ, що ему давано напитокъ „на горахъ“. Въ скандинавскѣмъ языкѣ зове ся духъ покойного героя, если дѣставъ ся до Вальгалѣ: „*einheri*“. Есть то отже нова играшка понятій, котру лишь знатокъ скандинавской бесѣды ѣдгадати мѣгбы. Князевѣ снилось попросту, що ѣнъ ставъ ся „*einherjar*“ омъ (нагоряномъ), т. е. мешканцемъ Вальгалѣ.

Подобныхъ играшокъ словъ и понятій, якъ побачимо, мѣститъ ся въ снѣ Святослава дуже богато, толькомъ интерпреты, напосѣвшия на поодинокі буквы и слова, не умѣли тамъ нѣчого найти, нѣчого ѡдчитати. Той сонъ вразъ зъ ѡдгадкою бояръ заслугувавъ на окрему, хочбы и довголѣтню студію ученыхъ, бо есть единымъ нагляднымъ забыткомъ давной ворожбитской штуки, есть важнымъ жереломъ для пѣзнанія „науки волшебной“ и давныхъ „сонникѡвъ“ — а заразомъ есть доказомъ быстроумности поэта, котрый за помочю волякихъ штучокъ языковыхъ, такъ умѣвъ зладити текстъ сну, що въ нѣмъ дословно мѣстятъ ся цѣлы уступы зъ ѡдповѣди бояръ.

Наведені изъ Слова мѣстця про готскі Дѣвы важны такожъ для ѡпѣненія розвою религійныхъ понятій у нашего народу. У Готѡвъ Валькиріи були въ першѡмъ рядѣ „дѣвицѣ-войницѣ“, що на приказъ Зѡга войны являлись на битвици и зъ ѡдтамъ покійныхъ героѡвъ ѡдносили въ святі райскі теремы, до Вальгалъ*). Правда, любили они и блескъ зброѣ и золото, та всежъ тая пристрасть то лишъ звычайна слабѡсть дѣвочої природы, а у Валькирій занимала она лишъ друге, пѡдрядне значене.

Въ „Словѣ о плѣку Игоревѣ“ выступаютъ готскі Дѣвы въ обохъ оныхъ характеристичныхъ признакахъ: яко дѣвицѣ-войницѣ (щитоносцѣ) и яко дѣвицѣ-лебедки, толькомъ видно, що христіянство и мирный характеръ нашего народу злагодили гдѣщо надто-военну владчу свѣтлыхъ богинь и вже бѡльше ихъ суету дѣвочу (любовь золота и красу) поклали на видѣйшѡмъ мѣстци. Нынѣ

*) Вальгала, мѣстце посмертного побыту героѡвъ, бувъ то пышный теремъ положенный въ раю за чарѡвнымъ гасмъ Глясуромъ. Сала Вальгалъ була розмѣровъ величезныхъ, мала 540 дверей, а черезъ кождѣ дверь могло поступати разомъ по 800 духѡвъ. На встрѣчу ново-прибуваючихъ покійниковъ всѣ тамъ вставали зъ мѣстця а Валькиріи наливали имъ до чашъ пѣнашого вина, яке самъ Воданъ попивавъ. Вино мало такую силу, що покійники отрясались изъ смертного сну, воскресали до нового житія, приходили назадъ до самосвѣдомости. Самъ найвысшій богъ не ѣвъ нѣчого, лишъ попивавъ вино зъ подою козы, а духи пили вино и мѣдъ, и живились солониною зъ дикого кабана. (Той кабанъ яко мешканецъ Вальгалъ належавъ до такъ званныхъ „мешмиракъ“; ему кухаръ одного дня обрѣзавъ все мясо, а ѡнъ на другій день порѡбъ мясомъ на ново).

у руского люду про дѣвицѣ-войницѣ майже нїякихъ не на-
ходимо повѣрокъ; зъ колишнихъ Валькиріѣ лишилися хита
тотї лукаві нашї Русалки, що мешкають въ пѣдводнихъ
хрусталевыхъ палатахъ, нагромаджують тамъ золото
и окарбы, лягають „на брезъ рѣхъ“, любуютъ ся въ своей
красѣ, чешуть ся до мѣсяца и заманкують недоосвѣдченыхъ
молодцѣвъ до себе.

Про Валькирію подаємо тутъ пѣслю Едды и иншихъ
старинныхъ залъ и пѣсней кѣлька подробиць.

1. Стануло разъ войско до борбы и чуе зъ далека ла-
гѣднї, любї тоны, мовбы легкїй свистъ вѣтру або шелестъ
зеленого лїстя. Ажъ отъ тоны становлять ся чимъ разъ
сильнѣйшїй и вже идуть тучѣ и гуде борвѣй понадъ лѣсъ и
войска зъ великою силою. „То Воданъ, кличуть войны, ѣтъ
зъ посередъ насъ выбирае собѣ душъ“. А Воданъ ѣхавъ
на кони зъ мечемъ, чорный его кѣнь перебѣгавъ край и
моря, вѣ округъ лица божеского велика свѣтлѣсть, а за
нимъ 12 орлѣвъ у слѣдѣ. Въ сивѣмъ морі облакѣвъ ѣтъ
станувъ зъ своимъ конемъ и ту прикликавъ до себе двѣ
Валькиріи даючи имъ приказъ, якъ мають правити войною.
Одтакъ самъ богъ кинувъ копіе межї войска и вже чути
голосъ трубъ и дикї военнї оклики. Стрѣлы летять якъ
градъ, боевї топоры и тяжкї молоты роздуповують шеломи
и щиты, мечѣ гремлють посередъ битвы — червона кровь
обагряе зброю и нѣжнї цвѣточки на земли. На передѣ ви-
дно було самого короля Гакона зъ копіемъ и мечемъ, якъ
по трупахъ непрїятеля слѣдъ собѣ правивъ, шукавъ до-
роги. Ажъ ось чуе ѣтъ бѣля себе голосъ Валькиріѣ. Середъ
боевого натовпу сидять они на бѣлыхъ коняхъ, держачи на
передѣ себе обнаженї мечѣ, а самї опертї були на копїяхъ.
Они выбороли королевѣ побѣду, але самъ король полягъ въ
битвѣ. Валькиріи понесли покѣйну его душу передѣ лице
Водана до Вальгалѣ.

2. Есть такожъ Валькирія, Фрея, царица небесна, жена
самого Водана. Она разъ подыбала въ лѣсѣ онячого стрѣльця.
На нѣй лебедина пѣрына шата, золотый поясъ, стать ея
чудово-хороша, русавї локоны сплывали въ долъ пѣдъ про-
зрачною тканиною, що оповивала голову; на шиї и груди
мала богатый золотый прибѣръ. Стрѣлецъ зъ задивомъ спо-
глядавъ на незнакому невѣсту, не знаючи, чи ѣтъ на явѣ
чи въ онѣ, чи се людска постать передѣ нимъ, чи яка маня.
Зъ неи ажъ било жатемъ. Стрѣлецъ здивовавъ оя, бо предѣ
Фрея не належить властиво до Валькиріѣ, а ту она такою
явилась. „Стрѣльче, сказала она голосомъ божескимъ: тебе

взыває самъ Воданъ, взывають тебе его голоднй, трупѡвъ жаднй круки, взыває въ облакахъ мрачный орелъ, що кружитъ теперъ надъ тобою — всѣ взывають тебе до важныхъ чинѡвъ. Поконай змѣю, що гордить святыми богами. Иди въ бѡй, Воданъ зъ тобою, слава зъ тобою!“ Фрея при тыхъ словахъ щезла и лишь видно було, якъ справдѣ круживъ орелъ надъ головою стрѣльця.

3. Одноокій Воданъ сидѣвъ разъ за хлопа перебраный въ своѣй хатинѣ. Онъ поднѣсь ся, ставъ довгій-великій, а его око засіяло мовъ сонце. Онъ махнувъ правою рукою, нѣбы кликакъ когось, и заразъ крѡзь хмары и нѡчну мраку явилось сѣмъ дѣвчатъ на бѣлыхъ коняхъ, зъ щитами, и станули передъ нимъ. Звались они: Грістъ, Трудъ, Гель, Містъ, Гондуль, Скогуль и Гільде. Воданъ казавъ имъ удатись на поле битвы и помагати королеви Грѡльфѡви. Валькиріи погнали заразъ туды. Передъ битвою крикнувъ одинъ зъ королевской дружины: „Чи бачите Валькирію надъ нами, якъ они усмѣхають ся зъ пѡдъ шоломѡвъ и моргають до насъ? Мы вже ту, побѣдоноснй дѣвицѣ! Небавкомъ вы насъ пригорнете въ свои обѡймы и занесете въ теремы свѣтѣ-бога, где сама Фрея на стрѣчу понесе намъ пѣнящого меду. Але доки мы живй, вы намъ помагайте небеснй, щобы зъ честею умерти и нехай во вѣкъ вѣковъ лунае наша слава въ пѣняхъ поетѡвъ!“ И велика була помѡчъ тыхъ Валькирій. Пѡдъ ударами мечѡвъ гинули вражй вѡйска, — та дарма! Богато королевской дружины упало, тай самого короля не минуло лихо: стрѣлы изъ всѣхъ сторонъ посыпались на него, а мечѣ били о его шоломъ и щитъ. Довго король борѡвъ ся, а хочъ цѣлй ряды побивавъ своими громами-ударами, въ кѡнци его зброю продѣравлено, ему самому охляла рука и онъ стрѣлою пошибненый полягъ на боевищи.

4. Жена короля Гаддінла, Регенгільдъ, по смерти сталась Валькирією и хоронила мужа ѡдъ нещастя. Она являлась ему вечерами и ночами при звукахъ арфы и середъ тихого солодкого спѣву. По смерти сталась „довшою“, преображеною, свѣтломъ мѣсяця освѣчена; подѡбна була до мрачного привиду. У послѣднє бачивъ король свою жену передъ смертею: она его взяла за руку, цѣловала его и въ кѡнци возвала его, щобы самъ собѣ смерть заподѣявъ.

5. Въ залахъ и пѣсняхъ згадує ся звичайно 7, 9, або 12 Валькирій; они їздять воздухомъ и водою; ихъ конѣ то хмарнй привиды, якъ то и нынѣ часто замѣчаємо щось на подобу коней въ облакахъ. При ставахъ и рѣкахъ роздагають они свои лебединй пѣря и купають ся въ чистыхъ водахъ. Лучаєсь, що люде часомъ украдкою заберуть имъ одѣжъ лебедину, тогды они дѡстають ся пѡдъ ихъ власть, стають ся въ неволи добрыми жѣнками и газдынями, але

только на такъ довго, доки не выайдуть одежи назадъ. У нихъ вже врожденный наклонъ до боевыхъ пригодъ.

6. Три ковальчуки выбрались разъ до моря въ надѣи, що найдуть скарбъ. Выкупались, стали краснѣи и яснѣи, и стоятъ на узбережю моря. Ажъ чуютъ лоютъ крылъ горѣ надъ собою и побачили три дивнѣи постати, дѣвицѣ въ лебединыхъ сорочкахъ. То були Валькиріи. Они злетѣли на землю, зняли крылату одѣжъ и купались въ лѣтепдѣи водѣ. Одаткъ усѣли на березѣи и почали прясти золотыми веретенами боеву судьбу. Три ковальчуки спѣзнали заразъ тѣи святѣи дѣвицѣи, подкрались до нихъ, забрали имъ крылату одѣжъ и заховали въ безпечне мѣсце. Заклопотались дѣвицѣи, але що вже робити? Мусѣли оддатись, кожда за одного хлопця. Жіють они такъ 7 лѣтъ въ щастю и сукокою, а на осьмый заблагось имъ бути зновъ Валькиріями. Що бо и казати! Чи не роскошь дивитись на боѣи геройскѣи, ѣздити на облачныхъ коняхъ, уноситись лебедомъ понадъ краѣи и моря? На щасте удалось имъ въ небытности мужѣи найти скриню, а въ нѣи свои одежи. Заразъ побѣгли до моря, надягли одѣжъ на себе и понеслись въ синяву небесну.

7. Выйшли два королевичѣи въ свѣтъ шукати пригодъ. На краю лѣса побачили они 9 Валькирію на бѣлыхъ коняхъ высоко въ воздуху. Одна зъ нихъ спустилась на землю и каже до молодшого брата: „Твоя година настала, бери за мечъ, а тебе хоронити стану середъ виру войны.“ Молодець ошоломленный небесною красою, каже до дѣвицѣи: „Будь менѣи женою!“ — „Не пора еще менѣи, бути твоею, одказала Валькирія; дѣломъ докажи, що ты достойный щитоносецъ“. По сихъ словахъ знялась она назадъ въ гору до своихъ товаришокъ. — Одъ того часу молодець кидавъ ся очайдушно въ наибѣльшій виръ войны. Неразъ, коли рука утомлена одмояла послуги, бачивъ онъ надъ собою Валькирію, що лиокучимъ щитомъ перехоплювала стрѣлы, и онъ набиравъ новыхъ силъ до бою. По якѣмъ часѣи онъ подруживъ ся зъ нею.

13. Днѣкъ кличѣтъ вѣрхоу древа.

Дѣвчи згадуе ся въ Словѣи про Дива: разъ, коли Игорь переступивши границѣи Руси станувъ на земли половецкѣи, а одтакъ коли Игорь дѣставъ ся до неволѣи и Половцѣи почали нищити руску землю.

а) Голлицѣи князю тѣмою поутѣи застѣпаше; ноцѣи стоюцѣи юмоу грозю птичъ оубѣуди; свистѣи зѣринѣи вѣста, (злый) Днѣкъ кличѣтъ вѣрхоу древа: вѣлитъ послушати земли незнаемѣи, Вѣлзѣи и Поморню

и Посоулю и Соурожоу и Корсоулю, и тѣмъ тѣмъсто-
роканьскій бѣланъ! Я Половци неготовами дорогами
повѣгоша къ Доноу великому; кричать телѣгы полѣ-
нощи, рци лѣбѣди распоущени.

б) На рѣцѣ на Камалѣ тѣма свѣтъ покрыва: по
рѣской земли простроша си Половци, акы пардоуже
гнѣздо, и въ морѣ погроузиша, и великое вѣйство
подаста хинови. Оуже сънесе си хоула на хвалоу, оуже
тресноу ноужда на волю, оуже вѣрже си Дивѣ на зе-
млю. Се бо готскыя красныя Дѣвы.... звоня рѣскимъ
златомъ поють время Боусово, лѣкють мѣсть Ша-
роканю.

Давній коментаторы называли Дива зловѣщимъ пта-
хомъ, що „*кликавъ*“ надъ Дономъ зъ якогось „*стенового*
дерева“ а голосъ его чути було ажъ до азовского моря.
Новѣйшій интерпреты вже покинули такъ недорѣчне толко-
ване и зовуть теперь Дива „*славянскимъ божествомъ тѣмы*“,
подобнымъ до *дивовъ* перскихъ и до *девовъ* индійскихъ. Отъ
и зновъ выйшла потѣшна нѣсенѣтница: рускій богъ сидитъ
на вершку дерева и кличе, а потѣмъ зъ того дерева (якогось
стеновой лозы) вѣрже си на землю, мовбы лоза не знать
якъ високою була!

Кто читаетъ наведеній уступы „Слова“, и безъ великой
науки догадае ся, що Дивѣ не есть ту божествомъ славян-
скимъ, але опѣкунчимъ богомъ Половцѣвъ. Попри Дива
вгадують ся тамъ „готскій красній Дѣвъ“; отжежъ якъ тѣ
Дѣвы, такъ и того Дива шукати треба було въ митологiи
Готѣвъ.

Процедура тутъ дуже легка. Готы, подобно якъ ны-
нѣшній Нѣмцѣ, читали *Д* бѣльше якъ *Т*, отъ и дѣстаемо на-
зву *Tiv*, знану въ германьскѣй митологiи. *Tiv*, або *Tio*, та-
кожъ *Zio*, або зъ латиньска *Tius* — то все назвы для озна-
ченя военного бога въ готскѣй (и въ загалѣ въ германь-
скѣй) религiи. Слово *Tiv* утворилось зъ тогожъ кореня, що
и назвы найвыошихъ богѣвъ у Индiйцѣвъ, Грекѣвъ и Ри-
млянъ: *Djavs*, *Dzevs* (ген. *Диосъ*), *Jupiter* (= *Diespater*).
То все були боги свѣтлы, а не тѣмы. Въ пѣзнѣйшѣй ми-
тологiи германьскѣй на мѣстце *Tiv*-а станувъ богъ Воданъ,
а *Tiv* есть вже того Водана сыномъ; въ „Словѣ о плѣку Иг.“

Тів взятий въ значеню первѣстнѣмъ и ему неоднѣо приписуєсь, що въ пѣзнѣйшихъ вѣкахъ належало до Водана.

Тів бувъ передовсѣмъ богомъ вѣины. Онъ дає войскамъ побѣду, самъ являєсь на боевищи и якъ пѣзнѣйше Воданъ, послугує ся въ битвахъ своими „красными Дѣвами“ (Валькиріями). Тів-а приходъ на боевище ѡдбуваєсь середъ великой тучѣ; онъ окруженный псами, вовками, круками, орлами; войску для заохоты приспѣвує онъ свои пѣсни и звичайно самъ розпочинає битву, кидаючи копіємъ на неприятеля. Давній Германы въ честь Тів-а танцювали передъ розпочинѣмъ борбы такъ званого „мечевого“ (т. е. танца), а на рукѣимахъ мечѣвъ вырѣзували знакъ своего бога.

Всѣ паведенія подробности про Тів-а находятъ ся и въ „Словѣ о плѣку Игоревѣ.“ Дивъ, видячи Половцѣвъ въ небезпеченствѣ, накликає до вѣины воѣ свои вѣрніи народы (надъ Волгою и Сулою, и надъ морями чернымъ и азовскимъ) и въ наслѣдокъ его покликъ *„Половци неготовами дорогами побѣгоша къ Дону великому“*. Дивъ спѣшитъ на боевище, и отъ *„черныя туча съ моря идуть, хотять прикрѣтити четьри солнца, а въ нихъ трепещуть синиі мѣлнии. Быти грому великому, ити дождю стрѣлами! Земля тутнеть, рѣкы мутно текутъ, пороси поля прикрывають. Дѣти бѣсови хликомъ поля прегородиша“*. Побѣчь Дива стрѣчаемо въ Словѣ и „готскыя красныя Дѣвы“, а на степѣ, якъ каже поетъ: *„вѣлци грозу вѣсрѣжати по яругамъ, орли клектомъ на кости звѣри зовуть, лисици брешуть на чрѣлныя щиты“*.

Авторъ Слова представляє тутъ Дива зъ цѣлою правдою поганьского вѣрованія, а описи его такіи незвычайніи, таємничіи, страшніи, що тутъ дѣйстно мы мовъ чуємо дѣлания якихъ то надземныхъ силъ.

Въ Словѣ замѣтны три религіійныя свѣты: боги Готѣвъ (Дивъ, готскіи Дѣвы, Стрибогъ, Бусъ) стоятъ по сторонѣ Половцѣвъ; боги славянскіи (Дажбогъ, Хорсъ) выступаютъ бѣльше неутрально, пассивно, бо ихъ сила цѣлкомъ вже була зломана пѣдъ впливомъ погань, христіаньской вѣры. Готскимъ богамъ, що въ середныхъ вѣкахъ майже всю Европу пѣдѣлили пѣдъ своєю властью, не тяжко пришло по-

бѣдяти богѣвъ славянскихъ, тому и не дивно, що Половцѣ перемагають Русинѣвъ. Доперва пѣдъ самъ конецъ поемату (въ XIII. и XIV. уступѣ) выступае Богъ христіянскій; теперь сила готскихъ богѣвъ вже не выстарчае: — чудеснымъ способомъ и безъ дальшого проливу крови ратуесъ князь Игорь зъ неволѣ. Миромъ звияжило христіянство надъ поганьствомъ.

14. „Древо“.

Лишаесъ еще пояснити выражене „врѣху древа“. Чей и нашъ коментаторы скотятъ признати, що Тів, той грѣзный богъ великого норманьского свѣта, котрый свои народы одушевлявъ до найвысшихъ чинѣвъ геройства — що ѡнъ не буде летѣти на степъ украинскій и сѣдати тамъ на дрѣбне дерево, на — лозу! Готы изъ воѣхъ народѣвъ германьскихъ славились найвысшою культурою и своєю вѣру розвинули до якъ найкрасшой системы — такъ чей они для найвысшого бога умѣли найти якійсь престолъ, импонуцій народамъ, тай умѣли вынайти „древо“, зъ которого бы розсылавъ богъ свои покликы на вою землю.

Тай було таке „древо“ для Тів-а. Оно, пѣсля пѣвнѣчной митологій, звалось „свѣтловый ясень“; вершокъ того дерева бувъ въ небѣ, корень въ темнѣмъ царствѣ смерти, а галузя розпростирались понадъ воѣ землѣ, на весь свѣтъ. Той ясень пѣдливаетъ богинѣ Норны святою водою, щобы вѣчно зеленѣвъ свѣжимъ и веселымъ листемъ. Зъ ясеня спадае обильна роса на землю, щобъ бувъ рѣстъ рослинамъ, а пожива для людей и звѣрятъ.

На таке дерево не жаль було и Тів-у станути и зъ ѡдтамъ — гукнути, хочбы и въ найдальшій кѣнцѣ Европы. Зъ того дерева, зъ пѣднебесной высокости, оплатилось навѣтъ „веречи ся“ на землю, щобы взяти „особистый“ удѣлъ въ великѣй войнѣ и кинути копѣемъ на ненавистныхъ „Русичѣвъ“ *).

*) Вѣрованя про готского бога войны знаній були такожь на Руси; они принесеній сюды першими князями зъ Скандинавіи. Символичне кидане копія задержалось на Руси навѣтъ по принятю христіянства. Битва завсѣгды розпочинатись могла ажъ тогды, коли князь першій кинувъ свое копѣе.

Въ скандинавскихъ старыхъ пѣсняхъ (въ Еддѣ) загадуе ся, що найвысшій богъ сидитъ на свѣтовѣмъ деревѣ, або на нѣмъ завѣшуе ся, або такожь зъ него „*верже ся на землю*“. Въ пѣсни „*Hávamál*“ говоритъ богъ Воданъ — (наводжу слова въ нѣмецкомъ перекладѣ погла Едды *Wolzen-a*, ст. 181) —:

Ich weiss, wie ich hing am Baum
Neun ewige Nächte —
An jenem Baume, der Jedem verbirgt,
Wo er den Wurzeln entwachsen.
Auf klagenden Ruf wurden Runen mir kund,
Bis ich vom Baume herabfiel.

Изъ Слова легко дѣзнатись, где по вѣрованю Готѣвъ находилось „свѣтвое древо“. Оно мусѣло стояти гдесъ посередъ синого моря (подобно якъ въ нашихъ пѣсняхъ людовыхъ стоитъ середъ моря „явѣръ“), бо тамъ були „готскі Дѣвы“, тамъ сидѣвъ Стрибогъ, зъ ѡдтамъ гнали Половцѣ надъ Донъ, зъ ѡдтамъ навѣтъ, якъ говоритъ поетъ при описѣ сну Святославового, налетѣли на Русь „*босуетъ вороны*“ и зъ жиромъ назадъ туды ѡдлетѣли. Думаю, що навѣтъ самі назвы: „Азовъ“ (мѣсто) и „азовске море“ суть по дѣ взглядомъ митологичнымъ для насъ дуже важны. Правда, они передъ 11-ымъ вѣкомъ въ исторіи не стрѣчаютъ ся — але чи не истновали они передъ тымъ въ народѣ въ якѡй подобной формѣ? Если такъ, то положене Вальгалѣ Готѣвъ булобы остаточно рѣшене, бо тогды дѣйствию находилась бы она въ азовскихъ сторонахъ, где пробовали „Азы“, т. е. готскі боги свѣтла, котрѣ „сотворили першихъ людей и уформовали небо и землю“.

15. Бусово время.

Каже авторъ Слова, що готскі Дѣвы „поють время Бусово“. Дрѣ Огоновскі такъ коментуе: „*Время Бусово* е безъ сумнѣву той часъ, въ котрѣмъ Боозъ, король Антѣвъ-Славянъ, трагичною умеръ смертею. Проте готскі дѣвчата величали богатира народу своего, Винитара, що поборовъ племя, рѣдне оучаснымъ Русичамъ. Алежь тіи дѣв-

чата тямилі мабуць такожъ на се, що надъ ними панували Половцѣ, задля того лелѣють они месть Шароканову“.

Цѣлый *circulus vitiosus*! Готскій „дѣвчата“ и Антѣвъ памятають и якихъ „сучасныхъ“ Русичѣвъ и навѣтъ Половцѣвъ, що доперва въ кѣлькасоть лѣтъ по Антахъ выступають. Тай то дивна рѣчь, що Готы уступились зъ надъ Дону вже въ 4-тѣмъ столѣтїю, а готскій дѣвчата еще въ 12-ѣмъ столѣтїю понадъ моремъ блукають ся. А требажъ знати, що Готы властиво и не суть народомъ, а тѣлько военною дружиною, подобно якъ були Варяго-Руссы, що въ 9-ѣмъ столѣтїю завоювали нынѣшній области рускій. Коли Готы по выходѣ зъ надъ Дону переселявались въ иншій край, а року 488 до Италіи, ихъ вразъ зъ женами и дѣтьми начислено всего-на-всего 200.000 душъ. Кѣлькожъ ихъ могло лишитись на украинськихъ степахъ, если головна сила вывандровала? Тай чогожъ бы они тамъ лишались? А если лишились, то чи могли они ажъ до 12-ого столѣтїа задержати свою народнѣсть?

Дивно такожъ, що готскій дѣвчата не оснѣвували свого богатира, Винитара, але спѣвали въ честь свого врага, въ честь славянина Бооза. Ту интерпреты мысль Слова нарочно перекрутили, коментуючи поемать не пѣсню власныхъ слѣвъ поэта, пѣсню его способу бесѣдованя, але пѣсню власныхъ своихъ придумокъ. Если н. пр. Боянъ бувъ „пѣснотворцемъ времени Ярославля“, чижъ то значитъ, що ѡнъ спѣвавъ противъ Ярослава? Чей кождый скаже, що нѣ, — отже и готскій дѣвчата оснѣвующи „время Боусова“, не могли выступати противъ Боуса, але противно, они его часы и его самого выхваляли, оснѣвували.

Найкрасшу розвязку до тексту поэзии подае намъ зновъ готска митологія. Боусъ (Bous) бувъ богомъ Весны и сыномъ самого Водана. Мати Боуса, пѣсню пѣсню, звалась Ринда и була донькою короля, що панувавъ „im kalten Lande der Ruthenen“ (гл. Nordisch-germanische Götter und Helden von Dr. Wilhelm Wagner, Leipzig und Berlin 1882, Verlag von Otto Spamer, dritte Auflage, erster Band, стор. 261). Той Боусъ заразъ въ першій ночи по своѣмъ народженю vyrѣсъ въ повного мужчину и кроваво мстивъ ся на Гедерѣ, слѣпѣмъ бозѣ, що убивъ бувъ другого

бога, Бальдера, любимца неба и земли. Стрѣлу, которою Боусъ умертвивъ Гедера, несли Дѣвы (Валькиріи) на лебедныхъ крылахъ.

Численныя заги зовутъ Боуса королемъ мудрымъ и справедливымъ, такъ, що за его панованія множились въ краю всякія богатства, а народъ любивъ его якъ рѣдного батька. Слава его шла по всѣхъ земляхъ, а далекій король и народы выбирали его часто своимъ посередникомъ въ державныхъ спорахъ. Нѣкто не смѣвъ его зачѣпати, въ краю бувъ миръ и гараздъ. По его смерти вложено трупа на човнѣ на купу соломы, обвито мертве тѣло блестящими оружіями и драгоценностями, а на голову наложено вѣнецъ. Такъ онъ и доставъ ся далеко далеко, до божихъ Вальгалъ, где души покойныхъ героѣвъ одпочивають.

Посля иншихъ заги Боусъ бувъ завзятымъ воиномъ и належавъ до невеликой громады тыхъ богѣвъ, що уратовались зъ посередъ пожару свѣта. Заги называютъ его избраннымъ сыномъ Водана и навѣтъ его наслѣдникомъ.

Отжежъ того то Боуса часы оспѣвували готскій красній Дѣвы. Здаєсь, що рускій Варяги уважали Боуса на-правду своимъ колишнимъ королемъ и проте въ мыслѣ той традиціи писавъ о нѣмъ и авторъ Слова. (Онъ въ своимъ поематѣ выразати ся мусѣвъ зрозумѣло для людей ового часу, а передовѣмъ для болѣе). Нынѣ нема у насъ традицій про „kaltes Land der Ruthenen“, але бояре зъ 12-ого вѣка безсомнѣнно памятали мусѣли дотычній заги своего родного краю.

16. Боянъ.

Кто бувъ Боянъ, поетъ зъ часѣвъ Ярослава Великого, рѣшити тяжко. Для мене одно тѣлько есть безсомнѣнною правдою, що якъ авторъ Слова, такъ и Боянъ бувъ чоловікомъ дуже образованимъ. Се выходитъ зъ похвалъ, якъ про него находимо въ Словѣ о полку Игоревѣмъ, якъ и зъ цитованыхъ тамже уступѣвъ его поезій. А такимъ образованимъ чоловікомъ мѣгъ бути едино воевода Янъ, сынъ Ярославового воеводы Вышаты, а внукъ ученого посадника новгородского Остромира. Несторъ говорить, що ѡдъ того Яна, 90-лѣтнего старця, ботаго довѣдавъ ся про давнѣйшу исторію Руси — мавъ то бути чоловікъ, обдарованный ве-

ликимъ талантомъ и практичнымъ розумомъ. Зъ его оповѣданъ и, здавсь, пѣсней втягнувъ Несторъ многіи даты до своей лѣтописи.

Важнымъ для мене доказомъ, що истинно сей Янъ Вышатиць бувъ поетомъ Бояномъ, есть саме „Слово о плѣку Игоревѣ“. Заразъ въ першомъ уступѣ Слова находить ся такой зворотъ до Бояна: **Пѣти было пѣсны Игоревн, того Ольга вноукоу: „Не есурн соколы занесе чресъ пола широкаа: галици стады бѣжати къ Доноу великому.“**

Наведеніи тутъ слова: „не ес^{ра} соколы занесе чресъ пола широкаа: галици стады бѣжати къ Дон^у великом^у“ — уважати мусимо цитатомъ зъ поезій Бояновыхъ, а проте ясна рѣчь, що той Боянъ межъ иншими оспѣвувавъ такожь якусь борбу Русин^{овъ} зъ Половцами. Авторъ Слова хотѣвъ сказати: „Слова твои, вѣщій Бояне: „не буря соколы занесе“... годять ся якъ найкрасше до опису войны Игоревой, отожь Игоревн було теперъ заспѣвати“. Зъ исторіи знаемо, що Янъ Вышатиць бувъ славнымъ воѣвникомъ и ажъ до послѣднихъ дней жита боровъ ся зъ Половцами „на широкихъ поляхъ“. Тутъ легко выоновуеь догадка, що кто жите цѣле боресъ зъ тяжкимъ непріателемъ отчины, може легко одушевитись до поетичного представления тыхъ борбъ. Я проте бачу и ту лишь поетичну игрушку сл^{овъ}: „Вышата“ = „вѣщій“, „Янъ“ (що волавивъ ся *зъ бояхъ*) = „Боянъ“; старый же Остромиръ, дѣдъ Яна, чоловѣкъ письменный и розумный, есть нѣяко самымъ Велесомъ, на р^{овни} зъ богомъ поет^{овъ} и вѣщун^{овъ}.

П^{ос}ля Слова оспѣвувавъ Боянъ часы Ярославъ, Мстислава и Романа Святославича. Есть то, якъ видно зъ Несторовой лѣтописи, власне той часъ, въ котр^{омъ} живъ воевода Янъ Вышатиць.

17. **Ге Оури^м кричатъ подъ саблами половецкыми, а Володимиръ подъ ранами.**

За приводомъ Макоимовича читають интерпреты: **Ге оу Римѣ кричатъ...** Еслибъ такъ дѣйстно було, то дивуватись приходить, для чого авторъ Слова, чи тамъ его переписувачъ, написали „Уримъ“, слово незрозумѣле, мѣсто зрозумѣлого „у Римѣ“. П^{ос}ля критик^{овъ} якійсь дивный бувъ

той Игоревый поетъ: мѣсто „*Волосъ*“ онъ пише „*Велесъ*“, мѣсто „*одъважуть*“ пише „*одъважте*“, мѣсто „*бъсовѣ*“ пише „*босувѣ*“, мѣсто „*у Римъ*“, пише „*Урим!*“ Отъ и пошла дуже выгѣдной методы поправляя ся и одно и друге и третє — зъ найкрасошю поезіи творить ся звычайна проза, щоденьщина!

Противъ формы „у Римѣ“ промавлиють важнѣйшїя причины. Применникъ „оу“ приходитъ въ Словѣ о полку Игоревѣмъ *завсѣгды* лишь при надежи другѣмъ: *у Дону, у Курьска, у вая, у Пльснѣска*; при семѣмъ надежи кладе поетъ *всюды* „въ“: *въ плъночи, въ грѣднищѣ, въ княжихъ крамолахъ, въ пламяхъ розъ, въ градѣ*. Для чогожь бы въ томъ *однѣмъ* мѣстци заходивъ выемъ ѣдъ загальнаго правила? Ту навѣтъ звуковѣй причины не оправдуютъ того оу, бо форма „въ Римѣ“ есть до вымовы зовѣмъ легкою, далеко лекшою, якъ н. пр. *въ княжихъ, въ грѣднищѣ* и т. д. Я певно радъ всякимъ властивостямъ малорусского языка, если такіе подыбуютъ ся въ Словѣ, и въ протягу сего розправы даю на то численнїи доказы — однакъ властивостей сихъ шукаю тѣлько тамъ, где они истинно суть; въ мѣстцяхъ, где текетъ очевидно попсоваый, неоправданныхъ малорусизмѣвъ вынаходити не годить ся.

Пѣсла интерпретѣвъ въ томъ Римѣ „*кричали Русичи* подъ саблями половецкими“. О кѣлько менѣ знаннѣй языкъ давной Руси, то глаголь „кричати“ не употребляе ся тамъ для означеня людского стону, тай самъ авторъ Слова говоритъ на иншѣмъ мѣстци: „*кричать* *телѣгы полунощи, рицѣ лебеди роспущени*“. Очевидно, що *крижъ* (окрибѣтъ) *телѣгъ* и *крижъ* (верескъ) *лебедѣвъ* не мають нѣчого опѣльного зъ голосомъ раненого або умирающого чоловіка. Въ томъ „*кричати*“ есть щось дикого, грѣзного, напастнаго, а зовѣмъ не чуютъ ся въ нѣмъ тоны передешертнѣй.

Въ выданнѣ Мусинѣ-Пушкина напечатано „*Оуримъ*“ черезъ велику букву початкову, а въ рукописи царицѣ Катерины читаемо: *оури*^м. На око обѣ тѣ формы выдають ся однаковѣ, але такими не суть. Мусинѣ-Пушкинъ додавъ до законечнаго *м* букву *ъ*, котрой въ рукописи Катерины не находимо. Длѣячогожь въ той рукописи нема *ъ*, а *м* такъ поставлене неосмѣло, повыше линій? Ту очевидно заходить

манипуляція переписовача: він букву **М** вирвавъ зъ середини, але яко совѣстний чоловікъ потугъ єй дрібнимъ писмомъ на кінці слова; букви-жъ **Ъ** не дописує, бо въ тексті єи не було.

Я читаю такъ: **Се Оумьри***) кричать подъ саблями половецькими, а **Болодимиръ** подъ ранами.

Ктожъ були тіи „Умри“? А вжежъ нікто иншій, якъ Валькірія, бо они въ північній мітології зовуться доньками бога Умира або Имира. У Wolzogen-а („Die Edda, Götterlieder und Heldenlieder“) стор. 265 читаємо: „Oegir oder Humer ist also überhaupt Meergottheit, und zwar Gott des Wolkenmeeres und Gott des Wogenmeeres. Als Herr der Wellen und Wolken ist diese Gestalt mit Recht auch Vater der Schwanenmädchen und Walküren, die Wellen und Wolken repräsentiren. Dies ist die aus ältester Zeit in den Sagen überlieferte Gestalt der Meergottheit“.

Я замѣтивъ вже при пояснюваню слова „Дивъ“, що авторъ Слова поставъ того бога начертавъ після за/ъ „aus ältester Zeit“ и приписавъ ему гдеякй власности, що въ пізнійшій мітології односять ся до Водана. Те саме бачимо и тутъ при Умирахъ. Справдѣ, лишъ подивляти належить велику ученість поета, котрый пишучи о готскій мітології, поставъ богівъ не представляє після сучасного вѣрованя Варягівъ, але представляє ихъ після давнійшої вѣры, якими они були въ первыхъ вѣкахъ по Христѣ, коли то еще Готы мешкали надъ Дономъ.

Запытає кто може: чого тіи Умри „кричали“ (грозно верещали) підъ саблями половецькими? Та вже не чого иншого, якъ тому, що то борба була зъ самимъ княземъ Володимиромъ. Велика „рыба“, то и треба було незвычайном „форсы“. Въ лѣтописи сказано, що переяславскій князь Володимиръ „бѣ мужь бодръ и дерзокъ и крѣпокъ на рати... и мужьствомъ крѣпкимъ показанъ сѧ... о немъ же Оукраина много постона“. Супротивъ завязатого воєвника, що въ войнахъ все „лѣдилъ на переди“, мусѣли

*) Оумьри єсть форма приложникова и значить „Умиренъ“ (т. є. Умира доньки). Вже въ давній Русі гдеякй приложники уживались именниково, и пр. Болодимири (м. Володимиръ городъ), Львовъ (м. Львовъ городъ).

Валькирии ударити зъ всёхъ силъ на тревогу и добре заходиться около Половцѣвъ, щобы ихъ заохотити до бою. „*Tu bийте его!*“ — кричали они зъ понобдѣ шабелъ половецкихъ, ослонюючи заразомъ невидимыми щитами себе и Половцѣвъ передъ стрѣлами рускими. Мы такъ мовъ чуемо той дикій верескъ и крикъ, якій вчинити мусѣли люгѣ богинѣ на видъ грѣзного князя Руси...

Выражене „*Умри*“ (Умьри) есть походженя скандинавского, але мае, якъ то легко замѣтити, такожь звукъ славянскій, протѣ и уживъ его авторъ Слова для означеня Валькирій. „*Умри*“ (бѣдъ глагола „умерти“) булибъ для Славянъ богинями смерти, а для Готѣвъ опѣкуньчими божеествами посередъ виру вѣины. Тутъ бачимо зновъ геніальный помыслъ поэта въ доборѣ слова — ужите нимъ выражене одвѣчае зъ одной стороны систематови релігійному Готѣвъ, а зъ другой понятямъ Славянина.

18. *Ще и вѣща доуша въ друзѣ тѣлѣ, нѣ часто (Всеславѣ) бѣды страдаше.*

Есть пословица на Руси: „*Черезъ письменныхъ завалятъ ся свѣтъ*“ — она приходитъ менѣ заедно на умъ, коли тѣлько опогаяю на интерпретѣвъ Слова. Та интерпреты то истинно велика, психологична загадка. Найлекшій рѣчи представляютъ ся имъ предметами необычайными, великими, страшными: они и на оанокритъ покликують ся, и на Перзѣвъ, и на Арабѣвъ, и Богъ вѣсть на кого. А зновъ буває, що до рѣчей важныхъ, до высокихъ помыслѣвъ ихъ коментарѣ дуже низкій, щоденній, проста азбучна *нипавка*, зъ результатами дуже комичными.

То такъ и зъ тымъ выраженемъ „въ друзѣ тѣлѣ“. Лѣтописъ дуже докладно и просторонно поясняе, що тоє „въ друзѣ тѣлѣ“ значить; интерпреты цитують слова лѣтописю, а въ концѣ зъ ихъ работы выходитъ коментаръ — крайне недорѣчный! Однѣ выводять „въ друзѣ“ бѣдъ „другъ“; другѣ толкують „въ дружнѣмъ тѣлѣ“, Поляки пишуть „w oiele - bracie“ и т. д.

О полоцкѣмъ князю Всеославѣ такъ говорить ся въ лѣтописи: „*Матери родивши юго, бысть юмоу и зъ вѣно на главѣ; рикоша волски матери: „се и зъ вѣно на вѣ-*

жи нани, да носить ю до живота своего“, еже носить Всеслава и до сегодне на собе.

Посля Миклоояча *извено* (такоеж *изъно*) означает вернее тѣло, кожу, шкуру. Съ того видно, що послѣ заглавного вѣрованя давной Руси, Всеславъ родивъ оя зъ двома тѣлами (кожами): однимъ людскимъ а другимъ волшебнымъ, въ одномъ тѣлѣ была душа людская а въ другомъ *вѣща*.

Отъ и готова цѣла интерпретація! Къ *друзѣ тѣлѣ* = въ *другомъ тѣлѣ*. (Къ *друзѣ* есть цѣломъ правильный 7 падежъ одъ приложника въ убоженомъ видѣ *другъ*).

Съ наведенного уступу Слова легко дорозумѣтись, що послѣ давныхъ повѣрокъ „*извено*“ уважалось якимось тализманомъ, що приноситъ човѣкови щасте. Тая повѣрка доховалась до нынѣ на Руси; о човѣцѣ, котрому у всѣмъ веде оя, говорятъ, що онъ народивъ оя въ чепци. „*Извено на глагѣ*“ есть власне рѣдъ чепця (поволока, въ котрую истинно гдѣяки дѣти родятъ оя).

Толковане, яке даю словамъ „въ *друзѣ тѣлѣ*“, есть по мойй гадцѣ дуже важне; оно подноситъ поетичну вартѣсть Слова, кидаетъ янѣйше свѣтло на давнѣйшій повѣрки „о *людяхъ, що народились въ чепци*“, а що найважнѣйше, оно поясняетъ намъ прехорошо три инші темны мѣстця Слова, котры пониже наводжу.

19. Всеславъ клюками подпръ сѣ о кони и скочи къ градуу Києвоу.

Дрѣ Огоновскій толкуетъ такъ: „Всеславъ вперъ сѣ клюками о коня, и скочивъ къ городу Киеву и доторкнувъ оя ратищемъ до золотого престола киевского“.

Въ текотѣ есть „*подпръ сѣ*“, а въ толкованю „*вперъ сѣ*“; въ текотѣ „о *коня*“, а въ толкованю „о *коня*“. Ту и рѣчево и граматично пороблено великій змѣны, а въ нѣякой примѣтцѣ не нахожду оправдана такъ важныхъ поправокъ. Зновъ одно зъ найкрасишихъ мѣстцъ Слова поцсоване до непѣзнаня!

Для лучшого перегляду наводжу цѣлый дотычный текотъ Слова: Всеславъ клюками подпръ сѣ о кони и скочи къ градуу Києвоу, и дотче сѣ строужниемъ злата стола Киевскаго. Скочи отъ нихъ лютымы зѣбрѣмъ въ пѣночи изъ Бѣлаграда, обѣси сѣ синѣмъ мыгѣмъ,

оутрѣже воззни стрикоусы, етеори врата Новоуградоу, разшине славоу Шрославоу, скочи вѣткѣ до Нѣмигы съ Доудоутѣкъ.

Въ наведенѣмъ уступѣ приходитъ три разы выражене „скочи“. При другѣмъ и третѣмъ „скочи“ стоитъ порѣвнательный 6 падежъ: скочи лютымъ зѣтѣремъ, скочи вѣткѣмъ — очевидно, що и при першѣмъ „скочи“ повиненъ находить ся такіи шестыи падежъ порѣвнаня. Сего wymagaє краса поези и подобну стилизацію находимо въ иншихъ мѣстцахъ Слова (и. пр. заразъ на вступѣ поемату: Бѣснѣ растѣкашеть ся мыслию по древоу, съ рымъ вѣткѣмъ по земли, шизымъ орломъ подѣ облакы). Выходилобъ зъ того, що въ реченю „подпрѣ ся о кони и скочи къ граду Києву“ неявне выражене о + кони + и заступає мѣсто порѣвнательного шестого падежа, проте до глагола „подпрѣ ся“ не належить.

Я читаю такъ: Бѣслава кълюками подпрѣ ся оконию скочи къ граду Києвоу и дѣтѣ ся строужинѣмъ злата стола кыѣвскаго — значить: „Воеславъ кълюками подпершавъ, конемъ-мароу скочивъ идѣ Києву и доторкнувъ ся стружѣмъ золотого престола“.

Выражене „оконию“ есть шестымъ падежемъ ѡдѣ именика женскаго рода: тая „окомъ“. Въ словари Миклосича находимо до сего старинного выраженя такіи цитаты: „конѣ бѣсовскыи къ оурази чловѣчи“. Тая „конѣ бѣсовская“ стягавъ на „друге тѣло“, т. е. „язвено“, яке на собѣ носивъ князь Всеославъ. Корень слова „окомъ“ есть той самъ, що и въ словѣ „икона“

Въ людѣ рускѣмъ доховались еще до нынѣ повѣрки про „конѣ бѣсовскую“, толькомъ черезъ помѣшане понятій зъ „той“ кони повставъ „той“ конѣ. Такъ и, пр. повѣдають, що чорты проѣзжають ся на коняхъ, що ночами якѣсь конѣ часто стають передъ воротами, або заѣзджають на подворѣ и т. д. При видѣ такого коня треба сказати: „Бѣсикомѣ дыханѣе да хвалитъ Господа“, а постать вечнота заразъ чезне.

О вѣдмахъ знаємо, що они хотачи набрати силы бѣсовской, вылѣтають черезъ „коминъ“. Чи не заходить и ту подобне помѣшане понятій? Въ людовыхъ повѣркахъ про

чаровницѣ-вѣдьмы я добавчаю спору дозу давныхъ вѣрованъ о волхвахъ. Женьщина, що хоче вѣдьмувати, мусить предсеѣ на себе надыгати якось друге, *волшебне тѣло*, якусь „*комъ бьсовеску*“, бо доперва тогды зможе понестись воздухами. Думаю, що зъ той „*кони*“ утворивъ ся зъ часомъ „*коминъ*“ и повстала тымъ способомъ нынѣшня повѣрка людова о вылѣтающихъ черезъ коминъ вѣдьмахъ.

Великорускїе интерпреты, котрї хотѣли конечно Всеослава посадити на коня, „*щобы сидѣвъ твердо и бодро въ сѣдлѣ*“, толкуютъ „*кляюка*“ черезъ „*коленно*“, а Дръ Огоновскїй выводить „*кляюка*“ зъ великоруского „*ключить*“ = *хромати*“ и думаетъ, що кляюками звали ся „ноги зогнуты“.

Признаюсь, що при пояснюваню „Слова о плѣтку Игоревѣ“ менѣ трохи чудными представляють ся выводы на подставѣ великоруского языка, котрый прецѣнь въ 12-омъ столѣтїю находивъ ся еще въ станѣ дуже безладной массы и доперва формовавъ ся за впливомъ Малои Руси. Я зъ тыхъ причинъ въ теперѣшнѣй своѣй розправѣ майже нѣколи не згадую про великорускихъ интерпретѣвъ, — въ ихъ комментарїяхъ до Слова добавчаю повсюды лишъ языкову замотанину або якїсь далекий фантастичный комбинаціи. Великорускїе интерпреты не знаютъ Малои Руси, еи языка и духа, такъ и работа ихъ не могла довести до позитивныхъ результатѣвъ.

Выражене „*кляюка, кѣлька, клячка, кляюнь, кляюна, клябѣ, кляюкѣ (дзюбѣ)*“ повстали зъ одного кореня для означеня якогось загнутаго або закривленого предмету.

Кляюкою може бути гакѣ, гачокѣ (одъ огню); на кляюку насаджуютъ коновку, коли хотять зъ керницѣ добути воды; кляюкою може бути мотыка, коцюба, ступорѣ (одъ ступы), и въ загалѣ кождый загнанный предметъ, кожда кривулька. А въ свѣтѣ чародѣйскѣмъ воѣ тѣ кляюки и кривульки одгрывають дуже важну ролю. Нашї вѣдьмы — одни їздять на гачкахъ, другї на лопатахъ, инші на коцюбахъ; одни подпирають ся мотыками, другї ступорами и т. д. Особливожъ кляюки, уживанї до огню въ печахъ, т. е. гачки и коцюбы, мають незвычайну якусь силу; думаю, що таке понятє зовсѣмъ логично vyplыло зъ основы давной, свѣтлопоклонской религїи.

Якими кляюками подпиралъ ся князь Всеославъ, сего

очевидно пѣноли не довідасмоє, сего мабуть и самъ авторъ Слова не знавъ, тай въ юнци не дуже то такъ важна рѣчь. Толькожь думаю, що клюками князя не могли бути предмети въ жѣночого окруженя, а скорше якеє закривлене оружје. Въ Словѣ сказано, що Всеславъ „окочивши кѣ Києву“, отружїемъ доторкнувъ ся золотого престола; здає ся, що якеє стружїє служило князеви дѣйстно за пѣдпору. Укрѣпляє мене въ тѣй догадцѣ еще и та обстановка, що въ хорватско-сербскѣмъ языцѣ выражене „*кљона*“ означає не лишъ рѣжного рода клюки, але такожъ и ратище, пѣку. Въ словари Филиповича стор. 450 читаємо: „*Kljuna* = *Radehaken* (мотыка), *Feuerhaken* (гачокъ до огню, коцюба), *Picke*“.

Интерпреты кажутъ, що словами „*Всеславъ дотче са стола Кыевскаго*“ хотѣвъ авторъ Слова выразити мысль: „*Всеславъ здодувъ Києвъ*“. Отъ и розводять ся заравъ надъ тымъ, що поетъ не знає добре исторїю, бо по свѣдоцтву лѣтописи Всеславъ напередъ здобувъ Новгородъ, а доперва пѣзнѣйше занявъ Києвъ. Зновъ непоряднѣсть интерпретѣвъ: саміи но дивачному коментують а складають вину на автора Слова! Хибажъ „дотче ся“ значить вже *заняти*? Пѣоля автора Слова Всеславъ нѣ Бѣлогорода не занимавъ, лѣ Києва.

Остаєсь еще пояснити слово „*скочити*“. Пѣоля интерпретѣвъ Всеславъ „сидѣвъ твердо и бодро въ сѣдлѣ“ и скакавъ разомъ зъ конемъ. Тымчасомъ „*скочити*“ ужите въ Словѣ независимо ѡдъ коня, для означеня „*волшебныхъ*“ або бѣсовскихъ скокѣвъ. Въ артикулѣ про Велеса подаю звѣстку про Волха Всеславевича и тамъ подробно описаніи скоки волхѣвъ: — „*одинъ скокъ на цѣлу версту, а другого скоку вже не могли люде ѡдшукати*“. Очевидно такими скоками нѣсь оя и князь Всеславъ; конемъ, хочъ и якъ быстрымъ, ѡнъ въ протягу ночи не далеко бы зайхавъ.

Выражене „*скочи лютымъ зѣтрѣмъ*“ толкую: „*скочизъ лутымъ туро мъ*“. Таке значене выплыває зъ порѣвнаня зъ народною пѣснею про Волха Всеславевича.

20. Всеславъ оѣхси си синѣ мѣглѣ и оутрѣ коззни стрикоусы.

Значить: Всеславъ повисъ въ синѣй мѣглѣ и....

Отъ и власне клопѣтъ зъ тымъ, що мае наступити по „и“. Дрѣ Огоновскій зложивъ дуже цѣкавый але надто довольный коментаръ до словъ „оутрѣже коззни стрикоусы“ въ той способъ, що оутрѣже замѣняе на оутрѣ же, коззни на поззони, а стрикоусы выводитъ ѡдъ кореня стрѣкъ (малор. *стрикати*, великор. *стрекать*, серб. *стрцати*, староруск. *стрекало*, поль. *strzykawka*). Пѣсля сего вывода цитованный уступъ Слова мавбы значене: „Всеславъ... въ ранцѣ ударивъ таранами“.

Толковане Дра Огоновского и що до часу („въ ранцѣ“) и що до самой чинности („ударивъ таранами“) стоять въ доброй гармоніи зъ цѣлымъ текстомъ Слова, та мимо того зъ дуже важныхъ причинъ не могу згодити оя на той коментаръ.

Оутрѣже уважаю цѣлкомъ правильнымъ авристомъ ѡдъ давного глагола „оутрѣгнути“. Пѣсля Миклосича оутрѣгнути значить: насильно зѣрвати, сшибнути, ѡдтяти, урѣзати, оканути, здрулити.

Маючи глаголъ оутрѣже, мы вже неясне выражене „коззни“ на глаголъ „поззони“ перемѣняти не можемо. Я въ томъ коззни, якъ то иначе бути не може, вижу *извѣно*, т. е. чепецъ, въ котрѣмъ родивъ оя Всеславъ, и котре ѡнъ за порадою волхвъвъ носивъ цѣле житє на ообѣ (здає оя на грудахъ). Тое *извѣно* то такійже бувъ тализманъ Всеслава, якъ тѣ знаніи намъ вже „папорзи“ князѣвъ Романа и Мѣтислава. При помочи „*извѣна*“ Всеславъ скакавъ *оконню*, повисъ въ синнихъ облакахъ и зъ ѡдтамъ, зъ тыхъ онихъ облакѣвъ, здруливъ стрикоусы.

Выражене „стрикоусы“ годѣ выводити ѡдъ кореня стрѣкъ, бо властиве значене глагола стрѣкнѣти не есть добре знане; Миклосичъ до стрѣкнѣти дає толковане: „*rip- gere, uti videtur*“. Руске „*стрикати*“ есть за далеке до понятя „таранъ“, а еще дальше ѡдстоятъ ѡдъ него польске „*strzykawka*“ и сербске „*стрцати*“. Оба послѣдніи слова уважаю скорше попованными выразами, повсталыми зъ нѣ-

мецкого „spritzen“, або вразъ зъ рускимъ „стрикати“ выразами ономато-поэтичными.

Про неславянське походжене выразу „стрикусы“ найбільше и рѣшущо промовляе дивачный наростокъ „ус“. Цитованій Дромъ Огоновскимъ слова: *пардусъ* и *парусъ*, переняті давними Русинами зъ языка греческого и проте не могли вплинути на утворенє аналогічнихъ вираженій славянськихъ. Я въ тыхъ *стрикусахъ* бачу слово чисто скандинавське, котре сялою довголітнього звичаю (за впливомъ Варягівъ) утвердилось на Руси. „Стрикусы“ або „стрикосы“ означають по-просту „боевъ жребія“; тое слово походить одъ скандинавского *strid* = *вѣйна* и *kosti* = *жребія*. (Гл. *Skandinavische Poesie und Prosa* von Fr. Ed. Chr. Dietrich, стр. 492 и 553.)

Я читаю такъ: *Всеславъ обѣси ся синѣ мѣглѣ и оутрѣже въ извѣно стрикосы* — значить: „Всеславъ повисъ въ синихъ облакахъ и здруливъ въ свѣй чепецъ божескй боевъ жребія“.

Для докладного зрозумѣня тексту багато причиняє ся реченє: *Всеславъ обѣси ся синѣ мѣглѣ*. Тое „синій“ знанє намъ вже зъ численнихъ уступѣвъ Слова, а всюды подыбували мы его при згадуваню готскихъ богѣвъ и богинь. Такимъ чиномъ „стрикосы“ не суть якимись звичайними, але божескими жребіями, котрыми пѣсля готской митології управляють самі богинѣ, Норны. Чародѣй Всеславъ доконавъ ту великой штуки — онъ при помочи свого чепця вознѣсь ся въ сині облаки и тамъ, очевидно за порозумѣнемъ зъ богинями (або зъ якоюсь богинею), здруливъ тѣ стрикосы, що навѣшені були на золотыхъ ниткахъ або находились на галузяхъ свѣтового „древа“. Теперь вже успѣхъ вѣйны бувъ для Всеслава обезпеченый: ему легко прійшло здобути Новгородъ и навѣтъ „разшибсти“ олаву Ярослава Великого.

21. Всеславъ вѣрже жрекий о дѣвницю сѣтѣ любоу.

Разъ говорить авторъ Слова, що Всеславъ „вѣрже жрекий“, а другій разъ, и то въ томъ самѣмъ уступѣ, що онъ оутрѣже стрикосы. Если зважимо, що въ Словѣ нема бесѣды о двохъ вѣйнахъ, а лишъ о однѣй, то истинно

здивовати мусить кожного згадка про ті два жребія. Тимчасомъ такъ зле не єсть. Виражене **жребій о дѣвицю сѣбѣ любою** значить то само, що виражене стрикосы, тільки перепишувачъ (а може самъ Мусинъ-Пушкинъ) не поміняючи добре текоту, зробивъ въ нѣмъ маленьку, але заразомъ дуже нещасливу поправку, бо тамъ очевидно повинно стояти: **жребій Ѡ** (отъ) **Дѣвицѣ сѣбѣ любу.**

Въ попередньому артикулѣ згадує обширнѣйше о стрикосахъ и о томъ, що Всеславъ лишъ за порозумѣнемъ зъ якоюсь богинею мѡгъ бувъ прийти въ посѣдана божескихъ жребіівъ. Теперъ вже не тяжко прийде рѣшити, котра то Дѣвица єму той жребій подала. Була то наймолодша Норна, хорошенька богиня **С к у л ь д ѣ**, котра зъ поміжъ Норнъ (богинь судьбы) сама одна занималась военними справами и вразъ зъ Валькиріями являлась на побоевищахъ.

Цѣлий уступъ о Всеславѣ, поянений мною въ чотирьхъ артикулахъ, такъ звучати буде въ дословному перекладѣ: „Всеславъ кинувъ жребій одъ Дѣвицѣ собѣ любови. Онъ кляками підпершиє конемъ-марою (оконію) окочивъ къ городу Кіеву и доторкнувъ ся золотого престола кієвского. Зъ ѡдтамъ окочивъ лютимъ звѣремъ (туромъ) въ опѡвночи изъ Бѣлгорода, повисъ въ синихъ мракахъ, ошибъ (здруливъ) въ своій чепецъ божескій жребія, ѡдчинивъ ворота Новгородa, розшибъ славу Ярославову, окочивъ вовкомъ до Нѣмиги зъ Дудутокъ.... Хоть вѣща душа въ другомъ тѣлѣ, но часто онъ бѣды терпѣвъ“.

22. Бѣщій Бояне, Велесовъ вноуче!

Вже въ розправѣ про Бояна замѣтивъ я, що онъ бувъ внукомъ ученого посадника новгородского Остромира, протѣ Остромиръ „нѣяко на рѡвни поставлений зъ Велесомъ, богомъ поетѡвъ и вѣщунѡвъ“.

Зъ ѡдкижъ взялось виражене Велесъ?

Интерпреты порадили собѣ дуже легко: они безцеремонно замѣняють Велеса на **В о л о с а**, про котрого згадує ся въ третімъ договорѣ Руси зъ Греками підъ рокомъ 971. Той Волосъ бувъ богомъ скота, отже пѡсля дивачної логіки бувъ и Велесъ такимже богомъ. Я бы не дивувавъ ся, якбы кто виражене Велесъ перекрутивъ на Волосъ — се

булобы простымъ умышленемъ незрозумѣлого выразу, булобъ те, що Нѣмцѣ называютъ „Volksetymologie“. Особливожь нашъ нарѣдъ любить слова незрозумѣлї перетворювати на овѣй ладъ, чужї слова любить рущити: зъ конопель н. пр. повстають „колотиль“, зъ езекуцій „сѣкуци“, зъ економѣвъ „окоманы“ и т. д. Щобы однако рускій, добре зрозумѣлый выразъ (Волось, вѣль) перемѣняти на незрозумѣлый (Велесь, велъ), сего нѣякъ припустити не можу. А найгѣрше лихо, що на пѣдставѣ неясного догаду буйна фантазія вже утворила нову теорію, новий догматъ науковий. Якъ въ Греціи, кажуть, Аполлонъ бувъ богомъ товару и родителемъ спѣваковъ, такъ и славянскій Велесь мусѣвъ бути однимъ и другимъ.

Поминаю тую для Славянъ не дуже лестну теорію о „бозѣ волѣвъ и поетѣвъ“, але еще разъ поспытаю коментарѣвъ: на якѣй то пѣдставѣ изъ зрозумѣлого выразу „Волось“ утворивъ ся незрозумѣлый выразъ „Вел е с ѣ“? Думка деякихъ интерпретѣвъ, що Велесь походить ѣдъ вѣлий и значить „вѣлий Богъ“, и що доперва пѣзнѣйше зъ того Велеса утворивъ ся „Волось“, есть може и дотепна, але нѣ давними памятниками нѣ традиціями неоправдана, проте фантазіиною комбинаціею, котра въ кѣнци не доказуе нѣчого.

Я лишаю Волоса Славянамъ, а Велеса выясняю за помочю готской митологіи. Кто ознакомленный зъ поганьскою вѣрою пѣвнѣчною, знае про тѣ невѣсты-вѣщунки, святѣ женщины, що боролись въ рядахъ войска и зъ одушевленемъ кидались въ самъ виръ боевой. Уже Тацитъ згадуе про германьску божеску Веледу, що була поеткою, вѣщункою и великою войницею — а въ готскѣй (и въ загалѣ въ пѣвнѣчнѣй) митологіи згадують ся часто рѣжнѣ вѣщунки (Seherinnen) якъ Veleda, Viliþa (Vilissa), Wöluspa, Wöla, Wala.

Зъ рускихъ слѣвъ до выразу Велесъ наибѣльше еще зближене слово *волхвъ* (plur. *волхви*). Отъ и важнѣ теперь два пытаня:

- 1) Чи понятіемъ своимъ Велесъ ближшій до *Велесъ* (Vilios), чи до „волхвъ“?
- 2) Чи языково походить слово Велесъ зъ славянского пня, чи зъ готского?

На перше пытане ѣдповѣдь легка. Волхвы, що высту:

пали на Русі, були простими чародѣями-магіками; имъ зовѣмъ недооставало того высшего, божеского намащеня, того одушевленя поетичного и того патріотизму-посвященя, що замѣчаемо у стародавнихъ Веледѣ. Тѣ послѣдні були и патріотками-спѣвачками и великими воїниціями, а такимъ же патріотоком-поетомъ и завзятымъ воєвникомъ бувъ и „внукъ Велеса“, Боянъ (Янъ Вышатиць).

Языковий вивѣдъ такожъ не трудный. Авторъ Слова готскимъ божествамъ або надає рускій назвы зближені до языка готского: Дивъ = Тіу, Умри = доньки Импра; або назвы готскій лишає, если про нихъ була традиція на Русі: Бусъ *); або ихъ перетолковує на руске: Готскій красній Дѣвы = Валькиріи, Дѣвица люба = Норна, Древо = свѣтовий ясенъ. Маючи до выбору межі готскими Веледами (Вілісами) а рускими „волоси“, поетъ легко мѣгъ вышукати посередню дорогу и найти истинно поетичну назву Велесъ.

Можна бы еще спытати, для чого авторъ Слова, если мавъ на гадцѣ готскій Веледы, не написавъ о Боянѣ: **Велесинъ внукъ**? Онъ може и дѣйстно такъ написавъ, але я все думаю, що понятію Русинѣвъ лучше ѡдповѣдає теорія о походженю поетѣвъ ѡдъ бога, нѣжъ ѡдъ богинѣ. Поетокъ-вѣщунѣвъ въ давній Русі и такъ не находимо, тожъ годѣ було вытворювати якийсь женскій идеалъ для поетѣвъ.

Мѣй остаточный вивѣдъ такий :

1) Велесъ має такожъ значене въ Словѣ о полку Игоревѣмъ, яке въ готскій митологій мала стародавна божеска Веледа або Вілісса.

2) Назва „вѣщунки“ прислугувала Веледамъ яко патріоткамъ-спѣвачкамъ и воїниціямъ; назва „вѣщій“ прислугувала на Русі такожъ тільки патріотичнымъ спѣвачкамъ и смѣлымъ воєвникамъ. Князь Всеславъ, про которого чародѣйства згадує Слово, „*спитимъ*“ властиво не бувъ — у него, якъ въ загаль у волхвѣвъ, була тільки „вѣща душа въ *другѣмъ тѣлѣ*“ (Веледы и Боянъ „*другого тѣла*“ не мали).

*) Подъ Кієвомъ надъ Либедю находить ся „*Бусовица*“ або „*Бусова гора*“, а въ Галичинѣ, коло Старого мѣста, есть село „*Бусовица*“. Здаєсь, що обѣ тѣ старинні назвы вказують на колишній культъ Буса въ нашій землі.

Наводжу, після Шевырева, деякі подробности о волхвахъ въ давній Руси.

Головнымъ волхвомъ, якъ говорить ся въ одной пѣсни, бувъ Волхъ Всеславевичъ. Онъ родивъ ся въ Києві, и тогда

Задрожала сыра земля,
Стрясло ся славне царство индійское,
А и синее море сколебало ся
Для ради рожденья богатырского...

Новонародженого Волха наляклась вся природа: рыба пірнула въ морську глубину, птиця полетѣла далеко въ небеса, туры и олені поішли кудысь поза горы, а медведі, вовки, соболя, куницѣ, зайцѣ, лисицѣ — все утѣкало далеко-далеко, або крылось до своихъ норъ.

Въ півтора години по народженю Волхъ вже говоривъ „нібы грѣмъ грѣмѣвъ“, а въ десятѣмъ роцѣ научивъ ся ажъ трехъ премудростей: одна премудрѣсть — замѣняти ся въ ясноту сокола, друга — замѣняти ся въ сѣрого вовка, третя — перекидати ся „въ гнѣдого тура золотіи роги“. Разъ той Волхъ выбравъ ся въ похѣдъ на царя индійского, бо сей хотѣвъ бувъ зайняти Києвъ. Въ похѣдѣ Волхъ перекидавъ ся то соколомъ, то вовкомъ, то „гнѣдымъ туромъ золотіи роги“. Тай страшно було дивитись на того Волха-тура: першій его скокъ на цѣлу версту, а другого ококу навѣтъ не могли ѣднати...

Року 1024 волхвы въ Суздали въ часѣ голоду убивали старыхъ бабъ, якъ казали: „виновникѣвъ нещастя“. Самъ князь приѣхавъ бувъ въ Суздали и велѣвъ убійцѣвъ карати, а ихъ дома розграбити. Наглый судъ князя ѣдбувъ ся точно після установъ „Руской Правды“ и охоронивъ старыхъ бабъ ѣдъ дальшого прослѣдованя.

Року 1071 пришовъ якийсь волхъ до Києва и пророчивъ народови, що за пять лѣтъ Дніпръ потече назадъ, що греческа земля стане на мѣстци руской, а руска на мѣстци греческой. Але въ саму еще пору волхъ утѣкъ зъ Києва и вже ѣдтакъ не навѣдувавъ ся бѣльше до него.

Пѣдъ той часъ бувъ голодъ въ Ростовской землі — два волхвы зайшли тамъ и убивали женщинъ, що по ихъ думцѣ „въ собѣ сховали все збѣже и мѣдъ и рыбу.“ Тотѣ

волхвы учили, що тѣло чоловіка сотворене діаволомъ, лишѣ душа йде одъ Бога; самійжѣ вѣрували въ „Бога-антихриста“. Ширителѣвъ небезпечної вѣры зловлено и передано въ руки родинамъ, що ихъ матерей и женъ волхвы поубивали.

Въ Новгородѣ явивъ ся бувъ волхвъ и хваливъ ся передъ народомъ, що онъ по-суху перейде рѣку Волхву. Епископъ Теодоръ вийшовъ зъ крестомъ до рѣки и воззавъ народъ, щоби вѣруючі въ волхва ишли до волхва, а вѣруючі въ крестъ, лишилися при крестѣ. Та здасть, що волхвъ якою то штукою доконавъ ового дѣла, бо весь народъ перейшовъ на его сторону. Соблазнъ була такъ велика, що самъ князь кинувъ оя на волхва и убивъ его въ очахъ народу.

Инійшій еще волхвъ выступивъ въ Чуди и учивъ тамъ, що християньска вѣра ложна, бо правдиві боги жиють въ безднѣ, суть чорні, мають крыла и хвосты.

Такого то рода волхвы появлялись на Руси. Зъ поєзією оня не мали нѣякого дѣла, проте понятіє бога Велеса до нихъ не може односити ся.

23. Ъсю ноцѣ съ вечера бо соуєи врани възграхоу оу Пѣксньска на болони, бѣша дѣбрь Кисаню и не сошлю къ синемоу морю.

Закимъ перейду до розбору оу князя Святослава, хоту напередъ пояснити гдеякй темній мѣстця въ томъжѣ онѣ. Соть ихъ въ горѣшнѣмъ уступѣ чотыри:

Б) Бѣша дѣбрь Кисаню.

Дрѣ Огоновскій поправляє бѣша на идѣже, а дѣбрь на дѣбри, и уважає дѣбри падежемъ першимъ plur., а Кисаню падежемъ третимъ. На подставѣ тыхъ поправокъ и скомпилюваныхъ конструкцій граматичныхъ выходилабы мысль така: „Вороны кракали на болони, де були дѣбри Кисаневѣ“. (Дѣбри на болони?)

Россійскіи интерпреты такожъ не знають, що зъ тою дѣбрею „Кисаневою“ зробити. Однѣ найшли єѣ гдєсь ажъ въ Чехахъ, а другі, що въ дивацтвахъ языковыхъ любуютъ ся, виводять бѣша одъ бѣсити, а Кисаню одъ сербского кисати, — и отъ вийшло правдиве чудо: „Вороны пбодѣжали долину слєзѣ“.

Непорадиботь російскихъ интерпретовъ иде одъ того, що они языкъ Слова не берутъ въ цѣлости, але кожде речене само для себе, не зважаючи на властивости языковъ поета. Очевидно, що при такой механичній процедурѣ остиѣ интерпретаціи булибъ можливи, а всѣ они, яко самовольный продуктъ фантазії, въ концѣ нѣкого не задовольять.

Запытаюся интерпретовъ, для чого они сонъ князя не поровнюють зъ паралельными мѣстцами боярской ода гадки, где предсѣжь едине, автентичне пояснене княжого оу находить ся? Чейже не для забавки якоисъ помѣстивъ поеть тую одагдку въ овоѣмъ творѣ, але на те, чтобы еѣ поровнати зъ текстомъ оу и дойти въ той способъ правилъ языковыхъ, якими онъ руководивъ ся.

Наведене мѣстце я читаю такъ: *бѣша дѣбри Исканю* — значитъ: *були въ дебри Исканьскій*.

Дѣбрь стоитъ мѣсто *дѣбри*. Тое *дѣбри* кончить ся на *и*, а *Исканю* починаєсь на *и*, отже для евфоніи поеть перше и перемѣнивъ на покрєвну пѣвгласну *ь*. Подобного способу уживъ авторъ и въ иншѣмъ мѣстци поемату — онъ пише о „*Ольговѣмъ гнѣздѣ*“: не было нѣ оидѣ порождино. Ту нѣ стоитъ мѣсто оно; поеть оба о' выпустивъ, бо до выразу оно еще два инші о припирали. Впрочемъ побачимо при розборѣ оу, що форма *дѣбрь* була поетови такъ само потрібна, якъ *и*. пр. *одѣвахутьсѣ* зам. *одѣвахуцѣ*; онъ нарочно уживає незначныхъ оводѣ граматичныхъ, чтобы улєкшити одагдку боярамъ.

Исканю ставлю мѣсто *Кисаню* разъ для того, що лишь початкове и могло выплынути на одападєне попередного и (въ словѣ *дѣбри*), а одакъ тому, що едино форма *Исканю* наєсь добре до играшки словъ, божѣ дѣйстно лишь на одаставѣ такой играшки могли бояре одну, дуже важну одагдку свою оперти.

Замѣчаю такожъ, що назвы *Кисань* нѣгде на цѣлой Руси нема, а *Искань* вразъ зъ Плибнескомъ въ Галичинѣ нашѣй находить ся. Я звѣдувавъ ся у мѣстцевого овященника въ *Искани* (въ оурузѣ Сяноцкѣмъ), чи суть тамъ якѣ дебри, и одержавъ такой одвѣтъ: „Увѣдомляю, що *Искань* має кѣлька деберъ: двѣ званѣ *Валомъ*, а одна *Потокомъ*, бо тамъ зъ жерела поточокъ вытрыскає. Сусѣдні села: *Пят-*

кова, Бахѡвъ, Березки, мають такожъ дебри, и въ загалѣ у насъ, въ Сяноцкѡмъ окрузѣ, много деберъ находить ся. Исканъ дня 18 жовтня 1883. Іос. Созанскій“.

б) *Босуви врани.*

Дрѣ Огоновскій поправляє на „бѣсови врани“, и оно въ кѡнци такє звачене має; тѡлькожъ памятати треба, що въ ѡдгадцѣ боярѣ приходить „**Босуво время**“ — отже есть ту играшка слѡвъ, нѣбы якась помылка въ бесѣдѣ князя, котра уможливити мала ѡдгадку про Буса. Власне надъ выраженемъ **босовый** мусѣли бояре застановитись, въ нѣмъ того Буса дослухатись. Слово **кѣсовый** яко надто часто уживанє могло незамѣтно уйти уважѣ боярѣ, а зновъ **босовый** не надавалоь добре до ону, бо до такъ ясного понятія не треба навѣть нѣякои ѡдгадки.

в) *Всю ночь съ вечера.*

На самѡмъ початку ону говорятъ князь: **синочь съ вечера**, а при кѡнци ону приходить: **всю ночь съ вечера**. Интерпреты зновъ нѣ на текстъ ону не зважають, нѣ на паралельне мѣстце зъ ѡдгадки боярѣ — зъ ихъ коментарѣвъ выходитъ, що вороны були у Плѣснека „*всю нѡчь зъ вечера*.“

Я читаю въ обохъ мѣстцяхъ **синочь съ вечера**, бо вороны тоижъ ночи, коли князь снивъ, були и у Плѣснека и въ дебри Исканьскѡй, и неслись въ сторону синѣго моря, отже не могли въ однѡмъ мѣстци всю нѡчь перебути. Задивляє такожъ дивный способъ говореня: разъ каже князь **ночь**, а разъ **нощи**, и до выразу **всю ночь** додає еще безъ потреби **съ вечера**. Зъ розбору княжого ону побачимо, що въ обохъ мѣстцяхъ стояти мусить **синочь**, бо оба стягають ся до тогожъ самого предмету и гармонійно себе доповнюють.

г) *Не сошлю къ синему морю.*

Дрѣ Огоновскій поправляє не сошлн, инші читають не сошлю, тѡлько интерпретъ Вельтманъ подає поправку: **не сошлась**.

Розправы Вельмана не маю пѡдъ рукою, проте не

знаю, чи то случайно якась комбинація, чи оперта на паралельно́мъ мѣстци зъ ѡдгадки боярь. Если оперта на то́й ѡдгадцѣ, то зновъ не розумѣю, по що нынѣшній интерпреты онують дальше свои фантазі́йні догады — поетъ есть предѣ́й найдосто́вѣрнѣйшимъ судією въ своѣй власно́й справѣ.

Пѣ́сля Слова рѣчь зово́ѣмъ ясна. Князеви снитъ ся, що босувѣ вороны були въ Плѣснеску, въ дебри Исканьско́й, а ѡдтакъ понеслись (зъ жиромъ) до синѣ́го моря. На те ѡдповѣдають бояре, що то Половцѣ розпростерлись по Руси, що они въ морѣ́ погроу́зиста (т. е. жиръ, добычъ, руске золото), и що въ наслѣ́докъ того „погру́женя“ готокѣ́ Дѣ́вы звонять роу́скымы златомъ.

Ту вороны = Половцѣ, жиръ воронъ = добычъ Половцѣ́въ. Вороны мусѣли отже понестись до моря, если руске золото нашлось въ рукахъ готокыхъ Дѣ́въ.

Пѣ́сля сихъ выводѣвъ наведенный текстъ княжого ону такъ треба поправити: си́ночь съ вѣ́чера босоу́ви врани въ́зграхоу́ оу́ Плѣ́сньска на болони, вѣ́ша дѣ́брь Исканю и несошась къ синемоу́ морю.

24. Моу́тинъ сонъ Святослава.

Святѣ́славъ „моу́тинъ сонъ“ видѣ́к: въ Кы́евѣ́ на горахъ си́ночь съ вѣ́чера одѣ́вахъте́ ми, рече, чръною паполомоу на кровати тисовѣ́; чръпахоу́ть ми синие вино съ троу́домъ съмѣ́шено; сы́пахоу́ть ми тѣ́щинми тоу́лы поганыхъ тѣ́лкъвинъ великый женчюгъ на лоно, и нѣ́гоу́ють ми. Оу́же дѣ́скы безъ кнѣ́са въ мо́емъ терѣ́мѣ златоврѣ́сьмѣ. Си́ночь съ вѣ́чера босоу́ви врани въ́зграхоу́ оу́ Плѣ́сньска на болони, вѣ́ша дѣ́брь Исканю и несошась (зъ жиромъ) къ синемоу́ морю.

И ркоша бояре́ князю: оу́же, княже, тоу́га оу́мъ полонила. Ге́ бо два сокола сълетѣ́ста съ отня́ стола злата, поискати града́ Тьмоу́торокани, а лю́бо испити шело́момъ Доноу́. Оу́же соколома крыльца припѣ́шали поганыхъ саблами, а самую опоу́таша въ поу́тины желѣ́зны. Темно́ бо вѣ́ въ третій де́нь: два солни́ца померкоста, оба багряны́я ста́лѣпа погасоста,

а съ нима молоды мѣсяца, Олегъ и Гвидтѣславъ, тѣмю сѧ поволокоста. На рѣцѣ на Камлѣ тѣма свѣтъ покрыла. По роуской земли простроша сѧ Половци, акы пардоужѣ гнѣздо, и въ морѣ погроузнста, и великое боуѣство подаста хинови. Оужѣ сънесе сѧ хоула на хвалоу, оужѣ тресноу ноужда на волю, оужѣ врьже сѧ Днеъ на землю. Се бо готскыя красныя Дѣвы въспѣша на брезѣ синемоу морю: звони роускыма златомъ поють время Боусоко, лелѣють мѣсть Шароканю.

Главной ваги въ княжѣмъ онѣ есть безсмысленно перше речене, бо ѡдъ доброго его зрозумѣня залежала и добра ѡдгадка боярѣ. Вже въ артикулѣ „Готскыя красныя Дѣвы“ звернувъ я увагу Читателѣвъ на хорошіа играшки словѣ въ тѣмъ реченю, на двоякѣсть мыслей въ цѣломъ онѣ, и по-янивъ, о ѡколько менѣ тамъ треба було, гдеякы выражена за помочео скандинавской бесѣды и готской митологiи. Тутъ розбираю весь сонъ основнѣйше.

1. Вступне речене.

Гвидтѣславъ моутиъ сонъ видѣ: Еъ Києвѣ на горахъ синочь сѧ вечера одѣвахъте мѧ, рече, чръною паполомоу на кровати тисовѣ, чръпахоуъти мѧ синее вино сѧ троудохъ сѧмѣшино, и нѣгоуъти мѧ.

Глаголъ „одѣвахъте“ есть въ тѣмъ реченю присудкомъ, однакъ ужита княземъ форма есть такого рода, що въ нѣй бояре замѣтили заравомъ властивый пѣдметъ цѣлого реченя: *Дѣва + хъте* (Дѣва Готѣвъ). А бѣльше еще, чимъ тое „одѣвахъте“, оправдуе догадку боярѣ цѣла мысль реченя, бо истинно тѣхъ Дѣвы (Валькириі), якъ теперъ князя, такъ въ загалѣ поляглыхъ героѣвъ они окрывали на боевищахъ, несли ихъ до Вальгалѣ, давали имъ божеского зъ thrud-омъ змѣшаного (т. е. цѣлющего) вина, и въ Вальгали ихъ забавляли та пестили. Выражена „синочь“ и „сине вино“ тѣлько тымъ сильнѣйше укрѣпляли боярѣ въ ихъ догадцѣ про тѣ „готскіа Дѣвы.“

Задавъ я собѣ пытане, для чого въ онѣ князя не говоритъ оя выразнѣйше про Вальгалю, нѣ про верховника Вальгалѣ, т. е. найвышого бога Водана. Доки поетъ опиоувавъ борбу Русинѣвъ зъ Половцами, ѡнъ писавъ „старыми словесы“, значить представивъ намъ богѣвъ пѣсля старин-

ного вѣрованія Готѣвъ. Однакъ князь не мѣгбы до овоихъ бояръ промавлати „старыми словесы“, бо боярскѣя традиціи про скандинавску вѣру не сягали такъ далекихъ часѣвъ. Варяги завоювали нашу землю доперва въ другѣй половинѣ 9-ого столѣтя, отже въ боярскихъ традиціяхъ жила пѣвнѣчна вѣра такою, якою она була въ Скандинавіи въ 9. и 10. столѣтїю. Пѣдъ той часъ найвысшимъ богомъ вже не бувъ Тіу, але Воданъ, а Тіу бувъ того Водана сыномъ и, головно, богомъ вѣйны.

При помочи скандинавского языка дочитуемось въ снѣ князя дуже выразной згадки и про Водана и про Вальгалю.

Щожъ бо значить выражене „моутинь сонъ?“ Въ якѣмъ значеню понимае слово „моутинь“ князь, а въ якѣмъ поняли его бояре?

Князь говорить и думает по руски, у него „моутинь“ значить „неласный“; а бояре въ тѣмъ „моутинь“ дослухуютъ ся скандинавского выразу „*Muot* енъ“ == *ôdz Muot-a* *походный, божий*. Въ пѣвнѣчной мѣтологїи означало *Muot* то само що Воданъ; се було одно зъ численнихъ призвищъ головного бога.

(При нагодѣ замѣчаю, що слово моутиный хибно толкуе Дръ Огоновскій черезъ „смутный“. Ту навѣтъ не треба було покликувати ся на польске „*smętny*“, бо авторъ Слова на иншѣмъ мѣстци дуже докладно свое моутинь коментуе. Онъ пише: *рѣкмы моутине тѣкѣтъ* — чижъ се значить „*смутно*“? Впрочѣмъ князь не мѣгъ зъ горы знати, що сонъ вѣщуе ему лихо; доперва бояре, дочувши ся про Вальгалю и Валькирию, домѣркувались, на пѣдставѣ скандинавскихъ повѣрокъ, що истинно заходить якесь нещасте. Понижше наводжу два сны изъ скандинавской Едды, зовсѣмъ схожий зъ сномъ князя Святослава).

Понятїе Вальгалѣ выражене въ снѣ князя словами: въ *Кыякъѣ на горахъ*. Князь говорить по руски въ *Кыякъѣ*, а боярамъ причуваеся: „въ *Skialf-ѣ*“; естъ то скандинавске *Wala-skialf*, *палата самого Водана*. Въ тѣмъ *Wala-skialf* находилось „*горне сѣдалище*“ (*Hochsitz*), зване по скандинавски *Hlid-skialf*, и на нѣмъ засѣдавъ Воданъ, коли хотѣвъ мати розглядъ на цѣлый свѣтъ, або коли ведено передъ него „*нагоряны*“ (*einherjar-ôvъ*, покойныхъ героѣвъ). Такимъ чиномъ въ *Кыякъѣ на горахъ* означае: въ *Skialf-ѣ* нагоряны, въ палатѣ *einherjar-ôvъ*, въ Вальгали.

Больша труднѣсть заходитъ зъ выраженіемъ синочь съ вечера (= сѣи ночи зъ вечера). Поетъ на тѣ слова кладе якусь особенну вагу и повторяе ихъ навѣтъ въ послѣднѣмъ уступѣ княжеского сну. А еще бѣльше диво, що въ полѣднѣмъ уступѣ, якъ побачимо зъ ѡдгадки боярь, тоє синочь съ вечера не єсть навѣтъ приолѣвникомъ, але пѣдметомъ ажъ трехъ реченій. Бояре на своѣй ладъ толкують сонъ князя, слово за словомъ, а въ своѣмъ толкованю мѣсто трикратного синочь съ вечера они три разы кладутъ выражение: Готскыя красныя Дѣвы. Въ якийже способъ таке толковане можливе, и якъ ту заходятъ играшки слѣвъ?

Чей кождому чоловіку лучаєсь въ житю, що бесѣду чіюсь зрозумѣе хибно, одного не дочує, друге инакше пѣмє, третє фантазія єму додасть — и выйде въ кѣнци якєсь недорозумѣне, баламутство. Очевидно, причиною такихъ недорозумѣній не суть кѣнцеві слова чієнь бесѣды, але початкові, цєвнї двозначности въ словахъ, а фантазія, коли разъ умысль попавъ на иншу дорогу, уже снує-творить по своему и повстають зовѣмъ нові мысли. Недарможь и авторъ Слова поставивъ двозначнї выразы: „моуѣтъ, Кыскѣтъ, на горахъ“ на самъ початокъ сну; боярамъ причудлось: Muot, Skialf, einherjar — отъ и фантазія зъ выразу „вечера“ утворила собѣ новыи выразъ „Валькира“. Але високоумный поетъ чей замѣтивъ, що межи „вечера“ а „Валькира“ єсть надто смѣле порѣвнанє, що тутъ играшка понятій не такъ легко дастъ ся перевести, ѡнъ проте слово „вечера“ вставляє межи „синочь“ и „одѣвахъте“, значить понятіями „синій“ и „Дѣва + хѣте ѡнъ нѣяко зневолює боярь въ тѣмъ „вечера“ дѣйстно дослухатись выразу „Валькира“. Вирочѣмъ богато значить ту самъ способъ бесѣдованя; инакше представляють ся намъ слова на папери, а инакше ихъ чути можемо въ скорѣй, невыразнѣй, або тихѣй бесѣдѣ.

Пѣсля горѣшного выводу мѣсто „синочь съ вечера“ выходилобы: синочь съ Валькира. О скѣлько я перестудіовавъ сонъ князя, тамъ мимо численныхъ играшокъ слѣвъ выходитъ мысль всюды докладна, слова всюды въ гармонійномъ звязку зъ собою, тамъ часто нѣ одна буква не ѡдидає, нѣ одной не треба додавати — двоякѣсть мысли переведена всюды опособомъ истинно геніальнымъ, недорѣвнаннымъ! Тай

горѣшне синочь съ Балъкира мати моглобы добру мысль, тѣлькожь требабы такъ чптати: син(ь) очь+съ Балъкира. Тое „синь очь+съ“ есть зовсѣмъ правильный другій падежъ числа многого и значить: *синиѣхъ очесѣхъ, зъ синими очима, синѣока*.

Остаеь еще пояснити выражене: чръною паполомою на кровати тисовѣ. Якійже то „чорный покровъ“ и яке „лѣжко тисове“ моглобъ находитьсѣ въ палатѣ Водана, въ небеснѣмъ раю, въ Вальгали? Тамъ таке блаженство: и вина тамъ добрый и Валькирии пестятъ — такъ чи мѣгбы тамъ князь Святославъ самъ одинъ лежать бездушнымъ трупомъ, та еще на простѣмъ якѣмсь ложи? Ту очевидно зновъ заходятъ играшки понятій. Въ выраженю чръною паполомою причулось боярамъ: „горною паполомою“, т. е. покровомъ *einherjar-ôvъ*, а въ выраженю на кровати тисовѣ причулось: *на кровати Дисовѣ*. Дисы (Disi) пѣсля готской митологій були богинями-хранительками, пророкинями, бо-жими невѣстами; звычайно-жь назвою Дисѣвъ именовались Валькирии (Rich. Glass, Wörterbuch der Mythologie, ст. 292 и 280). Въ Еддѣ зовутъ ся Дисы облюбленицами неба, богданками (Simrock, die Edda, стор. 323).

Такъ отже въ снѣ князя представивъ намъ поетъ кѣлькама словами якъ найповнѣйшій образъ божои Вальгалѣ: мы тамъ бачимо Muot-a, *einherjar-ôvъ*, Валькирии, Дисы; бачимо, якъ Валькирии князя на ложи своѣмъ одѣвають божимъ покровомъ, якъ ему дають пити божеского цѣлющего вина, и якъ потѣмъ пестятъ князя, играютъ ся зъ нимъ. Въ самѣй пѣвнѣчнѣй митологій ледви чи найдемо краснѣй и ядернѣйшій описъ Вальгалѣ, якъ у нашего поэта.

Въ дословнѣмъ перекладѣ наведенный уступъ княжого ону такъ буде звучати: Святославъ „божій сонъ“ видѣвъ: „Въ палатѣ нагорянъ, рѣкъ онъ, синѣока Валькирии одѣвали мене небеснымъ покровомъ на своѣмъ лежи, чертали менѣ божого цѣлющего вина *) и пестили мене, играли зѣ мною.“

*) Чръпають вина — розумѣе ся зъ тои судины, що пѣсля опису Едды стояла посередѣ Вальгалѣ. Вино походило зъ подою козы, званою Heidrun, що повисше Вальгалѣ насилася на верхкахъ свѣтового древа“. Зъ ви вымень выдоувано стѣлько вина, що выставало на весь день и для богѣвъ и для нагорянъ (*einherjar-ôvъ*).

Въ скандинавскѣй митологіи часто згадуєсь про зло-вѣщій сны. Въ Еддѣ, въ пѣсни *Vegtamskviða*, описанный сонъ бога Бальдура, и якъ Балдуръ скликае всѣхъ богѣвъ-Азѣвъ и имъ сонъ свѣй оповѣдає. Якъ у нашего поэта бояре вѣщаютъ нещасте князеви, такъ Азы Бальдурови про-рокують лихо и всѣма силами старають ся ѡдвернути гро-зяче небезпеченство. Въ иншѣй пѣсни, въ „*Atlamal*“, жена Гуннара, такъ мужеви оповѣдає свѣй сонъ — (наводжу по-оля толкованія *Simrock-a*):

„Weiber sah ich im Saal hier nächten,
Kampflich gekleidet, dich zu kiesen bedacht.
Als bald auf ihre Bänke entboten sie dich:
Von dir schieden, besorg ich, die Schutzgöttinnen.

Въ томъ снѣ дуже богато схожости зъ сномъ Свято-слава: *Weiber kampflich gekleidet* = „Валькиріи“; *Nachten hier im Saal* = „въ Кыекѣ на горахъ синочь“; *Kiesen* **) стягає ся на чиниѡсть Валькиріи: „одѣвахъте мя, чръпа-хуть ми вино, нѣгують мя“; *Ihre Bänke* = „на кровати“; *Schutzgöttinnen* = Діисы. Якъ бояре Святославови, такъ и Гун-наръ заразъ змѣрковавъ, що пришивши ся его женѣ Вальки-ріи, Вальгала и кровать (лавки) вѣщаютъ якесь велике небезпе-ченство. „*Vieles lässt glauben, — сказавъ онъ до жены, — dass unser Leben kurz ist*“; а въ такѡмже зловѣщѡмъ пред-чуваню кажуть и бояре до Святослава: „Уже, княже, туга ужъ полонила.“

2. Сонъ князя:

2. Ѣдгадка бояръ:

Синочь съ вечера босоуки врани Готскимъ краснымъ Дѣвы вѣспѣша
възгравшюу оу Платнська на колонн. на крестѣ синемоу морю... поють вре-
мя Бусово.

На першій поглядъ текоть сну и ѡдгадка бояръ ѡдото-ятъ далеко ѡдъ себе. Ту треба, щобы въ словахъ князя найти ѡдповѣдь бояръ, такъ читати:

Синочь съ вечера = *Синѣока Валькиры* (Готскій Дѣвы).

Босоуки врани въ снѣ князя естъ *nominat.*, въ ѡдгад-цѣ бояръ ассоц. Черезъ играшку слѣвъ зъ выраженія бо-соуки врани повстало „*Бусово время*“.

**) *Kiesen* (давнѣйше *küren, kurum*, ѡдти и назва Вальки-ріи) означає „выбирати зъ помежи полаглыхъ героѣвъ тыхъ, що мають достатись до Вальгалы“.

Възграхоу въ снѣ князя значить „*гракали*“ (одъ глагола „*граяти*“), а боярамъ причулось възыграхоу = *игрались, бавились, спѣвали*.

Въ словѣ Плъсньско добавчаю незмірно хорошу игрушку понятій. Князь говорить о давнѣмъ мѣстѣ Плъснеску въ княжествѣ галицкѣмъ, а бояре толкують ообѣ той выразъ по своему: у нихъ „Плъсньско“ значить „*мѣстце, где щось плескае*“, а такимъ плъснескомъ Валькирій есть „*сине море*“. Се толковане выплывае зовсѣмъ логично зъ самого Слова; поетъ на иншѣмъ мѣстци говорить: *Дѣка въ сплескала лѣдѣдными крылы на синѣмъ морѣ*.

Перетолковавши Плъсньско на „*сине море*“, бояре мусѣли вже конечно вмѣсто „на колони“ сказати: на *брезѣ*; чимъ бо суть болоня для мѣста, тымъ есть берегъ для моря.

Въ дословнѣмъ перекладѣ наведеный уступъ изъ сну князя такъ буде звучати: „Готскій красній Дѣвы Буоове время оспѣвуючи игрались у Синѣго моря на березѣ“.

3. Сонъ князя :

(Синночь съ вечера) бѣша дебръ Исканю.

3. Огадка бояръ :

(Готскимъ Дѣвамъ) мѣють мѣсть Шароканю.

Перше всего заходить пытане, въ котрыхъ то словахъ князя дослухались бояре выразу: „Шароканю“. Ту треба такъ читати: бѣша дебръ Исканю; послѣдній звуки тыхъ трехъ слѣвъ дають разомъ: Ша + рь + каню.

Синночь съ вечера = *Синѣомъ Валькиры* (Готскій Дѣвы).

Въ выраженю бѣша причулось боярамъ пѣша, въспѣша (= заспѣвали, оспѣвували).

Слово *дебръ* пригадало боярамъ скандинавске „*daudr*“, означаюче „смерть“.

Пѣсля сего вывода наведеный уступъ изъ сну князя треба такъ толковати: „Готскій красній Дѣвы оспѣвали про смерть Шароканову“.

Щожъ властиво значить: спѣвати про чіюсь смерть? Ту заходить хороша аналогія межи наведенимъ спѣвомъ Валькирій а спѣвами (думами) пѣзніишнихъ украиньскихъ кобзарѣвъ. Въ думахъ, якъ знаемо, найчастѣйше описуесть побытъ козаковъ въ турецкѣй неволи, дѣзнаній въ той неволи терпѣнія, часто смерть за край и за вѣру. А доля Шароканѣвъ — (такъ звались гдѣякі князѣ половецкі) — по-

части подобала на долю рускихъ невольникѣвъ. Князь рускій Володимиръ Мономахъ пише въ своѣмъ „Поученію дѣтямъ:“ И поустилъ юсмы половецкихъ князь лѣпшихъ изъ оковъ толико: Шароукани два крата... а всѣхъ лѣпшихъ князий инѣхъ сто: а самы князи Богъ живы въ роуцѣ дава. Якъ украинскій кобзарѣ своими думами загрѣвали нарѣдъ до борбы зъ Турками и до мести за кривды своихъ землякѣвъ, такъ и Валькиріи, опѣваючи про смерть Шароканову, загрѣвали Половцѣвъ до мести супротивъ Руси. Такимъ чиномъ „спѣвають про смерть Шароканову“ булѣбъ то само, що „лелѣють мести Шароканю“.

Лелѣяти значитъ *колисати, гоїдати*, и въ томъ значеню уживае поетъ три разы того слова. Въ горѣшнѣмъ мѣстци треба розумѣти: Валькиріи на своихъ щитахъ лелѣяли мести Шароканову.

4. Сонъ князя:

(Синночъ съ вечера) несошась съ жиромъ къ синемѣ морю.

4. Одгадка бояръ:

(Готскыи Дѣвы) на брезѣ синемѣ морю звонать роускыи златомъ.

Въ снѣ князя естъ подметомъ босоуки врани, а у бояръ *синочъ съ вечера* (= Синѣокіи Валькиріи).

Несошась = несли оя, носились.

Съ жиромъ въ текстѣ сну не естъ выразно оказане, але легко его догадатись въ цѣлой мысли: вороны летѣли за жиромъ до Плѣснеска, були въ дебри Исканьскѣй, а одтакъ зъ жиромъ понеслись до синѣго моря. Для Валькиріи тымъ жиромъ суть добычи Половцѣвъ, або якъ поетъ каже: руске злато.

Къ синѣмъ морю = въ сторону синѣго моря, надъ синимъ моремъ.

Дословно толкую такъ: „Готскіи Дѣвы носились въ рускимъ златомъ понадъ синимъ моремъ“.

5. Сонъ князя:

Выпахѣуть ми тѣшиимъ тоѣмъ поганыхъ тѣковинъъ вѣлнкій жинчюгъ на лѣно.

5. Одгадка бояръ:

Оуже соколома крыльца припѣшан поганыхъ сакаимъ, а самою опѣташа въ поутинны желѣзны.

Зновъ достаемо два реченя, котріи на першій поглядъ не мають нѣ найменшой звязи зъ собою. Ту навѣтъ не треба

покликуватиоь на скандинавоку бесѣду, а то́лько текотъ оу переводити слово за словомъ по́сле певныхъ штукотъ языковыхъ, щобы выйшла якъ найвѣрнѣша ѡдгадка бояръ.

Повтаряю ту еще разъ, що сонъ не бувъ княземъ нацисанный, але говореный, а знаемо зъ доовѣду, що говорена бесѣда споводовуе неразъ рѡжнй недорозумѣня. Все ту залежить ѡдъ способу говореня и ѡдъ акцентованя гдеякихъ слоѡвѣвъ. Слухачъ часто щось слабше дочуе, або лишь половину якого слова, або половину одного слова злучить зъ половиною другого слова, и вже повстають новѣ гадки, про якѣ бесѣдники и не снилось. То такъ сталося и зъ горѣшныиъ уступомъ Святославового оу.

Читати треба такъ: **Сыпахут+ми+тъщ**
има тоулы поганыхъ тлък овинъ великѣйже+л
л+нчѣгъ на она.

Щожъ се значить?

Сы = се.

Пах = пахи, руки, крыла.

Оут+ми+тъщ = **отмытоша** (Aoristus ѡдъ **отъ-мытноути**), ѡдметали, ѡдтили. (Авторъ Слова мѣсто метати всюды пише мытати).

Има (dualis) = имъ. Въ „има“ есть намекъ на двоихъ князѣвъ (Игоря и Всеволода), що попались въ неволю Половцѣвъ.

Тоулы = тулами, сагайдаками (ту треба брати часть мѣсто цѣлости: стрѣлами).

Поганыхъ тлък (цѣлкомъ правильный gen. plur.) = поганыхъ тлукѡвъ, Половцѣвъ.

Овинъ = овинувши.

Же+л = желѣзный.

Л+нчѣгъ = ланчугъ, ланцухъ. Се старинный выразъ, приходящй и въ иншихъ языкахъ: *lanos* у Мадырѡвъ, *lepusgas* у Литовцѣвъ, „ланцухъ“ у Румынѡвъ.

Давнй Руоипы слово „ланцоугъ“ брали звычайно въ значеню нагрудныхъ золотыхъ ланцушкѡвъ, проте для оминеня баламутства поетъ передъ выражене „ланцугъ“ кладе **же+л** (желѣзный).

На она (accus. dualis) = на нихъ.

Дословно такъ толкую: „Се крыла имъ ѡдтади стрѣ-

лами поганныхъ Половцѣвъ, овинувши на нихъ великій ланцухъ желѣзный.“ Зовѣмъ та сама мысль находить ся и въ ѡдгадцѣ бояръ (крыльца припѣшали = крыла ѡдтали, поутинны желѣзны = великій желѣзный ланцухъ).

Заходитъ еще пытане, кто то стрѣлами (чи тамъ саблями) Половцѣвъ ѡдтавъ крыла рускимъ князямъ? Ту по конечности пригадуеся намъ знане вже выражено: „Ге Оумьри (Умира доньки) кричатъ подъ саблями половецкыми“. Где ходило о поборене рускихъ князѣвъ, тамъ самъ Умьри (Валькирин) правили саблями Половцѣвъ.

Въ поясненіи мною реченю не зайшла нѣ наименша важна поправка, я нѣ одной буквы не додаю, нѣ одной не выкидую, а только согласну л изъ слова *лоно* переносу въ середину слова *жѣнчюгъ*. Та мимо того, якъ кождый бачить, повстае речене, котре якъ найдокладнѣйше, во всѣхъ подробностяхъ, сходить ся зъ текстомъ ѡдповѣди бояръ. Боть то отже не случайна якась, мною выфантазована комбинація, але очевидна комбинація самого поэта. Онъ такъ уложивъ речене зъ самыхъ рускихъ слѣвъ, що оно инакшу має мысль въ устахъ князя, а инакшу прибрало въ ѡдповѣди бояръ. Въ однѣмъ реченю двѣ мысли: загадка (сонъ) и ѡдгадка! Зновъ свѣдоцтво о необычайно быстрѣмъ умыслѣ поэта и о его задивляющѣй вправѣ въ рускомъ языкѣ.

6. Сонъ князя:

Даскы безъ кнѣса въ моємъ теремѣ златоврѣскы.

6. ідгадка бояръ:

Ге бо два сокола сълетѣста съ отна стола злата, понскати Тьмѣтороканы.

Выражене Тьмѣтороканы выводити треба зъ княжихъ слѣвъ: въ моємъ теремѣ. Въ томъ моємъ причулось боярамъ скандинавоке „Moinn“ = вужъ адокій. Поетъ ставитъ *totum pro parte*: адъ (т. е. тьму) мѣсто вужа. Въ моємъ теремѣ = въ Тьмутеремѣ, въ Тьмутороканѣ.

Текстъ сну треба такъ читати: *Дь скы бѣ зъ кнѣса въ моємъ+теремѣ златоврѣскы*.

Дь = два.

Скы = соколы.

Кнѣ = княжа (княжого).

Га = стола.

Бѣ моѹмѣ терѣмѣ = въ Тьмутеремѣ, въ Тьмотороканѣ.

Злато(врѣсѣмѣ) = злетѣли.

Въ дословномѣ толкованіи выходитъ изъ снѹ князя:
„Два соколы бо въ княжого престола въ Тьмутеремѣ злетѣли“.

7. Сонъ князя:

Оүжѣ... златовръсѣмѣ.

7. Оѹгадка боярѣ:

Оүжѣ вѣрѣжѣ сѣ Дикѣ на землю.

Я читаю такъ: Оүжѣ зла Тов вѣрс сѣмѣ.

Зла = злы. (Старославянска форма „злы“ мѣсто „злый“ приходитъ и въ иныхъ мѣстцахъ Слова; поетъ н. пр. лише: Галицкы Осмомыслѣ мѣсто „галицкий“).

Тов = Тив, Дивѣ.

Вѣрс = вергъ сѣ.

Сѣмѣ = земь (на землю).

Що се мое толкованіе добре, видно зъ того, що по златовръсѣмѣ наступне синочь сѣ вѣчерѣ, а въ оѹгадцѣ боярѣ по вѣрѣжѣ сѣ Дикѣ на землю наступае Готскимъ краснымъ Дѣкѣ. Порядокъ мыслей, и въ снѣ и въ оѹгадцѣ, есть въ томѣ мѣстци якъ найдокладнѣйше захованный.

8. Сонъ князя:

Бѣлѣмѣ жемчѣгѣ на лѣно.

8. Оѹгадка боярѣ:

Оүжѣ, княжѣ, тѣга оүмѣ полонѣла

Наведеніи слова княжого снѹ вже намѣ приходили подѣ числомѣ 5; тамѣ они були въ звязку зъ цѣлымѣ реченѣмѣ, а тутѣ стоятѣ самі для себе. Двойно́сть оѹгадокѣ при тыхѣ самыхѣ словахѣ мене зовсѣмѣ не задивляе. Уже зъ горѣшнихѣ уступовѣ можѣ було замѣтити, що есть кѣлька методѣ при оѹгадованіи снѹ. Однѣ бояре въ словахѣ князя бачили скандинавску бесѣду и доперва изъ скандинавского толкують они на руске; другі дослуховують сѣ въ бесѣдѣ князя, посредствомѣ играшокѣ оловѣ, зовсѣмѣ якихѣ иныхѣ мыслей; инші нѣ скандинавскимѣ языкомѣ не послугуютѣ сѣ нѣ играшками оловѣ, то́лько бесѣду князя розкавалковуютѣ на части, такѣ що выходятѣ зовсѣмѣ нові мысли; а зновѣ инші (чч. 6 и 7) дѣляютѣ поодинокіи выраженія на слоги и въ кождѣмѣ словѣ добаваютѣ нові понятія. Зовсѣмѣ ясна рѣчь, що при розвязцѣ снѹ рѣжнѣ бояре брали участь и кождѣй оѹгадувавѣ по́сля своего пониманія. Не дивниці,

що часомъ одинъ и тѣ самі слова князя толкують ся на два способы.

Горѣшній слова читаю такъ: великый же м чѣгъ на+лоно.

Бѣлкий, — розумѣ ся: княже.

Же = уже.

М = умъ. (Въ сѣмъ мѣстци сну читаю „жемчугъ“, а не „женчугъ“, бо маю на увазѣ говорену бесѣду князѣ, проте мѣгъ одинъ бояринъ чути м, другій н. Авторъ Слова побѣч женчюгъ пише въ иншомъ мѣстци жемчюгъ.)

Чѣгъ = туга.

На+лоно = полонила.

Въ дословномъ толкованю выходитъ така мысль: „Великій княже, уже умъ туга полонила“.

9. Сонъ князя:

9. Оѣгадка бояръ:

Босоуи брани вѣзграмоу оу Пѣкснська на болонн, вѣшла дѣбрь Исканю и несошась къ синемоу морю.

По роуской земан простроша си Половци, акы пардоуже гнѣздо, и въ морѣ погроузнста, и великое боуство подаста хинови.

Текстъ княжого сну вже приходивъ пѣдъ чч: 2, 3, 4; тутъ якійсь бояринъ толкуе сонъ на иншій ладъ, вѣрно въ мысль княжихъ слѣвъ, отже безъ штучокъ языковыхъ. Оѣгадка естъ ту зовѣмъ легка, чого доказомъ самі интерпреты, котрі въ посередѣ оѣгадки бояръ лишъ се одно мѣстце умѣли яко-такъ оѣчитати.

Брани вѣзграмоу оу Пѣкснська, вѣшла дѣбрь Исканю = Половцѣ розпростерли ся по Руси.

Брани несошась къ синемоу морю (т. е. оу жиромъ) = Половцѣ въ мори погрузили (т. е. руске злато).

Дрѣ Огоновскій до слѣвъ: въ морѣ погроузнста каже доповнити: снлоу нашоу. Се толковане не малобы звязку зъ текотомъ сну, бо ту не говоритъ ся о вѣинѣ зъ силами т. е. войсками Игоря, але о неопѣдѣваномъ нападѣ на Русь пѣоля нещасливой битвы надъ Каялою. Половцѣ, мовъ тѣ вороны, найшли въ Русь за добычами, а набравши богато добычи нѣяко подѣлились нею зъ готскими красными Дѣвами, котрі заразъ и вѣспѣшла на брѣзѣ синемоу морю, звоня роускыма златомъ. На кѣлька стихѣвъ чередъ ономъ князя Свѣтослава пише авторъ Слова выразно: Игорьъ

погрузи жиръ во днѣ Камлы рѣкы половецкыи — рускаго злата насыпаша. Ясна рѣчь, що и въ онѣ князя доповнити треба тоє жиръ = руске злато.

Отъ и перейшовъ я, слово за словомъ, цѣлый сонъ Святослава, толкуючи его рѣжными способами такъ, що въ кѣнци выйшла ѡдгадка бояръ. Одно тѣлько мѣстце зъ боярской ѡдповѣди лишилось непояснене, именно слѣдующій уступъ: Темно бо бѣ въ третій день: два солнца померкоста, оба багряннѣи стлѣпа погасоста, а съ нима молодѣи мѣсяца, Олегъ и Святѣслава, тѣмюю си поколокоста. На рѣцѣ на Камлѣ тѣмѣ свѣтъ покрыла.

Весь той уступъ уважаю пѣзнѣйшою, нещасливою вставкою, неналежною до ѡдгадки бояръ. Стилизація въ нѣмъ есть высоко-поэтична, тому и не надавалась зовсѣмъ до боярскихъ тяжкихъ думокъ; при тѣмъ бояре говорятъ ту о сынахъ княжескихъ, Олегу и Святославѣ, а тимчасомъ про головныхъ князѣвъ, про Игоря и Всеволода, они и словомъ нѣгде не згадуютъ. Бояре говорятъ о рѣцѣ Камлѣ, а предѣ о такихъ подробностяхъ Игоревой выправы они еще знати не могли. Бояре не були нѣ пророками, нѣ чародѣями, — они ѡдгадували сонъ, якъ мы бачили, воюды способомъ природнымъ. Я горѣшний уступъ уважаю вставкою, вырваною зъ попередной (VIII-ой) части Слова, именно зъ тыхъ мѣстцъ, где говорить ся о результатахъ нещасливой выправы Игоревой. Проте думаю, що выдавцѣ Слова повинни той уступъ, если хотѣть поематова надати розумну мысль, перенести до ѡддѣлу попередного, бо онъ тамъ очевидно належить.

Дальшій мои уваги такі:

Текстъ Святославого сну пѣдъ взглядомъ языковыхъ комбинацій есть творомъ недорѣваннымъ, и позѣстане по воѣ вѣки единымъ того рода въ литературѣ. То не коротенька якась, кѣлькама словами выражена загадка, але цѣлый рядъ мыслей, гармонійно звязаныхъ въ цѣлѣсть сну и въ цѣлѣсть ѡдгадки. Та мимо великаньскихъ трудностей при укладаню такого тексту, заходить въ нѣмъ всего-на-всего лишь одинъ невеличкій „блудъ“ граматичный, именно въ формѣ *бѣша дѣврѣ Исканю*, — блудъ повсталый

черезъ те, що оя форма мае бути разъ надежемъ семымъ (въ снѣ князя), а разъ надежемъ четвертымъ (въ ѡдгадцѣ боярь.) Однакъ и ту пѡйшовъ поетъ щасливою дорогою, рефлектуючи бѡльше на бояроку ѡдповѣдъ, бо текстъ сну мимо похибки граматичной завсѣгды позѡстане зрозумѣлый.

Въ стилизаціи сну наибѡльша труднѡсть зайшла при уложеню реченя сыпахуць ми тѣщиными тоулы поганыхъ тѣлковинѣ великій женчюгъ на лѡно. Речене читася тяжко и зъ текстомъ цѣлымъ не мае доброй рѣчевой вязи, за тежъ якъ хорошо выпадае ту ѡдгадка боярь и яка въ тѡй ѡдгадцѣ мѣститъ ся важна мысль, поясняяча сонъ въ его найважнѣйшѡй части!

Интерпреты закидають авторѡи Слова, що ѡнъ говорячи про босоуки врани въ Пѣснѣскоу похибивъ противъ истѡри, бо по свѣдоцтву лѣтописи Половцѣ тогды не заганыли такъ далеко. Якъ мы бачили, уживъ поетъ выразу „Пѣснеско“ лишъ для переведеня дуже хорошой играшки понятій, бо въ тѡмъ Пѣснеску бачили бояре не яку тамъ географичну назву, але „мѣстце, въ котрѡмъ щось плескае.“ Я пересвѣдченный, що кождый Русинъ, хочбы и неписьменный, и нынѣ еще въ такій самый способъ толковавбы слово „пѣснеско.“

На закончене подаю въ дословнѡмъ перекладѣ цѣлый сонъ Святослава, порядкуючи поодинокі реченя пѡсля ихъ логичного звязку. Замѣчаю тѡлько, що въ снѣ розличати треба двѣ части: 1) вступне речене або сонъ про те, якъ князь ставъ оя „нагоряномъ“, т. е. мешканцемъ Вальгалѣ (уважалось се въ скандинавскѡй митологіи дуже зловѣщою ворожбою); 2) властивый тематъ для ѡдгадки боярь.

1. (Сонъ про Вальгалью.) „Святославъ божій сонъ видѣвъ: Въ Skialf-ѣ нагорянтъ (въ Вальгали) снѣжокъ Валькиры, рѣкъ ѡнъ, одѣвали мене небеснымъ покровомъ на своѣмъ ложі, черпали менѣ божеского цѣлющего вина, и пѣстами забавляли мене.“

2. (Властива ѡдгадка боярь.) „Великій княже, туга умъ полонила. Се два соколы злетѣли въ княжого стола въ Тьмутороканъ. Имъ крыла ѡдтяли саблями поганыхъ тлукѡвъ и овинули ихъ въ великій желѣзнй ланцухи. Да-

леко по Руси розпростерлись поганці (Половці) и золота руского насыпали въ сине море. Уже злый Дивъ вергъ ся на землю, уже готскій красній Дѣвы играютъ на березѣ синѣго моря: оспѣвають часы Буса, спѣвають про смерть Шароканову, носятъ ся зъ рускимъ золотомъ на берегахъ моря.“

Въ той ѡдгадцѣ бояръ нема, и зовѣмъ олушно, навѣтъ найменшой згадки про князѣвъ Игоря и Всеволода, однакъ зъ численнихъ бѣчныхъ подробностей (про двоухъ ооколѣвъ зъ княжого стола, про Тьмутороканъ, про поганныхъ тлукѣвъ, про желѣзній ланцухи) Святославъ не мѣгъ сомнѣвати ся о властивѣмъ значеню свого сну. Онъ протѣ выслушавши бесѣду бояръ, изрони злато слово слезами стѣмкшено и рече: „О мои сыновцы, Игорю и Всеволоде! и т. д.

24. Земли Трояни, вѣци Трояни.

Въ чотырехъ мѣстцяхъ „Слова“ згадуе ся выражене **Трояни**, воюды въ формѣ приложниковѣй (= Трояніи). Роздѣлимъ ся въ кождѣмъ зъ сихъ мѣстцъ докладнѣйше.

- а) **Обида**, вѣстоупникъ **Дѣвою** на землю **Трояню**, вѣсплескала лѣкѣдинными крылы на синѣмъ морѣ, оу **Дону** плащѣучи оубѣди жирны времена.

Въ томъ устуцѣ подане ясно положене землѣ Троянѣи: надъ синимъ моремъ и около Дону — значить, земля Трояня обѣймала степы украинскѣй або край Половцѣвъ.

- б) **О Бояне**, абы ты сѣи пѣкы оуцѣкоталъ, рица въ тропѣу Трояню чресъ поля на горы.

Зновъ изъ слѣвъ поэта видно, що тропа Трояни вела черезъ поля, т. е. черезъ степы, на котрыхъ сидѣли Половцѣ.

- в) **Были вѣци Трояни**, минула лѣта **Ярославы**, были пѣци **Ольговы**.

За часѣвъ нашего поэта звалясь половецка земля Трояню, але давнѣйше, передъ Ярославомъ Мудрымъ, була и Русь землею Трояню.

Якѣжъ то „вѣци Трояни“ були передъ Ярославомъ

Мудрымъ? Для мене рѣчь зовсѣмъ ясна: вѣѣци Трояни тревали на Руси ѡдъ часѡвъ Рурика ажъ до крещеня Руси — значить, обѣймали періодъ скандинавскій, страшный въ всѣлякого рода войны и нещастя. Въ тыхъ вѣкахъ Троянихъ предки нынѣшнихъ Русинѡвъ зѡстали Варягами побореній и попались въ ярмо неволѣ.

Можнабъ закинути, для чого авторъ Слова по вѣкахъ Троянихъ не наводитъ „лѣтъ Володимира Великого,“ крестителя Руси? Але ту ѡдповѣдь легка: Володимиръ бувъ довгий часъ поганиномъ, отже его лѣта належать еще въ великій части до вѣковъ Троянихъ (цѣлковите окрещене Руси ѡдбулось доперва за Ярослава Мудрого).

г) На сѣдьмомъ вѣѣцѣ Трояни врьже Всеславъ жребий отъ Дѣквицѣ сѣѣкъ любы.

Горѣ сказано, що вѣѣци Трояни були передъ Ярославомъ, а ту поетъ згадує про якийсь „семый вѣкъ Трояній“ по Ярославѣ! Интерпреты не звертали уваги на такую очевидну нелогичность и воѣма силами взялись за обчислене того сѣмого вѣку. Отъ и зновъ отворилось поле для рѡжнородныхъ домыслѡвъ. Однѣ обчисляли, кѡлько рокѡвъ минуло ѡдъ цѣсаря Траяна ажъ до князя Воеслава, и выѣшло, що вѣкъ значить 160 лѣтъ. Инші обчисляютъ, кѡлько лѣтъ минуло ѡдъ смерти Володимира Великого, и довели, що вѣкъ = 7 лѣтъ. Кн. Вяземскій мавъ обчислити, що семымъ вѣкомъ Троянимъ були часы Гомеровыхъ героѣвъ, коли жили Гекторъ и Парисъ; а зновъ инші доводятъ, що вѣкъ = 100 лѣтъ. Всѣ тѣ даты, хочъ и якъ математично обчисленѣ, не придають ся до нѣчого, бо про „еру Трояню“ нѣкто въ свѣтѣ не чувавъ, нѣкто пѡсля неи нѣгде не чиливъ, а найменше знали про тую еру у насъ на Руси.

Я при своихъ обчисленяхъ опираю ся на едино автентичномъ коментарѣ, т. е. на лѣтописи, где сказано, що Все-славъ пановавъ въ Кіевѣ всего-на-всего сѣѣмъ мѣсяцѣвъ, а ѡдтакъ удавъ ся до Бѣлгороду и зъ ѡдси тайкомъ утѣкъ до Полоцка. Та сама мысль высказана и въ Словѣ: На сѣдьмомъ вѣѣцѣ Трояни врьже Всеславъ жребий отъ Дѣквицѣ сѣѣкъ любы. Той клюками подпръ ся оконню скочи къ градуу Кыевуу, и дотче ся стѡружнѣмъ злата стола кыевскаго. Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ

въ пльночи изъ Бѣлаграда, обѣси си синѣ мѣлѣ,
оутрѣже въ изкино стрикосы*) и т. д.

Що въ лѣтописи значитъ сѣмь мѣсяцѣвъ, то въ Словѣ названо семома вѣками Трояними. Або вѣкъ = „мѣсяць“ (скандинавске „vika“ означае „тыждень“), або поетъ уживъ того слова для окрасы поетичной, або иронично, або ѓнѣ написавъ „на вѣцѣ“ для лучшого ритму зам на мѣсяци. Поезія зъ лѣтами обходить ся въ загалѣ досыть свободно, проте годѣ ту держатись строгаи математики. Суть певнй числа поетичнй и певнй назвы поетичнй, и мы зъ ними радо-нерадо мусимо числитись.

Щожъ изъ всего выходить?

Землею Троянею за часѣвъ нашего поета зваляхъ выключно лишъ земля половецка, где пановали готскй боги; вѣками Трояними зовуть ся часы на Руси **передъ** Ярославомъ, коли вразъ зъ Варягами запанувала на Руси скандинавска (готска) вѣра; мѣсяцами (чи тамъ вѣками) Трояними зовуть ся тѣ часы, коли въ Кіевѣ пановавъ Всеславъ, що то бувъ въ порозумѣню зъ готскими богами, взносивъ оя въ оя и мгы, дѣставъ въ тыхъ мглахъ (ѓдѣ Дѣвицѣ ообѣ любѓ) божй стрикосы, перекидувавъ оя въ вовка, тура, скакавъ конемъ-марою, а при кѓнци житя гдесъ счеае въ Тьмуторокани — зновъ надъ оя ний мѣ моремъ.

Сѓтъ отже во воѣхъ наведенихъ мѣстцяхъ Слова точно означене поняте для выразу **Тромянь**; оно стоить въ звязи зъ готскою религією. Ятѣ есть земля христіянська и сѓтъ вѣки христіянскѣй, такъ була земля Трояня и були вѣки Троянй.

*) Въ артикулѣ подѣ числомъ 20. подавъ я розправу про стрикосы и замѣтивъ при случаю, що „стрикосы“ есть те саме, що „жребій отъ Дѣвицѣ себѣ любѣ“. Теперѣшний выводъ усуває всяке сомнѣне подѣ тымъ взглядомъ. Пѣсля лѣтописи княживъ Всеславъ 7 мѣсяцѣвъ въ Кіевѣ, ѓдтакъ черезъ Бѣлгородъ утѣкъ тайкомъ до Полоцка, а пѣсля Слова ѓнѣ „на семѓмъ вѣку Троянѣмъ“ вергъ „жребій ѓдѣ Дѣвицѣ“. Поетъ подае ближшій коментаръ, коли то сталося. ѓнѣ пише: Всеславъ зъ Кіева скочивъ до Бѣлгорода (отже при кѓнци своего семимѣсячного панования), а зѣ ѓдти понѣсь ся въ хмары и оутрѣжи въ изкино стрикосы. Очевидно, що „жребій ѓдѣ Дѣвицѣ“ а „стрикосы“ означаютъ ту одно и то само.

25. Трояня.

Въ Словѣ половецка земля названа „Троянею“, а Русины зовуть ся внуками Дажбога — значитъ Русь была землею „Дажбожою“. Ся паралеля есть дуже важна, бо выйти мусѣла зъ одной проводной мысли: якъ Дажбогъ бувъ найвышшимъ богомъ у поганьскихъ Русинѣвъ, такъ бувъ такимъ богомъ Трояня у Половцѣвъ и у Варягъ.

Про бога Трояна була довшій часъ традиція на Руси. Въ словари Миклошича (и навѣтъ у интерпретѣвъ Слова) наводятъ ся зъ русскихъ памятникѣвъ письменныхъ отой мѣстца про бога Трояна:

- а) Трояна, Хърса, Белеса, Пероуна на богы обратиша, вѣсомъ злымъ вѣроваша.
- б) И да быша разоумѣли многини человекци и въ прѣльстѣ великоу не внидоуть, мнѣше богы многы: Пероуна и Хорса, Дыла и Трояна.

Дрѣ Огоновскій одно мѣстце Слова (были вѣщи Трояни) пояснювавъ дѣйстно на подставѣ давного миту про бога Трояна, толькожь уважавъ онъ Трояна богомъ славянскимъ, добрымъ, и проте вѣщи Трояни суть у него „вѣщи щасливѣ, въ которыхъ Троянъ, богъ свѣтла солнечного, поборювавъ демоновъ тьмы“. Але ученый нашъ землякъ спостерѣгъ ся скоро, що выражено вѣщи Трояни має въ текстѣ Слова зовѣмъ противну мысль, проте въ новѣйшомъ (школьномъ) выданю зъ року 1881 пише вже такъ: „вѣщи Трояни або вѣки Траяна — суть то вѣки вельми ѳдаленѣи, ознаменованѣи войнами“. Такъ отже зъ бога Трояна зробивъ ся назадъ цѣсарь римскій Траянъ а все тое недорозумѣне вышло единно зъ того, що Трояна шукавъ Дрѣ Огоновскій межи Славянами, а не межи Варягами.

Назва Трояня стоить въ звязи зъ приложникомъ „тройный“ (тройскій), Въ готскѣй митологій замѣчаемо такой розвѣй религійныхъ понятій: найперше бувъ головнымъ богомъ Дивъ, ѳдтакъ онъ уступае мѣстце Воданови — але той Воданъ, хочъ и есть найважнѣйшимъ богомъ, не має самъ про себе всемогущей, свѣтовладной силы, лишь въ полученю зъ двома иншими богами. Свѣтомъ, посли скандинавской вѣры, управляє „бо жа трѣйна“, або якъ Нѣмцѣ

кажуть: „Götterdreiheit“ (Wagner, вступний уваги) або „Dreieinigkeith der Götter“ (Wolzogen ст. 98). Тота трійня богівъ въ рѣжнихъ часахъ и мѣстцахъ змѣняла ся — одну трійню становили три братя: Воданъ, Вілі и Ве; другу трійню: Воданъ, Геніръ, Лодеръ; третю трійню: Тунаръ, Воданъ, Сакснотъ и т. д.

Зъ тои трійні богівъ, підъ впливомъ христіянськихъ понятій, утворивъ ся одинъ богъ Троянъ, або якъ гдєинде его называли: Триглавъ. Въ Згорѣльци (Бранденбургу) и на Поморю въ Щегинѣ бувъ головний культъ Триглава. Святий Отто, єпископъ бамберскій, описавъ статую и святыню Триглава на Поморю, а ѡдтакъ знищивши статую, ѡнъ повѣзъ три єи головы до Риму на знакъ, що Поморяне стались Христіянами. Такъ глубоко вкоренилась була на Поморю вѣра въ Триглава, що доперва за знищеннямъ святыні головного бога положено крѣпші засновы для розширу христіянської вѣры.

Авторъ Слова пишучи про землю Трояню, виражавъ ся не „старыми словесы“, але бѣльше пѣсля сучасныхъ понятій, або въ мыслѣ тыхъ Варягѡвъ - поганъ, що пановали на Руси. Вѣра христіянська въ 12. столѣтїю надто мало вникла була въ народъ и въ тоглышнихъ боярѣ, проте въ цѣлѡй повни єще жили на Руси традиціи про вѣру поганьску.

Пѣсля нынѣшнихъ нашихъ понятій можнабы толковати Троянъ черезъ „Трибогъ“; такимъ чиномъ земля Трояни = земля трибожа, вѣци Трояни = вѣки трибожѣ.

Выражене „вѣки Трояни“ уважаю дуже щасливимъ терминомъ и навѣтъ характеристичнымъ для понятій въ давнѡй Руви. Религія христіянська єсть оди бо жою, тай поганьська религія Славянъ була въ сущности такожь оди бо жою, бо чи Святovitъ, чи Дажбогъ — все въ тѡмъ выраженю мѣстилось понятіє найвышого, головного бога. Зовѣмъ отже природно, що готску религію называно въ давнѡй Руси вѣрою „трибожою“ въ противоположѣсть до вѣры христіянської и до вѣры поганьско-славянської.

26. Тропа Трояни.

Поетъ взыває Бояна, щобы оспѣвавъ войско Игоря „скача славно (соловѣхъ) по мыслѣноу древоу, лѣтамъ

орломъ подъ облакы, съвивши славы ока: помы сего времени, рица въ тропу Троянню чресъ поля на горы“.

Після думки поета повиненъ бы Боянъ осцѣвати военнй чины Игоревого войска, а ѳдакъ зъ побоевища, спѣваючи гимны похвальнй, понестись въ тропу Троянню чресъ поля на горы.

Поля значить ту „степь“, а горы означають „Кіевъ“, где живъ давний Боянъ (при дворѣ князя Ярослава). Въ томъ отже Кіевѣ залунати мали похвальнй пѣсни Бояновъ про войско Игоря.

Жалую дуже, що виражене „тропа“ не можна виводити ѳдъ скандинавского *dråpa*, означаючого бѳльшихъ розмѣрѳвъ „похвалну пѣсню“ (після Dietrich-а Altnordisches Lesebuch: „dråpa = ein grösseres Lobgedicht“). Слово *рица* (скачучи) такого толкованія нѣякъ не допускає, а поправокъ въ текстъ робити не хотѣвбымъ.

Гдеякй интерпреты радѣ-бъ конечно въ той тропѣ Трояннй бачити „валъ Траяна“, проте виводять тоє слово ажъ зъ голяндского *trappen* и зъ нѣмецкого *Trepp*. Зъ интерпретацією, що до своихъ цѣлей послугує ся всѣма словарями свѣта, я спорити не думаю; замѣчу тѳлько, що хочбы були якй „Траяновй“ валы на Украинѣ и въ Галичинѣ, они до поясненія нашого поемату не придають ся, бо після поданыхъ мною безсомнйныхъ доказѳвъ землею Троянню звались иловецкй степы, а не Русь.

Хочъ нерадо, а мусимо виражене „тропа“ пояснити на підставѣ живучои бесѣды. „Тропа“ або „тропъ“ значить на Малѳй Русѣ „слѣдъ“, а „тропиги“ значить „слѣду шукати“, отже въ тропу Троянню = въ слѣдъ Трояннй.

У поета „слѣдъ“ може означувати дорогу або шляхъ, тай дѣйстно дороги степовй, где була тѳлько кочуюча людинѳсть, подобали бѳльше на „слѣды“ якъ на гостинцѣ. (Самъ авторъ Слова называє дороги степовй „неготовыми“). Такимъ чиномъ *рица въ тропу Троянню чресъ поля на горы* толкую: „несучись шляхомъ Трояннимъ черезъ степы до Кіева“.

Щожъ значить „шляхъ Трояннй“? У насъ на пограничахъ кажуть: шляхъ румынскй, шляхъ ляцкй и т. д.; отжежъ „шляхъ Трояннй“ = шляхъ, що веде зъ землѣ Трояннѣй на Русь, шляхъ иловецкй, шляхъ степовый.

Назва „Трояній“ взяла своій початокъ зъ понятій релігійныхъ, однаковъ въ назвахъ *земля Трояня* и *тропа Трояня* перейшла она бôльше въ назву географичну, а се есть доказомъ, що тои пазвы не вынайшовъ авторъ Слова, але истновала она вже и передъ нимъ довшій часъ на Руси. Не сомнѣваюсь, що того термину, въ значеню митологичномъ, уживъ найперше поетъ Боянъ, котрый пам'ятавъ еще часы поганьства на Руси, отже зъ власной памяти и зъ живучихъ традицій мôгъ бувъ пôзнати головнй, характеристичнй рôжниці межи давнѣйшою а новою вѣрою. Межи першми поезіями Бояна а поематомъ „Слово о полку Игоревѣ“ минуло що найменше 150 лѣтъ, а часъ той выставъ зовсѣмъ на те, щобы назва „земля Трояня“ удомащилась, значить щобы зъ релігійной назвы вытворилась въ понятю Русинôвъ назва географична.

27. Вѣтри, Стрибожи внуци.

Коли Дивъ вергъ ся на землю, то по словамъ нашого поемату: вѣтри, Стрибожи внуци, вѣють съ моря стрѣлами на храмы плъкы Игоревы.

Ктожъ бувъ той Стрибогъ? У Дра Огоновского сказано: „Богъ небесной грозы, являючой ся въ буряхъ и вихрахъ, называвъ ся Стрибогомъ. Корѣнь того слова в *стрѣе*, знач. *гесгеате*, ôдтакъ Стрибогъ стоялобы зам. Стриббогъ“.

Ту зновъ понятія зъ собою помѣшанй, бо пôсля Слова не Стрибогъ освѣжае (*гесгеат*) воздухъ, але его внуки, вѣтры. Въ митологій призначена кождому богу якась окрема, свѣтова чиннôсть, и мы богôвъ не можемо мѣшати зъ ихъ сынами, а тымъ менше внуками, котрыхъ богами навѣтъ звати не можна. Поетъ н. пр. каже, що Русины суть „внуками Дажьбога“ — чижъ зъ того виходить, що вже кождый Русинъ есть Дажьбогомъ? А въ иншомъ мѣстци поетъ называе Бояна *внукомъ Велеса* — се такожъ не значить, якобы Боянъ бувъ самымъ Велесомъ. Ту отже треба конечно пошукати иншой розвязки до слова Стрибогъ.

Передъ всѣмъ насуваеся ту аналогія зъ вѣрованіями Грековъ и Римлянъ. „Стрибожи внуци вѣють съ моря“ — а пôсля греческой митологій богъ моря, *Позейдонъ*.

(а у Римлянъ Нептунъ), управленіе вѣтрами. Навѣтъ подѣ взглядомъ языковымъ можнабы Стрибога уважати богомъ водъ, бо славянскій корень *строу* (согласна *т* есть ту звукомъ вставнымъ) приходитъ въ назвахъ многихъ рѣкъ, якъ Двѣстеръ (*Dana-stris*), Истеръ, Стиръ, Стрый, Сереть — а такожъ въ словахъ: струя, струмѣнь, островъ, (с)рѣка и т. д.

Пишучи въ 16-омъ числѣ „Зорѣ“ про землю Трояню, мавъ я гадку, пояснити кѣлька мѣстцъ Слова за помочю греческой митологіи и Гомеровои Илиады. Для тогдышней гипотези мои дуже добре надавалось порѣвнане межъ Стрибогомъ а Позейдономъ, а еще красше промавляли за тою гипотезою самі интерпреты Слова, котрі Велеса называли „богомъ скота и поетѣвъ“, значитъ на рѣвни клали Велеса зъ греческимъ Аполлономъ. Та хочъ якъ понадні були для мене всѣ ті паралелѣ, я волю ѡдати довгъ правдѣ и якъ перше Велеса, такъ теперь Стрибога поясняю не въ мыслѣ греческой, але скандинавской митологіи.

Въ новѣйшій Еддѣ, въ такъ званомъ *Skáldskaparmál* т. е. въ инструкціи для поетѣвъ, сказано, що море есть домомъ вѣтровъ. Пѣсля Слова такимъ домомъ есть сине море, бо зъ ѡдтамъ вѣютъ вѣтры стрѣлами на хоробрі полки Игоря.

Въ иншомъ мѣстци Едды, въ оповѣданю *Gylfaginning*, подане таке вѣроване про вѣтры: Запытавъ ся Ганглери: „Зъ вѣдки повстае вѣтеръ, що має силу зворушити море и роздути огонь? Онъ такіи сильныи, а вѣкто его не бачивъ — диво та чудо!“ Тогды ѡдповѣвъ Гаръ: „Се заразъ тобѣ скажу. На пѣвночномъ небѣ сидятъ великаны, що має подобу орла; онъ, коли стане лѣтати, збивае вѣтеръ своими крылами“.

Сея повѣрка дуже схожа зъ повѣрками рускими. У насъ кажуть, що въ чотырѣхъ кѣнцяхъ свѣта, за морями, стоять напротивъ себе чотыри великаны зъ огромными вусями та чубами, и неустанно дують одинъ противъ другого. Кто сильнѣйше дуне, зъ той стороны буде вѣтеръ. А о вихрѣ кажуть, що его вытворюе „сатана зъ великими крылами“.

Та якѣбъ не були вѣрованя про вѣтры, въ Словѣ они завсѣгды выступаютъ помѣчниками Дива, т. е. бога вѣины. Валькиріи бѣльше управляютъ саблями Половцѣвъ и спѣ-

вами захохочутъ до бою, а вѣтры управляютъ стрѣлами несучи ихъ на непріятельскій войска. Въ той мысли говорить на иномъ мѣстѣ Ярославна: „О вѣтре, вѣтрило! чѣмъ мычиши хинновскыя стрѣлки на своєю нетрудноую крыльцю на моего лады (т. е. моего мужа) кон?“

Выходилобъ зъ того, що Дивъ а Стрибогъ суть лишь двѣ назвы для означеня того самого бога. Рѣвно якъ „стрикосы“, я и слово Стрибогъ выводжу ѡдъ скандинавского *strid* = война. Стрибогъ (*Streitgott*, *Kampfgott*) = богъ войны, Дивъ.

28. Хръсъ, Дажьбогъ.

Зъ помѣжи рускихъ (славянскихъ) божествъ згадуютъ ся въ Словѣ о полку Игоревѣмъ лишь тѣ два: Хръсъ и Дажьбогъ.

- а) Всеславъ великому Хръсови вѣкомъ поутъ прерискаше.
- б) При Ользѣ погыбашеть жизнь Дажьбожа вноука.
- в) Вѣстала Обида въ силахъ Дажьбожа вноука.

Хръсъ есть то само, що „Сонце“, и своимъ звукомъ пригадуе перскаго Кореса (або Кореша) и египетскаго Гороса. Тота старожитна назва есть доказомъ неизмѣнно давнаго культу того бога въ нашѣй земли и безперечно принесена Славянами еще зъ Азіи. Ѡдповѣдало то системѣ свѣтлопоклонской религіи нашихъ предковъ, що они сонце уважали своимъ найвысшимъ богомъ и около него групповали поменшихъ боговъ, котрыхъ або ѡдъ иныхъ народѣвъ переняли, або у себе дома вытворили для означеня певныхъ власностей и силъ головного бога. Выражене „великій Хръсъ“ ясно вказуе на головный культъ Сонця въ нашѣй Русѣ за часѣвъ поганьства.

Въ славянскомъ перекладѣ греческаго лѣтописца Махала такъ говорить ся про сонце: Солнце царь, сынъ Българовъ, еже есть Дажьбогъ.

Выражене Солнце-царь пригадуе намъ царь-огонь, якій добувають тертемъ ѡбъ себе двоихъ сухихъ деревъ. Той огонь уважае ся „святимъ“ (Болгаре называютъ его до

нынѣ огнемъ „*божимъ*“); при великихъ урочистостяхъ не можъ було иншого, якъ лишь того „царь - огню“ уживати. Въ Гербарѣ польскѣмъ зъ року 1596 говорить ся, що люде „*święta diablicy święcą, czyniąc Sobótki, pałac ognie, krzesażąc ognia deskami, aby była prawa świętość diabelska*“. Огонь выдобутый тертемъ двоухъ деревъ (дощокъ) зове людъ мазурскій стариннымъ выраженемъ „*kres*“ (порѣвн. *кресати* огню). Руске „*царь - огонь*“ и польске „*kres*“ мають той самъ корень, що и выражене „*Krzesz*“, такъ отже назва *Солнце - царь* рѣчево и языково зовсѣмъ сходять ся зъ нашимъ *Хрьсомъ*.

У насъ есть богато слѣвъ, котры утворились ѡдъ кореня *кор* и ѡдносятъ ся до сонца або до огню: *коровай* (овятый хлѣбъ), *куръ* (овятый птахъ), *коровѣдъ* або *хоровѣдъ* (танецъ въ честь бога Сонця), *коржъ* (пѣднalloкъ), *корочунъ* (у Гуцулѣвъ „Рѣздвяный пѣстъ“, припадающій въ ту пору, коли погане обходили „рождество Сонця“), *коршбурый*. Окрѣмъ того въ рускихъ казкахъ часто згадуютъ ся *короли* и *королеви чѣ*, що борють ся зъ змѣями; есть то представлено борбъ, якы по-ганьскому вѣрованю веде свѣтло зъ тьмою, *Корсѣ* зъ змѣю. (Пѣдъ впливомъ пѣзнѣйшихъ понятій въ тыхъ казкахъ незрозумѣле слово „*Корсѣ*“ замѣнено зѣстало на зрозумѣле „*король*“).

Про Хорса лишилась еще повѣрка межы Русинами въ околици Дрогобича. П. Франко доносить менѣ зъ ѡдтамъ, що въ самѣмъ Дрогобичи о чоловѣцѣ, котрый нѣбы-то бачивъ щось неимовѣрнаго, небувало, кажутъ: *бачивъ Форсѣ на бѣлѣмъ кони*. Въ той фразѣ навѣтъ замѣтна старинность формы „*Форсѣ*“, бо есть то 4 падежъ, котрый, якъ вѣдомо, рѣвнавъ ся давнѣйше падежеви першому.

Суть учені, що выражене *Хрьсѣ* порѣвнуютъ зъ староперскимъ *hvarē* = сонце; такимъ чинномъ бувбы *Хорсѣ* те саме, що *Сварогъ*, — той самъ богъ, лишь пѣдъ рѣжними назвами почитаный въ славянщинѣ.

Словами „*Солнце царь* неже *Дажбогъ*“ выражена тождность Хорса зъ *Дажбогомъ*. *Хорсѣ* есть назва ста-

ринна, вѣками переказана, — Дажбогъ есть формацією новѣйшою, спеціально рускою; Хорсъ має бѣльше свѣтове, загальне значене, а Дажбогъ есть нѣяко частиною Хорса, означае одну тѣлько его власнѣсть, о скѣлько Сонце есть подателемъ земныхъ плодѣвъ и богатствѣвъ.

Въ Словѣ названій Русины **внуками Дажьбога**, а въ рускихъ пѣсняхъ великодныхъ (въ гагѣлкахъ) Дажбогъ названный „Дѣдомъ“ (присвѣвуютъ часто: „Ой Дѣдъ, Дѣдъ та Ладо“).

Дословно **Дажьбогъ** = *Дай-Богъ* и, здае ся, до Дажбога ѣдносить ся присвѣвка въ нашихъ народныхъ колядахъ: „Ой Дай-Боже!“

Зъ плодѣвъ земныхъ лишали давній Русины одну часть для своего бога. Еше до нынѣ заховавъ ся гдѣкуды звычай, що на нивѣ лишаютъ гдѣщо стебелъ нежатыхъ и зовутъ тую жертву свою „Дѣдовою бородою“.

На Руси зовутъ еше солому, котру на св. вечеръ розстелютъ по землѣ, *Дѣдухомъ*; а снѣпъ пшеничный, котрый ставлять въ кутѣ образовой стѣны въ хатѣ, *Дѣдомъ*. Назвы *Дѣдухъ* и *Дѣдъ* поясняютъ ся тымъ, що Сонце, яко Дажбогъ, було богомъ земныхъ урожаѣвъ. Обрядъ наленя Дѣдуха (на другій день колядъ) есть такожь митологичного значеня; селянинъ до днесъ еше привязуе до того огню велику силу, уживаючи при нѣмъ всѣлякихъ заговорѣвъ и огрѣваючи ся огнемъ, щобы боляками не обкидало (Pauli I.; Галька, II, 14). А належитъ памятати, що пѣсѣня вѣрваны давныхъ Перзѣвъ боляки обкидали того, кто согрѣшивъ проти сонця.

Авторъ Слова называе Половцѣвъ „*дѣтьми бѣсовыми*“, а Русинѣвъ *внуками Дажбога* — иншими словами: Половцѣ суть „дѣти тѣмы“, а Русины „дѣти Сонця“.

(Поглядъ на поганьску религію Русинѣвъ).

Окрѣмъ Хорса и Дажбога не згадуе ся въ Словѣ про иншихъ славяно-русскихъ богѣвъ, за те зъ свѣта чарѣвъ и повѣрокъ зазначивъ поетъ кѣлька дуже характеристичныхъ моментѣвъ. Перше всего заслугуютъ на увагу тотѣ же-лѣзній папороти, що находились пѣдъ шоломами князѣвъ Романа и Мстислава, а мали таку чудотворну силу, що ѣдъ нихъ ажъ земля трясла ся а вороги передъ ними вергали

свои списы и головы свои поклоняли. Великою ваги після поета єсть такожъ „*друге тьло*“ Всеслава, той ченець въ котрѣмъ онъ родивъ ся и котрый по вѣрованю давной и теперѣшной Руси приносить чоловікови щастє. Въ иншѣмъ мѣстци наводять ся еще въ „Словѣ“ нѣчній сѣморци т. е. мраки, котрі идоуть мѣглами и помагають Игореви выдобути ся зъ неволѣ.

Въ готскѣй религій бачимо велике число богѣвъ, въ рускѣй перемагає той таємничій свѣтъ всѣлякого рода чарѣвъ и повѣрокъ, якіи еще и доси доховавъ ся въ нашѣмъ народѣ.

Для докладного пѣзнаня поганьскои вѣры нашихъ предкѣвъ богато придає ся „Слово о полку Игоревѣмъ“. Мы бачили, въ якою правдою представивъ поетъ головний знамена готскѣй (пѣвнѣчнои) вѣры, тожъ и головнихъ, характеристичныхъ знаменъ поганьскои вѣры Русинѣвъ мусимо дошукуватись такожъ въ Словѣ, тымъ бѣльше, що обѣ митологій, готску и руску, переводить поетъ паралельно, якъ то и було провѣднюю его мыслею.

Всѣ дотеперѣшні розправы о вѣрѣ нашихъ предкѣвъ лишъ въ однѣй частіи можуть задоволити. Звычайно митологове силують ся найти у Русинѣвъ якъ найбѣльше богѣвъ, проте всякій дотычній згадки въ нашихъ памятникахъ старорускихъ заразъ старають ся зложити въ якусь систему, не розбираючи ближше, чи згадані въ тыхъ памятникахъ боги суть дѣйстно рускими, чи може скандинавскими, або зъ ѣдкихъ вчуды занесеными. Отъ два характеристичні примѣры :

1) Въ другѣмъ договорѣ Русинѣвъ зъ Греками зъ року 945 кленуть ся Русины додержати умовы, инакше „кто преступитъ клятву, да будетъ клять отъ Бога и отъ Перуна.“

Русины-христіане кленуть ся Богомъ, а Русины-погане Перуномъ. Але ктожъ були тіи Русины? На початку договору сказано : „Мы отъ рода рускаго : Иворъ, Вуефастъ, Иокусевъ, Каницаръ, Шихбернъ, Сѣанъдръ, Либіаръ, Фастовъ, Гримъ, Акунъ, Аминодовъ, Шибридъ, Алданъ, Сѣирка, Фурди, Мутуръ, Адунъ, Адутьбъ, Фрутанъ, Емигъ, Бруны, Роальдъ, Гунастръ, Игелдъ, Турбернъ, Моны, Руалдъ, Алданъ, Тилена, Пубьксаръ“ и т. д.

Хибажъ се назвы руско-славянскій?... А предсѣ по всѣхъ митологіяхъ, на підставѣ того договору, утворено руско-славянського бога Перуна, котрого навѣть безцеремонно названо найвысшимъ богомъ! Варяго-Руссы їдутъ до Греції, Варяго-Руссы кленуть ся Перуномъ — и після дивной логики Перунъ есть богомъ славянскимъ!

Въ Словѣ о полку Игоревѣмъ приходитъ такожъ Перунъ, але ѓнъ стає по сторонѣ Половцѣвъ. Тамъ выразно говорить ся, що передъ нещасливою битвою надъ Каялою: чрѣвными тоуча съ моря идоуть, хотять приккрыти четири сонци, а въ нихъ трепещоуть синни млѣнини. Быти громоу великому, ити дождю стрѣлами...

2) Несторъ говорить о Володимирѣ, крестителю Руси: „И постави коумиры на холмоу внѣ двора теремного: Пероуна деревяна, и Хръса Даждьбога, и Стрибога, и Симарьгла, и Мокошь...“

Мы знаємо, що Володимиръ, потомокъ Рурика, въ першій добѣ свого пановани зносивъ ся часто зъ Скандинавією, проте не загинула еще була родова и религійна сиѣльнѣсть боярь и князѣвъ зъ давнюю ѓтчиною. По матери бувъ Володимиръ Славяниномъ, такъ нѣщо дивного, що побѣчь скандинавскихъ богѣвъ умѣстивъ ѓнъ и статую славянського Хорса-Дажбога коло свого терему.

О неславянскости выраженій Симарьглъ и Мокошь нема що багато говорити. Стрибогъ, якъ вже знаємо изъ Слова, бувъ скандинавскимъ богомъ, те саме що Дивъ у Готѣвъ. Перунъ знаный намъ зъ договорѣвъ Игоря и Святослава зъ Греками, а если ему Володимиръ придававъ ажъ надто велику почесть, то се певно не бувъ поглядъ славянскій; мы вже бачили въ розправѣ про Трояна, що деякі племена германскій посередъ трѣйніъ своихъ богѣвъ клали на першѣмъ мѣстци не Водана, але Тунара (Donner, Перунъ).

Колижъ російскій и малорусскій митологи зъ рускихъ памятниківъ не умѣють добре розѣзнати, що руске а що скандинавске, то тымъ менше дивувати буде, що они въ доброй вѣрѣ все уважають славянскимъ, що зъ посередъ богѣвъ находило ся у другихъ племенъ славянскихъ. Отъ и зарилось въ нашихъ митологіяхъ безчисленными богами и богинями, и вышли системы, якихъ нѣ въ народныхъ

переказахъ нѣ въ давнѣмъ нашѣмъ поэтичнѣмъ памятнику (въ Словѣ о полку Игоревѣ) не находимо.

Въ виду такъ слабѣнькихъ и хибныхъ дослѣдѣвъ на поли руско-славянскои митологіи, признаюсь, менѣ трудно прииде пояснити воѣ существенный прилѣты поганьскои вѣры нашихъ предкѣвъ, о скѣлько они представленіи въ Словѣ. Постать Хорса-Дажбога и повѣрки про „*напороти*“ и „*язвено*“ поясняятъ я за помочео дохованныхъ на Руси традицій; про иншіи повѣрки и про пѣрядній божества (митичный существа) я даю пониже лишь короткій замѣтки. Може кто другій, идучи за моими указами, пояснить предметъ докладнѣйше, а я пересвѣдченный, що коли ученіи возьмутъ Слово за пѣдставу до своихъ митологичныхъ студій, они на его основѣ и при помочи дохованныхъ на Руси повѣрокъ выяснять докладнѣйше поганьску вѣру нашихъ предкѣвъ, нѣжъ то зроблено доси.

29. Донъ кличеть и зоветъ князи на погѣдоу.

Дуже важне мѣстце находить ся въ Словѣ, на котре интерпреты не звертали уваги. Коли войско Игоря ступило на половецку землю, то по словамъ поэта Дивъ „*кличеть вѣрхоу древа*“ и взывае Половцѣвъ до борбы — а паралельно до того мѣстца каже поетъ (по причинѣ розгрому Игоревоего войска): **Донъ кличеть и зоветъ князи на погѣдоу.** На покликъ грѣзного Дива заразъ Половцѣ стали громадитись до бою, а на покликъ Дону лишь Ольговичи хураерни князи доспѣли на брань.

Передовѣмъ насущаеся пытане, для чого поетъ готского Дива въ паралелю ставить зъ рѣкою Дономъ? Митологи заразъ готовіи накинути ся на автора Слова: „Неукъ — скажуть — пописавъ небылицѣ, бога вѣины порѣвннавъ зъ рѣкою! Не знае славянскои митологіи!“ Для нихъ, для тыхъ митологѣвъ, булобъ наручнѣйше, якбы який „Симарьгль“, або хочъ „Перунъ зъ золотыми вусами“, або „Мокошь“ накликувавъ Русь до вѣины...

Покликъ Дону выдати ся мусить дивачнымъ для того, що мы на славянську митологію задивлялись доси изъ становища иншихъ народѣвъ, якъ Грекоѣвъ, Римлянъ, Герма-

нобѣ. Намъ заблаглось конечно, чтобы было русскихъ богѣвъ „богато“, тому и нѣкто не зважавъ на автора Слова, котрый предѣлѣ жиючи въ 12. столѣтѣ, въ часахъ гдѣ поганство на-добре еще въ нашѣмъ народѣ процвѣтало, мѣгъ якъ найдокладнѣйше поганскоу вѣру нашихъ предкѣвъ знати. Хоть зъ жалемъ, але я вже розставсь зъ манією боготворства и зовѣмъ иншими засадами руководжусь при выясненію тыхъ мѣстцъ Слова, що ѣдносять ся до рускои митологій.

Пѣсля дохованыхъ на Руси повѣрокъ вода есть „непочатоу“ и занимае побѣчь огню (отже и сонця) одно зъ первыхъ мѣстцъ. У нашихъ гѣрянъ доховалось вѣроване, що царь-огонь разомъ зъ царицею-водою сотворили свѣтъ. Въ однѣй галицко-рускѣй колядѣ (помѣщенѣй въ Христоматіи Головацкогѣ) такъ описуєсь сотворене свѣта: „Ой коли було зъ нащада свѣта, тогды не було неба нѣ землѣ, ано лишь було синее море“. Въ загалѣ по понятію Русинѣвъ земля выплынула зъ моря, або вынята зъ нея.

Въ водѣ мешкають рѣжні водніи существа: Морены, Морскіи панни, Русалки. Особливожь важніи и святіи були тѣ рѣки, въ котрыхъ приходить слово *Дана*, якъ Дунай, Донъ (Танаисъ), Днѣпръ (Данаприсъ), Днѣстръ (Данастрисъ). Здаєсь, що и въ пѣсняхъ народныхъ не безъ причины приспѣвуютъ: „Ой Дана, Дана!“

Як. Головацкій пише въ своѣмъ Баснословію: По понятію Славянъ воды, рѣки, моря населеніи были рѣжними митичными существами. Зъ вѣрованія въ божественнѣсть воды повстало друге вѣроване, що на берегахъ водѣ, въ поблизкости божества, треба ѣдиравливати богослужebníи обряды. Зъ того выходить, що мѣстцями такихъ богослуженій были особенніи мѣстца у берегѣвъ священныхъ озеръ, рѣкъ, потокѣвъ, куды народъ громадно збиравъ ся. О тѣмъ свѣдчатъ давніи писателѣ. Такъ у Прокопія (III., 14.) читаемо, що „Славяне обожаютъ рѣки, и и мѣ и гдѣкотрыхъ другихъ духѣвъ, приносятъ имъ жертвы и по жертвамъ гадають о будущинѣ“. Несторъ говоритъ, що Русияны-погане „кладзымъ и ѣзерамъ жертвоу приношають“, о чѣмъ и Новгородска лѣтопись згадує. Такожъ въ уставѣ Володимира о судахъ згадує ся про людей, що молятъ ся у воды, а въ правилахъ митрополита Іоана читаемо о

людяхъ, „іеже жроуть вѣсомъ и колотомъ и колоди-
земъ“. Наконецъ и Кирилъ явно научае: „не нарицайте
соетѣ бога ни въ рѣкахъ, ни въ стоуденцахъ“.

Почестъ до гдєйкихъ колодязей, озеръ и рѣкъ еще и
до нынѣ не выгасла въ народѣ; до нынѣ называе народъ
гдекотри керницѣ святыми, населяе рѣки, озера и керницѣ
морянами, водянами, русалками, топельника-
ми; еще нынѣ одиравае онъ на берегахъ рѣкъ розличнй
обряды, особливо въ день Купала, где рано купаютъ ся въ
рѣкахъ, умывають ся непочатою водою, а ввечеръ при-
носятъ идола, Моряну (Марену), потопляютъ его и кидаютъ
на воду вѣнки, цвѣты (сокирки, васильки, черевички, гвоздики,
звѣнки, рѣзноцвѣтъ), при чѣмъ спѣвають ся обрядовй цѣсни.

Зъ всего видно, що рускій Славяне въ часахъ погань-
ства поклоняли ся воднымъ божествамъ, очищали ся водою,
мыли ся водою, приносили воднымъ божествамъ въ жертву
цвѣтнй вѣнки и вѣрили въ пророчу силу водныхъ
божествъ.*)

Въ Словѣ въ кѣлькахъ мѣстцахъ згадае ся про не-
звычайну силу воды.

Князь Игорь, прибывши зъ неволѣ щасливо надъ До-
нецъ, такъ до него промовляе: **О Донче!** не мало ти ке-
лична, лелѣвашоу князя на влѣнахъ, ставшоу кѣмоу
зеленоу травоу на свонхъ сребреныхъ брезѣхъ, одѣ-
вашоу кѣго теплыми мѣглами подъ сѣнню зеленоу
древоу. Стрєжаше кѣго гоголемъ на водѣ, чайцами на
строуяхъ, чрьнадыми на вѣтрѣхъ.

Ярославна, жена Игоря, молитъ ся до Днѣпра: **О Днѣ-**
пре Словоутичю! ты проенилъ кѣси каменнымъ горы

*) Пишучи о рѣжного рода божествахъ, я придерживуюсь
лишь загално принятого термину, а зовсѣмъ не маю на мысли
окремыхъ „pleno titulo“ богѣвъ и богинь. Одношенє тыхъ бо-
жествъ до головного бога, Хорса, було такого рода, якъ и. пр. въ
христїанскѣй религїи одношенє межѣ Богомъ а Святыми. Въ ла-
тиньскѣй церквѣ (и въ греческѣй у Уніятѣвъ) подыбуемо звичай
устанавливати статуѣ Святыхъ (деревляны, камѣнны, металевы) въ
церквахъ при дорогахъ, по поляхъ Але якъ тыхъ статуѣ не мо-
жемо уважати окремыми Богами, такъ и подряднй божества
Русинѣвъ-поганѣ окремыми богами не були. Статуѣ тыхъ бо-
жествъ представляли духѣвъ опѣкунчыхъ, певну силу головного
бога, существа посереднй межѣ богомъ а людьми и т. д.

сквозѣ землю половецкую. Ты лелѣмъ їси на соетѣ
Святослави носады до плькоу Кобыкова. Къзлелѣй,
господине, мою ладоу къ мнѣ, абыхъ не слала къ нему
слезъ на море рано.

О невычайнѣй силѣ моря, котре головно ратует Игоря
зѣ неволѣ, я говорити буду въ окреомѣ артикулѣ, протѣ
и ѡдсылаю до него.

Побѣдъ добрыхъ рѣкъ згадуютъ ся въ Словѣ и лихѣ
рѣки, але тѣи находятъ ся подѣ панованемъ Половцѣвъ и
Литвы. Поетъ н. пр. розказуе, що колись, за панованя ру-
ского, плыли Двина и Сула среберными струями, а нынѣ
занечищенѣи они поганцями: оуже Гоула не течетъ сере-
брыными струями къ градоу Переяславу, и Двина боло-
томъ течетъ онымъ грознымъ Полочаномъ подѣ кли-
комъ поганыхъ. А на иншомъ мѣстци говоритъ поетъ про
рѣку Стугну, що затопила князя Ростислава: Стоугна
хоудоу строю имѣи, пожрѣши чоужи роучни, и строуги
ростре на коустоу. Оуношоу князя Ростислава затвори
днѣ при темнѣ березѣ.

Если малѣ рѣки, по вѣрованю давной Руси, мають
такѣи впливъ на жите людей, если малый Донецъ и Днѣпръ
(не говорячи о мори) ратуютъ або ратовати мають Игоря
зѣ неволѣ, для чогожь бы Донъ не мавъ способѣвъ причи-
нитися до побѣды Русинѣвъ?

Донъ есть святою рѣкою, а маючи силу пророчу, зѣ
обѣтницею побѣды ошибнути ся не може. Онъ не потребуе,
якъ той готскѣи Дявъ, являти ся на побоевищахъ, само
его пророче слово есть достаточною порукою доброго успѣха.
Донъ не має до помочи Валькярѣи нѣ военныхъ оружѣи, але
помагати може войску рускому въ иншѣи способѣ: може
выляти водами, затопити въ своѣмъ руслѣ Половцѣвъ, може
наслати мракѣи на войска ворожѣи, може споводовати вѣтеръ
противный и т. д. Тай недарможъ авторъ Слова цѣше майже
завсѣгды „великий Донъ“ — се не припадковѣи якѣиось епи-
тетъ, але нарочно ужитѣи, подобно якъ въ выраженю
„великий Хрѣсъ“.

Замѣчаю еще, що противоставлена Дону и Дива ува-
жаю дуже щасливою придумкою автора. Хрѣсъ - Да ж-
богъ, то бувъ богъ спокойный, благодатный, що добавъ о

добро Руси, о плоды земни — не ему братись до меча!
А якогось бога войны, подобного Диву, Руины вже по
мирному овому успособленю безпечно не мали.

30. Голнце скѣтитъ ся на небесѣ: Игорь князь въ
рууской земли! Дѣвци поють на Доунах: вьють
ся голоси чрезъ море до Кыева.

Якъ Игорь выбравъ оя въ похѣдъ на Половцѣвъ, то
Голнце (Хорст) юмоу тѣмоу поутъ застоупаше — зна-
чить, сонце остерегало князя передъ небезпеченствомъ;
колижъ Игорь зъ неволѣ повернувъ на Русь, утѣшилось
Сонце и заяснило въ повной красѣ на небѣ. Зновъ одинъ
хорошій образецъ зъ нашої давной митологiи!

Больша труднѣсть заходитъ зъ выраженемъ: Дѣвци
поють на Доунах. У Дра Огоновского сказано: „Змыслъ
ту такий: Дѣвчата спѣвають не тѣлько въ Кіевѣ, коли
Игорь сюды приѣхавъ, але й далеко ѡдъ Кіева. Въ пѣсняхъ
народныхъ названный моремъ иногда и Дунай, тутки же
означивъ авторъ сею назвою мабуть рѣку Днѣпро; тай въ
великорускихъ былинахъ Днѣпро названный деколи Дуна-
емъ.*) Авторъ хотѣвъ отже вѣдай се сказати, що голоса
спѣвающихъ дѣвчатъ вьють ся черезъ Днѣпро до Кіева.“

Зновъ закину интерпретамъ, що они важнѣйшій мѣстця
Слова поясняютъ не въ звязи зъ цѣлымъ текстомъ, але надъ
кождымъ уступомъ розправляютъ зъ особна. Очевидно, що
кожда така интерпретація кѣнчити оя мусить на якѣсь до-
гадцѣ, и кѣлько интерпретѣвъ, стѣлько и догадокъ — пози-
тивныхъ результатѣвъ зъ такой работы бути не може.

Въ Словѣ переведена дуже хороша паралеля. Коли

*) В. Ягичъ въ Archiv für slav. Philologie (томъ I, зом. 2.,
стор. 299—333) такъ говоритъ: „Въ російскихъ пѣсняхъ Дунай
такъ рѣдко приходитъ, що тыхъ кѣлька примѣровъ, де онъ зга-
дуе ся, уважати треба реминисценцією зъ малорускихъ пѣсень
народныхъ. Въ Шейна збранику російскихъ пѣсень приходитъ
Дунай два-три разы тѣлько яко римъ, н. пр. Дунай сынъ И ва-
новичъ Дунай. Тотѣ звороты не мають нѣчого спѣльного зъ
тою ролею, яку одграваетъ Дунай въ поезiи народнѣй другихъ
Славянъ“. Наводжу се мнѣне ученого слависта въ доказъ, якъ
то небезпечно при пояснюваню Слова бѣсмыслати ся заедно на в е-
ликорущину.

Половцѣ побѣдили и стали Русь нищати, то „готскими красными Дѣвкы вѣспѣша на врезѣ синѣмъ морю“ — а параллельно до того уступу каже поетъ, що коли Игорь щасливо выдобувъ ся зъ неволѣ и станувъ на руской земли, що тогда „Дѣвници поють на Доунан“. Якъ тѣ красными Дѣвкы мы нашли въ готской митологiи, такъ теперь сихъ Дѣвицъ на Доунан шукати мусимо въ митологiи давныхъ Русинѣвъ.

Ктожь суть тѣ Дѣвицѣ, що вразѣ зъ Сонцемъ такъ утѣшились зъ повороту Игоря?

Се суть Морскіе панны, майже то само, що нынѣшній нашъ рѣчный Русалки.

Въ Баснословію Головацкаго читаемо: „Русалка значитъ жителька воды, ѡдъ кельтского слова русъ (вода), ѡдъ котораго кореня и руске русло (середина рѣки) походить. То суть тѣ самыя Нимфы, про котры згадуе Прокопій. Жиючи постѣйно въ водѣ, на празникъ Лады весною, коли вся природа празновала свое воскресене и поворотъ Сонця, они выходили зъ воды и ѡдправляли хороводы на лугахъ, въ лѣсахъ и на нивахъ. Русалки суть существа легкіе, майже безтѣлесніе“.

О теперѣшнихъ Русалкахъ говоритъ Головацкій: „Нынѣшній повѣрки представляютъ ихъ существами свавольными, шутливыми; они колишуть ся по деревьяхъ, чешуть ся при свѣтлѣ мѣсяця; але иногда нападаютъ на людей и заскочуютъ ихъ до смерти. Нарѣдъ представляе ихъ особѣ существами земно-водными, и розмѣщае ихъ такожь по поляхъ и лѣсахъ“. Пѣснями народного вѣрованія мешкають Русалки въ пѣдводныхъ теремахъ и замкахъ, збудованныхъ зъ кораллѣвъ, мушель и перелѣ.

Наведеніи Головацкимъ давній вѣрованія про Русалки дуже добре надають ся до поясненія Слова. Русалки зъ весною празновали хороводами, танцами и пѣснями, поворотъ Сонця. Сежь саме, хочъ иншими словами, говоритъ ся въ Словѣ. Коли Игорь выбравъ ся на войну, Сонце покryлось тьмою; коли Игорь бувъ въ неволи, засумовала вся природа, солнцю оутрѣпкѣ свѣтъ, и въ наслѣдокъ того ничить трава жалоцями, а древо съ тоугою къ земан приклонилось. Колижь Игорь повернувъ на Русь, засіяло

Сонце назадъ въ цѣлой красѣ и отъ заразы въ честь Сонця (а тымъ самымъ и въ честь Игоря) заспѣвали „Дѣвци на Дунаи“.

Важне еще пытане, о якѣмъ то Дунаю говорить поетъ?

У всѣхъ Славянъ, а особливо Русинѣвъ, зачислѣе ся Дунай до рѣкъ святыхъ. Въ народныхъ пѣсняхъ часто говорить ся про Дунай-море, а навѣтъ кожда бѣльша рѣка zove ся въ тыхъ пѣсняхъ Дунаемъ.

Въ Словѣ выражѣне Дунай взѣте въ одномъ мѣстци такожь въ значеню переносномъ. Ярославна, жена Игоря, такъ плаче про своего мужа: „Полечю згизницю по Дунаевки; омочю вѣврянъ роукавъ въ Камалъ рѣцѣ, оутроу книзю кровавыя яго раны на жестоцѣмъ яго тѣлѣ“.

Ярославна була въ Путивли надъ Днѣпромъ, а хоче зазулею летѣти по Дунаеву и дѣстатись на степъ. Географы на добре похиталибъ головою, якбы пришлося выражѣне Дунай брати въ значеню властивомъ, географичномъ. Въ понятю Ярославны Дунаемъ мѣгъ бути тѣлько Днѣперъ, тай дѣйстно княгиня въ своихъ молитвахъ удаеся межъ иншими такожь до „Днѣпра-Словутича“, щобы сей на своихъ фаляхъ приколисавъ Игоря назадъ до неи въ Путивль.

Въ выраженю: Дѣвци поють на Дунаи: вьють ся голоси чрезъ море до Києва, слово Дунай треба брати въ значеню властивомъ. То вже суть слова самого поета, а впрочѣмъ выражѣне „чрезъ море“ лишь до спѣву наддунайского (при устью рѣки до Чорного моря) односитись може. Рѣка Дунай, въ географичномъ значеню, була авторови Слова добре знаною, якъ видно зъ уступу про галицкого князя Ярослава Осмомысла.

31. Присноу море полоунощи: ндоуть съморчи мьглами. Игореву книзю Богъ поуть кажетъ изъ земли половецкой на землю роускою. Погасоша вечероу зарн.

Уступъ о утечи Игоря зъ неволѣ належитъ до найкрасшихъ въ нашѣмъ поематѣ, однакъ интерпреты якъ най-

гѣрше его скоментовали, понищивши въ нѣмъ все, що було доброго пѣдъ взглядомъ языковымъ, поэтичнымъ и митологичнымъ. Отъ ихъ выводы:

„Смѣрчи (кор. *мрѣк*) = хмары дощевй. Въ *Толкованіи* неудобь-познаваемымъ *рѣчамъ* (XIII. вѣку) пѣдъ словомъ *смерчъ* читаемо таке пояснене: „плавница, облакъ дѣжджикъ, нже водоу отъ морѣ вѣзнимаетъ, иже въ гоуѣ, и пакы проликаетъ на земахъ.“ Порѣвн. словарь Зизанія и Беринды: „*сморщъ* = *оболокъ, который съ неба спустивши ся воду съ моря смокчетъ*“. Се вѣровано утворилось мабутъ на основѣ древнѣго переказу митичного о змѣи, котра выпивала молоко бѣдъ коровъ бога-громовика, с. в. выпивала воду зъ дощевыхъ хмаръ. Пѣзнѣйше-жъ вѣровано, що тота змѣя выпивае воду зъ моря, озеръ, рѣкъ и жерель, и проте фантазія простого люду утворила собѣ мить о *смерчи*, с. в. о *хмарѣ дощевй*, котра зъ неба спустивши воду зъ моря смокче. Ѡдтакъ вѣровано о смерчи було перенесено на дугу або веселку (порѣвн. польске *tesza*, котре первѣстно тоє означало, що руске *туча*.) Зъ того видно, що основою мита о змѣи, о смерчи та дузѣ послужило зъявище природне, позаякъ хмары справдѣ зъ выпарѣвъ земскихъ утворяють ся Колижъ авторъ Слова написавъ, що *смерчи идутъ мглами*, то хотѣвъ ѡнъ мабутъ се высказати, що чорнѣ хмары, котрѣ повисли надъ землею, пѣдѣймають ся и счезають изъ мраками. Онижъ усувають ся зъ за того, що богъ свѣтла дозволивъ Игореву вернути ся въ землю рѣдну“.

Супротивъ тыхъ выводѣвъ замѣчу найперше, що въ выданю Мусинъ-Пушкина и въ рукописи Катерины нѣякѣ *смерчи* анѣ *сморчи* не приходятъ — тамъ стоитъ *сморци* и того выраженя безъ potreбы на якѣсь *смерчи* замѣнати не годить ся. (Если давнѣй рускѣй етимологи тоє „неудобь-познаваемое *смерчъ*“ выводили ѡдъ „*смоктати*“, то имъ еще простити можна, але що нынѣшнѣй етимологи такѣй выводъ за добрый приймають, то вже оправдѣ грѣхъ непростимый).

Замѣчаю такожъ, що пѣсля ясного текста Слова нѣяка хмара дощева не спукалась зъ неба до моря, а противно тѣи *сморци* просто зъ моря вышли. Въ паралельномъ мѣстци Слова, где описаный прихѣдъ Дива на побоевище, сказано: *чрѣнными тоучи съ моря ндоутъ, хотѣтъ прикрыти чѣтыри солнца*. Ту такожъ нема нѣякои бесѣды о спаданю на землю, анѣ о „*смоктаню воды*“.

Словами „*съсморци ндоутъ мглами*“ зовсѣмъ не хотѣвъ поетъ сказати, будто „чорнѣ хмары пѣдѣймають ся и счезають изъ мраками“. Сморци власне на те покрыли

землю, щобы мѡгъ Игорь непостережно ѡдъ Половцѣвъ предприняти овою утечу. Се ясно выплывае зъ тексту Слова и зъ лѣтописи. Игоря стерегло 20 Половцѣвъ — чижь мѡгбы ѡнъ въ ясну нѡчь уйти ихъ бачному оку? А треба знати, що кѡнь приготовленный для Игоря, находивъ ся досыть далеко ѡдъ вязницѣ, ажъ на другѡмъ березѣ рѣки. Отжежь не досыть було, пѡдважити стѣну вязницѣ, але треба було незамѣтно ѡдъ 20 сторожѣвъ перекрыкати ся тайкомъ черезъ рѣку — треба було, якъ каже поетъ: поскокочити горнастиємъ къ тростиню (въ очеретъ) и бѣлымъ гоголемъ на кодоу, и доперва переплывши тую воду, сѣсти на брѣзъ комонъ. Все то, очевидно, лишь середъ великои пѡтмы можъ було доконати.

Дальше не поясняютъ зовсѣмъ интерпреты:

1. Для чого море прыснуло?
2. О котрѡмъ мори есть ту бесѣда?
3. Для чого море прыснуло о пѡвночи, и якимъ чудомъ ѡдъ пѡвѡчнои мглы вже вѣчероу погасѡша зари?

То такъ було. Ярославна помолилась до Вѣтра, Днѣпра и Сонця, и слезы свои Днѣпромъ пѡслала „на море рано“. Добрый Словутичъ понѣсъ слезы княгинѣ зъ собою и въ ночи передавъ ихъ морю; отъ и заразъ Чорне море предприняло воѣ мѣры, щобы нещастного князя освободити. Оно заворушилось и цѣлы хмары туманѡвъ (мракъ) понеслись на землю половецку. Тѡлькожь воѣ тѣ мраки не могли були въ однѡй хвили пѡднаться зъ моря и въ тѡйже хвили покрыти весь степъ. На те треба конечно часу; отожь о пѡвночи море прыснуло, а доперва слѣдующого вечера погасѡша зари на небѣ.

Такой есть хѡдъ мыслей въ Словѣ и надѣюсь, що супротивъ такъ логичного вывода всяка критика замовкне. Додамъ тѡлько, що моремъ, котре освобождае Игоря, не може бути Синѣ море, — разъ длятого, що Днѣперъ туды не вливаеся; въ-друге тому, що Синѣ море выступае всюду по сторонѣ Половцѣвъ; а въ кѡнци и длятого, що поетъ въ цѣлѡмъ уступѣ, где говоритъ оя про утечу Игоря, нѣгде нѣ про „Синѣ море“ нѣ про „синѣ мглы“ не згадуе.

Менѣ зовсѣмъ не дивно, що Чорне море выступило тѣмъ же противъ Синѣго. Такужь аналогичну мысль пере-

провадивъ и нашъ поетъ, Шевченко, въ своѣмъ поематѣ „Гамалія“, где розказано, якъ Чорне море держить сторону козако́въ а Босфоръ сторону Турко́въ, и якъ Чорне море тяжкими грезьбами амуше Босфоръ до поелуху. Чорне море му сѣло навѣтъ бути прихильне Русинамъ, бо до него вливають ся двѣ такъ для Русино́въ священный рѣки, якъ Дунай и Днѣперъ. Анужь бы загни́вались тѣ два „Дунаѣ“ и понесли свои воды куды инде — а по́сля поганьского вѣрованя могло справдѣ такъ стати ся!

Але вери́мъ еще до выражѣня **идоу́тъ сѣморци** **мыглами**. Если зведемо тое мѣстце зъ мѣстцемъ паралельнымъ „чръными тоу́чи сѣ моря **идоу́тъ**, хотать прикрыти чѣтыри солнца“, то цѣла интерпретація наша готова. Въ одномъ и другомъ случаю зъ моря по́днѣлись мраки, то́лькожь въ другомъ случаю (чръными тоу́чи) тѣи мраки понеслись въ гору, зъ нихъ утворились дощевѣ хмары — а въ першомъ випадку (**идоу́тъ сѣморци**) они налягли „мглами“ землю, покрыли цѣлый степъ. Нedarмо то поетъ до слова **сѣморци** додавъ **мыглами**; онъ въ иншомъ мѣстци каже: **мыгла** **пола** **покрыла**, — отже и **сѣморци** **покрыли** землю.

Изъ всего выходитъ, що **сѣморци** въ Словѣ означае **мраку**. Игорь лишь середъ великой **мраки**, налягающей землю, мѣгъ неостережно уйти зъ вязницѣ. А тая **мрака** залягала землю не лишь ночами, але и днями, якъ видно зъ дальшого тексту Слова, где сказано, що **Донецъ одѣвавъ князя „тепылыми мѣглами подъ сѣнню зеленоу древоу“**. Выражене **подъ сѣнню** (въ тѣни) стягае ся на часъ **днєвныи** а не **но́чний**; выражене **тепылыми мѣглами** стягае ся такожь на часъ **днєвныи**, бо если въ ночи (по́сля слѣвъ поета) була „студена роса“, то му сѣлибъ бути и „студенѣи мгы“; въ кѣнци выражене **одѣвати** одновѣтъ ся до **мракъ наземныхъ**, а не до „хмаръ дощевыхъ“, якъ то хотать интерпреты. (Хмары дощевѣи и студена роса — якось не найлучше одно зъ другимъ годѣть ся!)

Примѣтка. Цѣле баламутство при толкованю слѣвъ „**идоу́тъ сѣморци мыглами**“ натворили росѣйскѣи интерпреты. Въ азыцѣ росѣйскомъ „**мракъ**“ мае инше значене

якъ малоруске „мрака“, бо означає „пѣтьму, темнѣсть“, а таке значенє не надавалось до текоту Слова, бо предѣл пѣтьма не може виходити зъ моря. Отъ и чепились великорускї интерпреты за „неудобь-познаваемое“ слово смѣрчь, зъ чого и вийшла великаньска нїсенїтниця. Та тѣлько жалѣ, що малорускї интерпреты, жѣсто боронити рѣднои бесѣды, дали уловитись вѣ сѣти и на кождѣй ступѣ одкрывають вѣ Словѣ якїсь урѣвнї „великоруссизмы“. А прѣтї великоруссизмы, якъ мы повсюды бачили, нема вѣ старорускомъ нашѣмъ поематѣ „нѣ ды ху нѣ слыху“.

32. Вѣтрѣ-Вѣтрило, Днѣпрѣ-Словоутничѣ, трескѣтлоє Солнце.

Помолилась Ярославна давнымъ руско-поганьскимъ святошамъ: Вѣтрови, Днѣпру и Сонцю — и вѣ наслѣдокъ тої молитвы вся природа, при участї Бога христїянського, помагавъ Игореви до щасливого повороту на Русь. (Аналогичну гадку перепровадивъ Шевченко вѣ першѣмъ уступѣ „Гамалїи“, где наводять ся молитва козаковъ вѣ неволи).

Що представляють Вѣтерѣ, Днѣперѣ и Сонце? Якъ вѣдомо, поганьска вѣра нашихъ предковъ оживляла духами и рѣзними существами землю, воздухъ и воду, и вѣ такї повѣрки особливо богата митологїя руска. Вѣтерѣ есть ту представителемъ воздуха, Днѣперѣ — воды, сонце — свѣтла. Всѣ они Ярославноу названї „господинами“, т. е. панамъ людей, землї.

Днѣперѣ о стѣлько причинивъ ся до великої акціи природы, що ѣнѣ неустрашимо, скрозъ землю половецкою, заплѣсь слезы Ярославны до моря.

Море, замѣтивши слезы княгинї, заразъ заворушилось и зъ него пѣднялись безчисленнї мраки, маючі ити вѣ помѣчь Игореви.

Вѣтерѣ понѣсь тїл мраки на поля половецкї и покрывъ ними землю.

Сонце, котре (пѣсля молитвы княгинї) надто ясно свѣтило вѣ земли половецкѣй и своими горячими лучами лишъ шкодило Игореви и его войску, теперъ вже не свѣтитъ ясно, бо крѣзь мраки не легко его лучамъ пробити ся до землї.

Отъ и такую то ситуацію, на приказъ Бога христіянскаго, выходилоу Игоръ для своей утечѣ.

На первый взглядъ ока якое-то дивное заходитъ помѣшаніе религіиныхъ понятій: христіанскій Богъ разомъ съ поганскими „господинами“ ратуетъ князя Игоря съ неволѣ. Однако мусимо памятовати, что авторъ Слова живъ въ 12-омъ столѣтіи и бувъ чловекомъ мирскимъ. Тогда жила еще въ повной силѣ поганска религія на Руси, — христіанство въ такъ короткомъ часѣ не могло еще выкоренити вѣрованія давняго. Нынѣ, въ 700 лѣтъ по написаню Слова, всеякого рода поганскіе повѣрки живутъ такожь въ немалой силѣ на цѣлой Руси; вѣра въ духовъ (домовыхъ, водяныхъ, полныхъ, лѣсныхъ, ночныхъ), вѣра въ чары, въ знахуровъ и вѣдьмы, въ рожного рода заговоры и забобоны не вымерла по нынѣ у нашего люду (а по части и у интеллигенціи), а противно уважаеся якбы складовою частею христіанской религіи. Чижь давно, что въ 12-омъ вѣцѣ поганска вѣра получилася съ христіанскою въ одну цѣлостъ и связалася неразлучно съ именемъ христіанскаго Бога. Богъ-Христосъ станувъ выправдѣ на мѣстцѣ Хръса, але въ понятію тогдашнихъ людей послугувавъ оя тымижъ силами природы, что и давнѣйшій богъ поганскій.

Мы привыкли, читаючи нашихъ лѣтописцевъ и творы старорусской письменности, уважати давню Русь краемъ раг excellence христіанскимъ, але забуваемо, что майже вся давня литература писана була въ монастыряхъ и особами духовными, протѣ и носитъ на-скрѣзь барву религіи. Тымчасомъ поза монастырями выглядало зовсѣмъ инакше, а доказомъ того не лишъ Слово о полку Игоревѣмъ але и доси дохованіе повѣрки. Тай кто знае, чи въ 12-омъ столѣтіи було вже на стѣлько священниковъ, чтобы съ добрымъ хѣномъ могли трудити ся на Руси.

Моливу Ярославны и помѣчь, яку Игореву удѣлае природа при участіи Бога, я уважаю не якоюсь поэтичною придумкою автора Слова (такихъ религіиныхъ системѣвъ нѣякій поетъ не придумаетъ!), але вѣрною репродукціею тогдашнихъ религіиныхъ вѣрованъ. И подъ тымъ взглядомъ мае Слово для науки невычайно велику вартѣсть.

33. Синий Донъ, Дунай-море.

Авторъ Слова называетъ Донъ майже всюда „великимъ“, а лишь одинъ разъ „синимъ“. Последній эпитетъ приходитъ заравъ въ другомъ уступѣ поемату, где князь Игорь выказуе дружинѣ цѣль своего походу на Половцѣвъ. Онъ такъ каже: **И всидемъ, братиѣ, на свои брѣзвы комони, да позримъ синего Доноу!**

У Дра Огоновского сказано: „Синій що до значеня одповѣдае латиньскому саeruleus и е стѣйнымъ знаменованемъ барвы воды; порѣвн. море *сине*, лат. саeruleus Thymbria, pontus саeruleus, шагъ саeruleum.“

Порѣвнане зъ латиньскими властивостями бесѣды до нашего поемату въ сѣмъ wypadку зовѣмъ не надае ся, бо эпитетъ „синій“ ѳдноситъ ся въ Словѣ завсѣгды лишь до готскихъ богѳвъ и богинь и въ такѳмъ значеню пише поетъ всюды: синіе морѣ, синии мѣглы. Очевидно и той синій Донъ треба въ такѳмже значеню брати.

Заходить лишь одна трудѳсть. Въ цѣлѳмъ поематѣ уважаеь Донъ якбы рускою рѣкою, котра оимпатизуе зъ войскомъ Игоря и навѣтъ спѳйманому князеву рада бы помагати. Эпитетъ „синій“ тѳй провѳднѳй мысли поэта здае ся противѳрѣчити.

На щасте авторъ Слова дае ажъ въ трехъ мѣстцахъ дуже ясный коментаръ до выраженя „синій Донъ“:

1. По словахъ **да позримъ синего Доноу** говорятъ Игорь, поясняячи ближше цѣль своего походу: **хѳщѳу ко копіе приломити конецъ поли половецкаго съ вами, Роусичи.** Зъ обохъ тыхъ мѣстцъ видно, що цѣлею Игоревон выправы бувъ синій Донъ або конецъ поли половецкаго, т. е. стороны припирающій до азовского моря.

2. Поетъ каже, що Дивъ накликаючи Половцѣвъ до вѳйны зъ Русинамъ: **вѣлитъ посаѳшати земли незнаемѣ... и тѣмѣ, тѣмоутороканьскій вѣлванъ!** Область тѣматороканьска лежала при синѣмъ морі (на вѣхѳдѣ) и сягала до нижнѣго Дону, где рѣка тая въ море азовске вливае ся. Покликъ Дива, зверненій до тѣматороканьского болвана, вказуе на небезпеченства, якѣ грозили Тѣматороканеву и его религіи ѳдъ Игоря.

3. Еще докладнѣйше представляе поеть цѣль Игоревой выправы въ уступѣ, где розказаный „сонъ Святослава“. Тамъ наводятъ ся такія слова зъ ѡдгадки бояръ: „Се два сокола (значить Игорьъ и Всеволодъ) сълѣтъста съ отни стола злата, поискати града Тьмоугороканя.

Наконецъ важнѣе суть и слова лѣтописи. Тамъ оказано, що войско Игоря, одержавши першу щасливую побѣду надъ Половцами, говорило въ бутѣ: **Идемъ по нухъ** (на Половцѣвъ) **лоукоу моря**, гдѣ же не ходили ни дѣди наши. Лукоморемъ звалось, и по части нынѣ zove ся, море азовске.

Теперь чей вже ясно, що значить выражение „синій Донъ“. Бѣтъ то таа часть Дону, где его воды вливають ся въ море азовске. Синій Донъ и Синее море становлятъ одну нерозлучную цѣлѡсть, — безъ воды Дону не булѡбъ и самого моря азовского.

Якъ усте Дону вразъ зъ Синимъ моремъ становить одну нероздѣльную цѣлѡсть, такъ усте Дунаю становить такужъ цѣлѡсть зъ моремъ Чернымъ. Се ясно выплывае изъ словъ поемату: „Дѣвѣици поють на Дунаи: вьють си голоси чрезъ море до Києва“. Таке побѡчь-ставлене Дунаю и моря не есть ту припадкове и пригадуе намъ народнѣй пѣсни рускѣ, въ котрыхъ такъ часто оцѣвае ся про „*Дунай-море*.“

Ученѣи кажутъ, що въ пѣсняхъ народныхъ рѣка Дунай названа моремъ, тымчасомъ такъ не есть, бо посли правилъ языка говорилося бы тогда „море-Дунай“, а таке выражение въ пѣсняхъ лишь дуже рѣдко подыбуе ся.

Не подлежить сомнѣнью, що въ старину Черное море истинно называлось „Дунай-моремъ“ хочбы вже зъ того взгляду, що якъ море азовске зъ водъ Дону, такъ Черное море головно зъ водъ Дунаю творить ся.

Двѣ иншія головнѣи рѣки Черного моря; Днѣперъ (зъ Богомъ) и Днѣстеръ суть въ устахъ люду властиво такожь Дунаими. Такъ они звеличанѣи въ пѣсняхъ народныхъ, а й въ Словѣ, якъ мы бачили, въ однѡмъ мѣстци Днѣперъ названный Дунаемъ. У всѣхъ тыхъ рѣкахъ подыбуемо навѣтъ

опольнѣсть назвы, бо приходитъ въ нихъ выражене *Дана* : Данаприсъ, Данастрисъ, Данубій.

Нынѣшня назва „Чорне море“ зовсѣмъ противна давнымъ религійнымъ понятямъ нашего народу. Епитеты „*чорный*“ и „*темный*“ относились пося поганьскихъ повѣрокъ до божествъ злыхъ и шkodливыхъ, а Чорне море — якъ видно изъ Слова — такими божествами не було заповнене.

34. Кто бувъ авторъ „Слова о полку Игоревѣмъ“.

I.

Учені годять ся въ тѣмъ, що авторъ Слова бувъ чоловѣкомъ мирскимъ, а не особою духовною. Въ Словѣ мѣстять ся численні згадки про поганьскій вѣрованя, зъ котрыми поетъ въ великѣй части симпатизуе, а цитатѣвъ зъ ов. письма, котрыми переповнені инші творы старорусской литературы, въ Словѣ о полку Игоревѣмъ нѣгде не подыбуемо.

Додамъ до тыхъ выводѣвъ одинъ еще важный доказъ. Нашъ старорускій поетъ зъ великою сердечною згадуе про судьбу молодого князя Ростислава, котрый вразъ зъ своею дружиною потонувъ въ рѣцѣ Стугнѣ. Пѣсня Патерика пещерокого смерть князя була заслуженою карою за зневажене одного монаха, котрому Ростиславъ велѣвъ звязати руки та ноги, а ѡдтакъ завѣсити ему камѣнь на шію и вкинути до Днѣпра. Очевидно поетъ, наколибъ бувъ духовною особою, не мѡгбы зъ жалемъ говорити про князя, котрого церковь зачисляла до безбожныхъ убійцѣвъ.

Еще зъ бѡльшою почестею ѡдноситъ ся авторъ Слова до галицкого князя Ярослава, котрому въ рядѣ сучасныхъ собѣ князѣвъ признае первостепенне значене. Мы-жъ знаемо зъ исторіи, що церковь такожь не дуже симпатично глядѣла на Ярослава, а то по причинѣ его любовныхъ зношень зъ бояркою дочкою, Настасею Чагарѡвною, що и стались поводомъ великихъ заворушень въ Галичи.

II.

Есть певною рѣчею, що авторъ Слова не походивъ зъ боярской родины, але бувъ потомкомъ родины ѡдъ вѣкѡвъ славяньской. На те суть два важні доказы:

а) Поетъ исторію руску не починає одъ Рурика, лишь одъ „стараго Владимира“ (крестителя Руси). Вся скандинавщина, одъ Рурика ажъ до Володимира Великого, по́сля автора Слова не належить до руской исторіи; то суть у него кѣнци Трояни — часы найбільшого нещастя нашихъ предкѣвъ, на рѣвни поставлені зъ часами дикого половецтва. Такъ судити мѣгъ тѣлько коренный, честный Славянинъ, котрый зъ ѡдразою давивъ ся на вражу скандинавщину, що завела неволю въ нашѣй земли. Потомокъ Варягѣвъ (бояринъ) не ѡдносивы ся зъ такою погордою до своихъ предкѣвъ, до своихъ родинныхъ традицій, до своей исторіи. Власть, достатки и права боярь власне опирались на тыхъ „вѣкахъ Троянихъ“.

б) Авторъ Слова зъ великою любовю и почестею представляє поганьску вѣру Русинѣвъ - Славянъ, а по сторонѣ ворогѣвъ - Половцѣвъ умѣстивъ богѣвъ скандинавскихъ. Я вже замѣтивъ въ попередныхъ статіяхъ, що поганьскій народы и племена, приймаючи христіянску вѣру, черезъ довгі еще столѣтї держать ся своихъ повѣрокъ и забобѣвъ, и що тѣ повѣрки, въ пониманю народу, становлять зъ вѣрою христіянскою нерозлучну цѣлѣсть. Бояринъ, пишучи Слово о полку Игоревѣмъ, бувбы корыстувавъ ся своими, скандинавскими повѣрками, у него вѣра пѣвночна зрослась бы въ одно зъ вѣрою христіянскою, булабы вышою ѡдъ вѣры Славянъ. Бсть предѣй загально знаною правдою, що боярство все и всюда ѡдносилось зъ погордою до пѣбитого народу, до „хлопѣвъ“ и „смерѣдѣвъ“, и що вѣру того хлопства идеализувати не думало. А зарѣвно и то певна рѣчь, що бояринъ, оособливо въ давныхъ часахъ, не робивбы студій надъ вѣрою „хлопѣвъ“ и не представлябмы той вѣры въ головныхъ ей засадахъ, якъ то находимо въ старорускомъ поематѣ.

III.

Авторъ Слова бувъ безсѣмѣнно родомъ зъ Галичины. Опираю сю мою гадку на слѣдующихъ даныхъ:

а) Укладаючи сонъ князя Святослава, поетъ послугувавъ ся топографичными назвами нашего краю (Галичины), наводячи мѣстцевости якъ Плѣснеско и дебри Исканьскі. Поетъ зъ горы знавъ, що бояре кievскі, не будучи обозна-

комлені въ нашою землею, зрозумѣють назвы Пліснеско и Искань въ иншомъ змыслѣ, що проте оба тѣ выражена якъ наилучше въ томъ випадку придадутъ ся до игрушки понятій. Мы жиючи въ Галичинѣ, про дебри Исканьскій, виявивши хибѣ дотычну околицю, нѣколи не чували и якбы не письмо от. Созаньского, помѣщене недавно въ „Зори“, нѣкому-бъ въ овѣтѣ и не спилось про тѣ дебри. А зъ ѡдкижъ про Искань, а по части и про пѡдъунале тогды Пліснеско, мѡгъ знати авторъ Слова, жиучій при дворѣ Игоря, такъ далеко ѡдѣ нашої землѣ, ажъ на противоположнѡмъ кѡнци давной Руси, въ ѡбверскѡмъ Новгородѣ? Таке детальличне ѡбѡзнане зъ прикарпатскою Русею не може бути случайне, а вказуе конечно на колишній побытъ поэта въ Галичинѣ.

б) Найкрасшими мѣстцями Слова уважають ся тѣ уступы, що ѡдносятъ ся до галицкого князя Осьмомысла и до его дѡньки, Ярославны (жены Игоря). Про молитву Ярославы згадувавъ я въ попередныхъ статіяхъ; уступъ же про Ярослава звучить такъ: „Галицкы Осмомысле Ярославѣ! высоко сѣдиши на своемъ златокованнѣмъ столѣ, подперъ горы оугорскыи своимъ желѣзными плѣкы, застоупишъ королевѣи поутѣ, затворишъ Доунаю ворота, меча времени чрезъ облакы, соуды ряды до Доунаи. Грозы твои по землямъ текоуть: отворишии Кыевоу ворота, стрѣляшии съ отни злата стола салтаны за землями. Стрѣлай, господинѣ, Кончака, поганого кощѣи, за землю роускѡю, за раны Игоревы, коуего Святѣславлича“.

Кѡлькама реченіями подавъ ту авторъ Слова дуже удачну характеристику Ярослава и его часѡвъ. Ѳдношенія галицкѣи, мимо такъ значного ѡддаленія поэта, були ему, якъ бачимо, добре знай, лучше навѣтъ якъ лѣтописцямъ, котрі мешкали бляжше Галичины, а однакъ не дають такъ повного, а гдекуды такъ детальличного образу панованія Ярославового. Поетъ въ своѣй ѡдозвѣ до рускихъ князѣвъ наводитъ Всеволода, Рурика, Давида, Романа, Мстислава, Ингвара, Всеволода, Ольговичѣвъ и Мстиславичѣвъ — и до всѣхъ тыхъ князѣвъ говорить лишь лестными пѡдхлѣбствами и загальными фразами, а тѡлько про Галичину и про галицкого князя згадуе дуже подробно. Поетъ описуе територію

Галичини и еи границѣ (Карпаты и Дунай), знае про замыслы угорского короля, величае желѣзній полки и золотокovaný престолъ Ярослава, згадуе о его выправахъ на далекихъ султанѣвъ, о его голосноій, свѣтовѣй славі. Такий одушевленный покликъ, полученый зъ докладнымъ знаемъ краю и его ѣдношень, мѣгъ выйти едино ѣдъ особы, котра зъ близька свѣдкомъ була представленийхъ подѣй.

Думаю такожъ, що не безъ причины зозе поетъ жену Игоря не по еи властивѣмъ имени (Евфрозинія), але по имени отца (Ярославна). Видно, що до имени галицкого князя вѣзались вѣдчій якійсь споминки старорусского нашего поэта.

в) Въ языковѣй части Слова, якъ мы бачили, мѣстятъ ся выражения, котрѣ нынѣ лишъ при помочи хорватско-сербской бесѣды пояснити можна. Мы-жъ знаемо, що Хорваты и Сербы були до сегого вѣку мешканцями нынѣшней Галичины (а не мешканцями Украины), проте задержати могли богато властивостей языковыхъ, котрѣ въ нашихъ сторонахъ въ 12-ѣмъ столѣтѣ еще жили, але теперь по части вымерли. (Кажу „по части“, бо изъ слѣвъ, поясненыхъ мною на подѣставѣ сербской бесѣды, одно вже ѣднайшлось въ Галичинѣ, имено слово „чилий“. Менѣ власне доносить проф. Ал. Борковский, що выражение „чилий“ жѣ въ устахъ руского люду еще досѣ въ Сяноцкѣмъ окрузѣ въ значеню „безъ вады, добрый“, отже въ томъ значеню, якъ его уживають Хорваты и Сербы, и якъ его уживъ авторъ нашего Слова. Не сомнѣваюсь, що и инші мнѣи „сербизмы“ Слова въ нашѣй Галичинѣ ѣднайдуць ся.)

г) Въ Словѣ о полку Игоревѣмъ приходитъ цѣкава граматична форма „моужайме сѣ“, не уживана въ прочѣй Руси, лишъ у насъ въ Галичинѣ, въ такъ званѣмъ гѣрцкѣмъ нарѣчю, головно у Бѣйковѣ и Лѣмковѣ, т. е. въ горахъ Стрыйскихъ, Самбѣрскихъ и Сяноцкихъ.

д) Въ текстѣ Слова, выданѣмъ Мусинъ-Пушкиномъ, приходятъ часто двѣ чистѣ самогласнѣ побѣчь себе, черезъ що повстае такъ званый роззѣвъ: кѣщина, сна, трѣпина, копина, вѣселна, сѣ заранна. Се такожъ дохована до нынѣ властивѣсть нашихъ гѣрняковѣ,—они говорятъ: мо-а, мо-у, Стры-омъ, руко-у, душе-у, чу-у, спѣва-у, сиѣва ешь (гл. Головацкій, Розѣрава о языкѣ южнорускѣмъ, сгор. 49, 51, 52, 54).

е) Въ Словѣ, частѣйше якъ въ иныхъ памятникахъ старорусскихъ, приходитъ самогласна р: **бръзыи, брѣхуу, мркншы, пѣрвыи, подпрѣ, прѣсты, ркоша, Хрѣсъ, чрѣный, чрѣлenny, чрѣлenny; аркоуни, врѣже, пожрѣши, прѣтрѣ-госта, оутрѣк, чрѣпахуути.** Тая самогласна есть важною властивою старославянскою бесѣды, однакъ въ старорусскихъ памятникахъ уже часто находимо попри р якусь самогласну, пося повѣйшого выговору. Одинъ лишь авторъ Слова майже всюды*) заховуе самогласну р и владае нею зъ незвычайною виравою, пишуци одвѣтно до потребъ ритмики: **р, рѣ, рѣ, ѣр, ар.** А таку вираву мѣгъ мати едино Галичанинъ, особливо зъ околицъ гѣрокикъ, где, якъ вѣдомо, самогласна р до нынѣ еще доховала ся (и зъ твердымъ и зъ мягкимъ выговоромъ).

ж) Въ Словѣ, частѣйше якъ въ иныхъ памятникахъ старорусскихъ, приходятъ по шипячихъ огласныхъ самогласнй іотовані: **начати, тоути, троути, мычути, полечю, дождю, горичю, лоути.** Суть се правильні формы, старославянскі, и нынѣ въ Галичинѣ (вынявши окраины Волиня и Подѣля) загально уживані. У насъ говорятъ гѣрняки, а часто и долиняне: **чути (чуу), хочю; говорятъ: чясъ, жялъ, лоши (а надъ Днѣстромъ: чясъ, жель, лоше)** и т. д.

з) Въ Словѣ знаходимо въ двохъ мѣстцахъ перемѣнене ч на ц, именно въ словахъ: **лоуцѣжъ и Роуцини мѣсто лоуцѣжъ и Роуцини**).** Оба тѣ слова приходятъ въ другѣмъ уступѣ поемату а мабути подѣбнй перемѣны находили ся и въ дальшихъ его частяхъ, але переписувачъ лишъ въ початкахъ державъ ся вѣрно тексту; а познѣйше поправлявъ вже пося

*) Назву мѣста Чернигова вымавляе поетъ будь твердше (Чернѣговѣ), будь мягше (Черниговѣ) безъ самогласной р, одвѣтно до той вымовы, яка тогды въ самѣй черниговщинѣ вже усталилась була. Въ словѣ-жъ „сердис“, якъ ритмъ поемату вказуе, р не есть согласною; тое выражене есть три сложене и читати его треба: се-р-д-це.

) Въ Словѣ приходитъ часто именникъ женскаго рода „птиця“ яко collectivum (= птицѣ). Интерпреты перемѣняютъ въ томъ словѣ ч на ч, зовсѣмъ непотрѣбно, бо у насъ въ Галичинѣ уживавсь и теперъ еще повсюду слово „птиця“ яко именникъ збѣрный: **птиця робить шкоду, птиця внадила ся и т. д. Межи птиця а птицъ есть та сама аналогія, що межи пѣсня а пѣснь, луча а лучъ, басня а баснь и т. д.

свого выговору. Интерпреты наведену перемѣну ч на ц уважають впливомъ нарѣчія „пѣвночно-великоруского“, але я думаю противно, що то особеннѣсть наша, галицка. У насъ въ загалѣ частиця чи выговорюе ся ци, мѣсто „точило“ говорятъ „тоцило“, гдѣкуды кажуть навѣтъ цѣе съ (часть), цью (чую). Въ мѣсточкахъ нашихъ (якъ Дрогобычъ, Тысьмениця и иншихъ) кожде ч перемѣняють на ц*). Мае то бути, въ понятю мѣщанъ, щось красного ѡдъ бесѣды „хлопокои“.

в) Въ Словѣ приходять перемѣны межи самогласными е и и: мычючн м. мѣчючн, кноуце м. кноуци, морє (7. падежъ) м. морн. И тую перемѣну уважаю властивоостю галицкого нарѣчія, дохованю доси особливо въ бесѣдѣ Гуцулѡвъ и всѣхъ буковинскихъ Русинѡвъ. Въ Галичинѣ така перемѣна заходитъ въ выговорѣ наибѡльше по согласныхъ к и х; мы всѣ вымовляемо: грѣхе, книжке, тяжкеј, кенути, — часто такожъ: хетрый, хетати, похелити, хѣба, кеј, и т. д.

к) Въ Словѣ приходятъ побѣчь формъ старославянскихъ: Владимиръ, вранъ, забрало, хрѣбрыи, градъ, такожъ формы спеціально-русскі, повноголосны: Болодмиръ, коронъ, закороло, хрѡсѣбрыи, пригородити. Формы старославянскі перемагають въ Словѣ, а въ деякихъ выраженяхъ, якъ злато и драгыи, уживають ся навѣтъ выключно. По моѣй гадцѣ не есть то самъ тѡлько случай, що нашѣ Лемки любуютъ ся въ коротшихъ старославянскихъ формахъ и говорятъ звичайно такожъ: златыи, драгыи (гл. Головацкій, Розправа о языцѣ южн., стор. 53, 55). Хорваты и Сербы, колишнѣ мешканцѣ нашего краю, повноголосныхъ формъ въ наведеныхъ словахъ зовсѣмъ не мають.

*) Замилованє рускихъ мѣщанъ въ звукахъ сычачихъ (мѣсто шипячихъ) дає нашимъ селянамъ предметъ до насмѣшокъ. Въ околицѣ Дрогобича говорятъ до себе селяне, побачивши мѣщанина: „*Прийшовъ мѣщанъ зъ Дрогобича по цибульки...*“

Тое ц рускихъ мѣщанъ не есть чистымъ звукомъ сычачимъ, але выговорюе ся гдѣщо мягше, по серединѣ межи цъ а ч. Нашѣ грамматики на той подѣ кождымъ взглядомъ цѣкавыи звукъ не звертали уваги, хочъ то дуже старинна властивѣсть галицко-русского языка. Звукъ той прочѣй Руси незнаный, а доховавъ ся въ цѣлѡй повнотѣ тѡлько въ хорватско-сербскѡмъ языцѣ, где и означаютъ его окремого рода знакомъ.

1) Уживані въ Словѣ формы: **абыхъ**, **дытлоки**, **единъ**, стрѣчаютъ ся вправдѣ и въ иныхъ старорускихъ памятникахъ, але трудно приходитъ ся сконстатовати, чи авторы тыхъ памятникѡвъ, м о н а х и, придерживались языка книжного, чи народного. Въ нашихъ горахъ форма **быхъ** уживае ся повсюды, а форма на „ове“ приходитъ такъ въ горахъ якъ и на долахъ, навѣтъ для означеня предметѡвъ неживотныхъ: дымове, столове, хлѣбове. (Горнякъ-Лемко говорить: „Дымове стелють ся и вовци выють, буде бѣда!“). Слово **единъ** (едень) уживане загально въ цѣлой Галичинѣ.

На подставѣ тыхъ рѣчевыхъ и языковыхъ выводѡвъ приходжу до заключеня, що авторъ Слова бувъ Галичанинъ, родомъ въ Сяноцкого округа, зъ околиці Исканя. Якимъ способомъ дѡставъ ся онъ такъ далеко на пѡвнѡчь, на двѡръ князя Игоря, рѣшити тяжко, але есть на те дуже имѡвѣрна догадка.

Въ 11-ѡмъ уступѣ сего розправы, говорячи про старорускихъ поетѡвъ, навѣвъ я зъ житя св. Теодозія одинъ важный уступъ про обычаѣ на дворахъ князѣвъ. Тамъ сказано, що св. Теодозій, зайшовши одного разу до палаты князя, „видѣ многія играюща предъ нимъ: овы гусленныя гласы испущающи, другія же органныя гласы поючи, инѣмъ замарныя пиоки гласящимъ; и тако воѣмъ играющимъ и веселящимся, якоже обычаѣ есть передъ княземъ“. Видно зъ того, що на дворахъ князѣвъ були музыканты, спѣваки, комедіанты и т. д. Безперечно и нашъ „Лемко“ попавъ на двѡръ князя Ярослава, а коли Игорь оженивъ ся зъ донькою галицкого князя, онъ вразъ зъ княгинею переѣхавъ на пѡвнѡчь. Зъ Слова бачимо, що вдячну память про Ярослава хоронивъ поетъ и въ новѡй своѣй ѡтчинѣ.

ПЕРЕГЛЯДЪ.

	сторона	въ текстѣ Слова послѣ выдана Дра Огоновскаго:
До Читателѣвъ	3	. —
жаждею имъ лоучи съприже	7	. XII
злато ожереліе	7	. XI
жестокъ	8	. IX, XII
тѣлковина	10	. IX
тоула	10	. IX
чили, чилый, чиль	11	. II
железнии папорзи	13	. X
не шеломянемъ юси	15	. III, V
розносы	17	. XI
копни поють на Доунаи	17	. XI
спала князю оумъ похоти	19	. II
жалость знаменіе застоупи	19	. II
заря свѣтъ запала	20	. III
рекъ Боанъ исхода	21	. XIV
(Поеты давной Руси).	22	. —
готскыи красныи Дѣвы	25	. IX
дѣвка, Дѣва	29	. IV, VIII, IX
синіе вино съ троудомъ съмѣ- шено	30	. IX
одѣвахъте	31	. IX
въ Києвѣ на горахъ	31	. IX
(Про Вальгала и Валькириі)	33	. —
Дневъ	35	. III, IX
древо	38	. III
Боусово время	39	. IX
Боанъ	41	. I
Оуримъ кричатъ подъ саблями	42	. IX
въ друзѣ тѣлѣ	45	. XI
клюками подпрѣ си о кони и скочи	46	. XI
лютыи звѣреи	49	. XI
оутрѣже возни стрикоусы	50	. XI
сини мѣла	51	. XI
жребий о дѣвицю свѣтѣ любоу	51	. XI
вѣщій Боане, Билесовъ вноуче (Волхвы въ давной Руси).	52	. II
вѣша дѣбрь Кисаню	55	. —
восоуви врани	56	. IX
всю ночь съ вечера	58	. IX
не сошлаю къ синемоу морю	58	. IX

	сторона	въ текстѣ Слова послѣ выдана Дра Огоновского :
(Сонъ князя Святослава и одгадка боярѣ).	59	IX
а) мочитъ сонъ въ Кыевѣ на горахъ сночно съ вечера чръна паполома на кровати тисовѣ		
в) босоуши врани възграхуѣ Плѣньско Шарокамо		
в) бѣша дѣвѣ милѣють мистѣ		
г) нисошась		
д) сыпахуѣтъ ми тѣшиши тоулы пога- ныхъ тѣлковинъ жинчюгъ на лоно		
е) даски безъ кнѣса Тьмоутороканъ		
ж) оужи златовръстѣмъ		
з) виланкый жемчюгъ на лоно		
и) въ морѣ погрозиста		
земли Троиани, вѣщи Троиани .	73	VIII, VI
(Троянѣ)	76	—
тропа Троиани	77	II
Бѣтри, Стрибожи вноуци	79	V
Хръсъ, Дажьбогъ	81	XI, VI
(Поганьска вѣра Русинѣвъ- Славянѣ)	83	—
Донъ клнчеть	86	X
на сребреныхъ брезѣхъ, при те- мнѣ березѣ	89	XIII
солнце тѣмою поутѣ застоунаше, солнцю оутрпѣ свѣтъ, солнце свѣтитѣ сы на небесѣ	90	III, X, XIV
Дѣвици поють на Доунаи	90	XIV
прысноу море полоуноши	92	XIII
идоуть съ морици мыглами	93	XIII
Бѣтръ - Бѣтрило, Дикпръ-Гло- воутичъ	96	XII
Еинний Донъ, Доунай-море	98	II, XIV
Кто бувъ авторъ „Слова о полку Игоревѣмъ“	101	—

Похибка печатна.

На стор. 67, стихъ 13 зъ горы, читати треба такъ: **Бѣ** пахъ
оутѣмитѣши има тоулы поганыхъ тѣлкъ овиныхъ виланкый жемчюгъ
лѣнчюгъ на она.

*PB-45954-SB
5-19T
B-T

10-13334-107
101-3
7-2

„ЗОРЯ“

письмо литературно-наукове, под редакцію проф. Ом. Пар-
тыцкого, виходить во Львові два рази на місяць, кожного 1-ого
и 15-ого після руского числення. До кожного числа Зоря додає
ся в окремом, книжковом форматі що-найменше один ар-
куш „Бібліотеки Зоря“, в котрій поміщають ся повісти,
драмати, описи подорожей и різнородні розprávы.

Предплата на „Зоря“ wraz з „Бібліотекою Зоря“ поста-
вляє ся як найнижша: квартално 1 зр., піврочно 2 зр., ціло-
рочно 4 зр. (на велиновом папері: піврочно 2 зр. 50 кр.,
рочно 5 зр.)

В редакції „Зоря“

можна набути слідуєчї книжки власного накладу:

1. Повісти Марка Вовчка, три томы, в ціні 1 зр.
2. Повісти Николая Устияновича в ціні 70 кр. (на лучшом папері 85 кр.)
3. Страстний Четверть, оповіданє Николая Устияновича, в ціні 88 кр. (на лучшом папері 45 кр.)
4. Месть Верховинця, оповіданє Николая Устияновича, в ціні 32 кр. (на лучшом папері 40 кр.)
5. Оповідання Николая Гоголя, в ціні 35 кр.
6. Сваты (образець з галицко-русского жита) написав Денись, в ціні 28 кр.
7. Гальшка, княгиня Острожска, оповіданє историчне Дра Из Шараневича, в ціні 1 зр.
8. Староруский княжий город Галич, критичне студіум Дра Из Шараневича, в ціні 32 кр.
9. „Зоря“ з року 1880: на звычайном папері 3 зр., на велиновом 4 зр.
10. „Зоря“ з року 1882, в ціні 5 зр. а. в.
11. Марта Борецка, оповіданє историчне, в ціні 32 кр.
12. О вихованю (підручник для руских женщин), в ціні 30 кр.
13. Надельмасеръ, апостолъ свободы (цікава исторія з жита ба-
ламута-соціаліста), в ціні 10 кр.
14. „Газета Школьна“ з р. 1878 (оправлена) по зниженій ціні 1 зр.
15. „Газета Школьна“ з р. 1879 (оправд.) по зниженій ціні 1 зр.
16. Провідний іде в письмахъ Тараса Шевченка, в ціні 35 кр. (правопись фонетична).
17. Завіщанє Тараса Шевченка, з музикою М. Вербицкого, в ціні 35 кр.
18. Маруся, повість Квітки-Основяненко, в ціні 25 кр.
19. Фотографіи 26-літнього Тараса Шевченка, в форматі книжковом, в ціні 50 кр.
20. Портреты Ник. Костомарова, Ник. Гоголя, Ник. Лисенка и
Ив. Нецуй-Левичского — всі разом в ціні 56 кр.
21. Захаръ Беркутъ, повість Ив. Франка, в ціні 1 зр. 30 кр.
22. Жіноча неволя в руских пісняхъ народнихъ, написавъ
Ив. Франко, в ціні 35 кр.
23. Темий місяць в „Слові о плъку Игореві“, пояснивъ Ом.
Партыцкий, в ціні 1 зр. 40 кр.

TO
BE
H.
P.
...

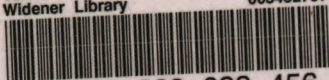
THE BORROWER WILL BE CHARGED
THE COST OF OVERDUE NOTIFICATION
IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO
THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST
DATE STAMPED BELOW.

BOOK DUE
FEB 7 1938
CANCELED
FEB 7 1938

27222.16.385

Temni miesttsia v
Widener Library

003452797

3 2044 089 092 456